70 kop.

ÜLO MATTHEUS / KUMA

ÜLO

MATT-HEUS

KUMA

ROMAAN

ÜLO MATTHEUS

KUMA

TALLINN «EESTI RAAMAT» 1989

E
M25

Kujundanud JÜRI KAARMA

M $\frac{4702770201-161}{901(15)-89}$ 200—89

ISBN 5—450—00612—8

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1989

I

Juuni • Udu

Üha harvemini väljub vanaema Sigrid oma toast. Ta kaeloeb või vaatab liikumatult kaugusesse. Sigareti hõõguv rõngas ligineb aegamisi ta suule ja tuhastunud tubakas, mis püsib koos nagu imeväel, venib kookonina pikemaks ja köverdub, kuni päris huulte juures pudendab juhuslik värelus selle lahti ja tuhk kukub ta sülle. Ta hõõrub selle harjumuspärase liigutusega laiali ja süütab koni otsast uue suitsu. On juhtunud, et ka hõõgus pääseb valla ja see ei jõua temani enne, kui ihu tunneb äkilist kõrvetust ja mõte, et ta põleb, äratab ta üles. Ta tõuseb, soputab hõõguse endast välja ja näperdab tulerõnga kleiti sööbinud augu küljest surnuks.

Ja istub jälle.

Vanaema Sigridi silmades on kauaelanu luitumust: morni halli ja avarust, nagu see aimub sumuses meres — vaid kujutletava, kuid ometi piirituna; ning igatsust vaadata sompu sulgunud laotuse taha, kuigi see, mis seal peitub, on ikka sama — sama muutumatu ja kestev nagu ruunikivi rannaäärses pargis, kus ta tavatses varem sagedasti jalutamas käia, enne kui terasetehase tarbeks ehitati raudtee sellest läbi ja parki kerkisid Filmistuudio paviljonid. Kivile on raiutud: «Siin mõistis Eyrikr Askeirson õigust oma kaksikvenna Kanuth Askeirsoni üle, kes salasurmas oma isa Askeir Ükskäe, ema Kirsten Ristitu, naise Friggi ja emaema Sigriduri. Ja tappis ta ja jättis verisena randa ega matnud teda. Aastal 1090.» Need sõnad on kõigile teada, seepärast ei mõtle neile keegi, kuigi veel nüüdki ristitakse ruunidest alanud pärimuse järgi lapsi: nii on oma nime saanud Kanut ja Frigg, sealt on tulnud Erik ja Sigrid ja küllap Oskar ja Krispinagi. Sigridile on tundunud, nagu oleks Eyrikr Askeirson oma laevaga üha kuskil mere ja aegade hägus, et läbi nende sõnade kestvuse naasta ja

sooritada oma tegu, sest seni, kuni ruune ei kustutata, püsib ka neis sisalduva sõnumi kordumise maagia. See on otsekui pühakiri.

Neil päevil on olnud meri-tüüne ja laotus läbitungimatu. Vaid hetkiti on helendav viirg selle kaheks rebestanud, sumedalt sätendanud päike, kuid kustunud samas. Ning kajakad kisendanud.

Mida tihkemaks udu muutub ja mida jäägitumalt mähib ümbruse endasse, summutades linnakära, millest jäävad vaid kauged ja kumedad hääled, seda enam taandub tegelik maailm ja seda enam salapära kätkeb endas läbitungimatus.

Ühel päeval näeb Sigrid udus tundmatu karavelli purjesid. Esmalt peab ta seda Filmistuudio järjekordseks trikiks, kuid läheb siis välja vaatama ja kõnnib tolles tihkuses, kus inimesed näivad varjudena, ning seisatab terasetehase juures kaldapealsel. Tuhmilt kostavad aerude sulpsatused meres, kuni paat randub ja Sigridi ette ilmub mees, kes nimetab end konkistadoor Rodrigo Cegueraks. Tenochtitláni tulelõõm on pannud ta palged õhetama ja külvanud näole paranematuid vesiville, mis mädanevad otsekui haiguslööve. Vallutajad olid lõiganud asteeginaistel kõhud lõhki ja pritsinud nende verisesse üska oma seemet. Ja igaüks tapnud oma kaks tuhat meest ja pussitanud surnuks haletsusväärse ja relvitu kuninga Motecuhzoma, kes reeturina rahva poolt kividega oimetuks loobitud. Ceguera pomiseb midagi Olimäe hoorast, kelle variserid säästnud — loopisid ju juudidki süüdlased kividega surnuks —, kuid öeldu mõte läheb Sigridile kaduma. Ilmselt pole see see, mida Ceguera talle öelda tahab; Ceguera ilmumisel peab olema mingi muu tähendus. Ta nägu virildub ja muutub isemoodi lamedaks, nagu oleks kivihoop sedagi tabanud. Ta toob kuuldavale meremehesõimu, siis vakatab ja heidab kõrbenud kulmude alt Sigridile segase pilgu.

Sigrid jälgib ta heitlusi ega oska midagi kosta. Lõpuks üritab mees uuesti, aga endise seosetusega. «Ma mõtlen . . .» kähistab ta silmade vilades ja ropendab jälle, ilma et suudaks midagi targemat lisada. Nii jääb too sõna *pienso* viimaseks. Keegi on selle just nagu vägisi talle suhu pannud, ent tema ei taha seda öelda, ja seepärast vannub. Ceguera lööb lootusetult käega, seejärel suundub koos saatesalgaga raudteetammi poole ja kaob uttu.

Ceguera ilmumise ja kadumisega ei oska Sigrid muud peale hakata, kui tähendab selle oma märkmetekaustikusse üles: Rodrigo Ceguera, 12. juuni 19 . . .

Aina see läbitungimatus. Kuskilt kostab laevavile, läbi udu sööstab parv tuvisid ja all tänaval möödub inimese siluett. Sigrid näeb seda kõike nii, nagu nähakse tuhandeid kordi nähtud asju: piisab vaid põgusast pilgust, et toimuv oleks korrapealt selge. Adrulõhnast, tubakasuitsust ja niiskusest küllastunud õhk seisab tardununa paigal, miski ei liigu ega muutu. Sajandipüsivusega katab tolm raamaturiiuleid ja laes ripuvad mustunud ämblikuvõrgud. Raamatutolm on sööbinud kortsukestesse Sigridi näos ja lendub kammimisel ta juustest. Ta on oma tuppa kogunud kõike, mida saab lugeda, ja lugenud kõike, mida on kogunud.

Täna loeb ta Descartes'i, kelle sõnade järgi on leidnud mõtlemises oma olemasolule kinnituse. *Cogito, ergo sum;* ma mõtlen, järelikult olen olemas. See väide on tundunud intrigeeriv ja oma mitmetahulisuses salapärane. Sigrid kordab seda endale nagu maagilisi nõiasõnu, talle meeldib selle kõla. Tegelikult ei loe ta Descartes'i ju esimest korda, ta on ikka ja alati tolle mehe juurde tagasi pöördunud, sest ei otsi hoopiski mingit üleüldist tõde, vaid ainult sellist, mis sobiks talle endale. Tõepoolest, kui ta ei mõtleks, ei teaks ta oma olemasolust midagi — nagu mõni primitiivne loom. Ent see ongi juba ta enda arutlus ega liitu Descartes'iga. Ja võib-olla tahtis ka Ceguera talle sel viisil öelda, et ta on olemas tõeliselt ja mitte näiliku ihuna, milles hingesubstants end viivuks paljastanud.

Descartes võlub Sigridit samavõrra kui romantikust Chateaubriand; nad mõlemad kannavad ta oma suletud maailma, mille külgetõmbes Sigrid elab teinekord nädalaid, enne kui mõte end ammendab. Ta istub raamatu taga ühtejärge paar tundi ja siis otsekui uinub. Ta silmadesse ilmub väsimuseni lugenud inimese eemalviibiv varjund, ta süütab hajameelselt suitsu ja paneb selle tuhatoosi hõõguma, kuni hall kookon venib filtrini välja ning suits kustub. Mõtleb, kuid mõtted tegelikult ei haakugi enam, nii et pärast ei mäleta ta muud, kui et oli pikka aega ühe koha peal istunud.

Kui Kanut alt tuleb, läbib Sigridit elustav hoovus. Inim-

lähedus pühib meelest teda ennist vallanud unustatuse tunde. Ta aimab Kanuti sammudes kõhklust; eal pole need enesekindlad, otsekui hiiliksid ja kuuletuksid vastutahtsi. Need kardavad minna sinna, kuhu lähevad, sest oodatu asemel võib alati oodata midagi muud.

Pikki hetki elab Sigrid nende sammude tekitatud kajas, kuni uks kääksatab ja kostab Kanuti hingeldamist. See tuleneb kõhklemisest, sest trepp pole kunagi nii väsitav kui see. Ning siis kuulab ta seda hingeldamist.

Vanaema Sigrid on magnet, mille kütkes Kanut elab. Ta pole seda mitte kogu aeg teadnud, see on talle selgeks saanud alles nüüd, mil ta on piisavalt vana, et seda mõista. Tähelepandamatult on vanaema imbunud ta loomusesse, ta vaeb endas vanaema mõtteid ja hindab asju tema sõnade järgi, ilma et tahaks seda endale tunnistada. Mõnikord on talle tundunud, et ta on vanaemaga koguni samastunud, kuid nii see siiski pole; tõmbuvad jõud on alati vastandlikud ja pigem on ta vanaema pöördkujutis.

Vanaema ütleb, et näeb temas oma mõtteid väärastuvat. Temas muutuvat need õõnsaks ja kaotavat sisu. See on sellest, et Kanut pole vanaema mõistnud. Ta tunneb vanaemast lähtuvat hoovust, ta sõnade iseäralikku külgetõmmet, ent kui ta püüab neid endale selgeks ja vastuvõetavaks mõelda, leiab sõnad olevat arutud. Ent vanaema on veendunud, et haige on ikkagi Kanuti enda mõte; see sünnitavat haigeid tegusid.

Sigrid tõuseb, teeb toas paar rahutut sammu ja seisatab aknal. Kui ta ei istu, siis on ta enamasti seal. Ta harali lumivalged juuksed värelevad õhus, podagraga kõverdunud sõrmed tõmbuvad rusikasse ja avanevad. Ning küür ta seljal hakkab tasakesi võppuma, võib-olla seismisega tekkinud pingest.

Vanaema pöördub. Nagu iseenesest on üks lõngajupp takerdunud ta kangete sõrmede vahele ja hargneb lõputult nõelutud räbala kampsuni küljest lahti, kuni ta päästab lõnga valla ja see jääb ta auklikuks põlenud ning tuhaga määrdunud kleidi külge. Kanuti teada pole vanaema end juba kümmekond aastat pesnud. Mõnikord leotab ta jalgu ja laseb Krispinal varbaküüsi lõigata. See on kõik. Ühel päeval leidis vanaema olevat pesemise mõttetu. Ent kummalisel kombel ei eritu temast mingit lehka, ta isegi

ei higista. Temaga seostub vaid tubakasuits ja piibupigihingus.

Nüüdsest tegeleb Sigrid ainult oma vaimuga ega tunne huvi keha vastu. Viimane häirib teda vaid sedavõrd, kuivõrd ta peab sellele mõtlema, sest nagu kiuste on ihul kombeks end aeg-ajalt ilmutada ja nõuda oma osa. Sigrid just nagu ootaks seda päeva, mil keha ta rahule jätab, kuigi teadmine, et see vakladele saab, on olnud talle alati vastumeelne. Ta on mõelnud, et ta ihu võidaks põletada, et peale teda poleks sellele enam kellelgi õigust.

Vanaema istub ja uurib Kanutit oma paksude prilliklaaside kohalt. Pilk otsekui küünitab Kanuti poole ja näib veidi imestunud, võib-olla uudishimulikki. Näib. Ent samas avaneb vanaema silmades sügavik ja Kanut tunneb end sellesse vajuvat, ilma et suudaks vastu panna, kuigi ta peaaegu et ei vaatagi vanaemale otsa — ikka kuskile kõrvale, otsides pidet kõiges selles, mis paigal püsib, ei liigu ega ime teda endasse: mõnes avatud raamatus või kuivanud õlelilledes, mis kaotanud mitmeaastase tolmu all oma värvi. Iga kord vaataks vanaema teda nagu esimest korda ja neelaks otsekui meelega.

Võib-olla on see kiindumus. Kanut on vanaema silme all kasvanud ja saanud selleks, kes ta on. Ta on tükike vanaema ihust nii nagu tolle podagrahaiged sõrmedki. Ja hoolimata et vanaema neid sõrmedes toimuvaid muutusi pelgab — noid väändumisi, paisumisi ja pakitsevaid valusid — ning mõtleb, et sama hästi saaks ta ka sõrmedeta hakkama, ei võta ta ometi kirvest ega raiu sõrmi maha, kuigi temas on küllaga isepäisust, et niisugune mõte teoks teha.

Nad ei räägi teineteise puudustest, pigem vaikivad, kuid see ei tähenda, et nad elaksid vaikides teineteisest mööda. Vanaema paneb Kanuti sageli piinlikkust tundma, nagu ei kulgeks nende elu kitsas perekonnaringis, vaid oleks kogu maailmale näha. Ta tajub endas kibestumust; midagi külma puudutab ta südant, kui ta tabab vanaema mõnelt alandavalt teolt — ta arvab, et teatud määral peab inimesel lugupidamist enda vastu siiski olema —: kui vanaema tuleb käimlast ja on unustanud oma püksid üles tõstmata ning need, enamasti kõige suuremamõõdulised, rebadel talle järele lohisevad või kui ta Jeeriku pasunate ägedusega kuulutab oma kõhuhädasid.

«Nihil,» ütleb vanaema skeptiliselt, kui tabab endalt

Kanuti süüdistava pilgu. See on sõna, mida ta kasutab mõtteseoseist olenemata ja väljendab kahtlust õiguse üle teda hukka mõista. Kahtlemine näib ta arvates olevat mõtlemise suurim voorus, samas kui ta usub asjadesse, millel mõistusega pole midagi pistmist.

Vanaemast on Kanutisse kogunenud vaid seosetuid katkeid, ilma et ta oskaks neist endale mingit tervikpilti luua. Paljugi on vanaemas saladuslikku, ta poetab endast ainult juhuslikke vihjeid, nagu ei tahaks või ei suudaks lõpuni rääkida. Ta on õppinud Meditsiini Akadeemias, olnud kojanaine ja näitleja, velsker sõjatandril ja teab kes veel. Näitlemine aga on talle ilmselt alatiseks verre jäänud, sundides teda veel nüüdki mähkima oma mõtted mõistukõne keeruka punutisega võrku. Seda nõudnud neilt lavastaja Hans Traummann, keda tabanud koguni raevuhoog, kui näitleja ei suutnud avada teksti sügavamaid tagamaid ja valitseda sõna üle. Isegi pealtnäha kõige tühisemate fraaside puhul tulnud luua kujuteldava ruumi tunne. Traummann pumbanud nad tühjaks ja alles siis, kui ta oli ajanud näitlejad meeleheitele, arvas olevat leidnud nende häälest õige tämbri. Sigrid ütleb, et ta ei oskagi ette kujutada, et lavastaja võiks olla teistsugune, nagu olnuks see piin täisverelise elu ainuvõimalik variant.

«Me lavastasime Sophoklese «Kuningas Oidipust» terve aasta, nii et teater oli pankroti äärel. Traummann lasi meil pähe õppida ja ette mängida kõikide osatäitjate tekstid, enne kui ta rollid lõplikult kinnitas. Ma mõtlesin, et lähen Oidipust mängides hulluks, aga seda ta vist taotleski. «Eks öelnud nii sa — kui ma kuulsin õigesti —/ et Laios hukkus kolme maantee risti peal?»» Siiamaani pole vanaema unustanud ühtegi sõna. «Selle stroofi võib jaotada neljaks osaks ja igaühel neist on oma kindel rõhk. Mina rõhutasin viimast — «kolme maantee risti peal» —, sest minu arvates oli see kõige tähtsam, aga Traummann leidis, et oluline on hoopiski «kui ma kuulsin õigesti», mis seab kõik öeldu kahtluse alla. Pärast pukseeris Traummann mu Koori, võib-olla minu hääl ei meeldinud talle.»

Kõige rohkem räägib Sigrid sõjast. See tulnud äkki ja pühkinud tuulispasana üle maa, nii et ta seda palju aastaid tagantjärele enam tõeks ei uskunud. Korraga ei teadnud ta, kust sõda pärit oli ja kuhu läks, sest sama ruttu

kui linnadest said varemed, näisid need pärast uuesti üles kerkivat, nagu oleks loomise ürgjõud peidus igas kivirusus niisamuti kui taimede seemneis, mis peale varrelt pudenemist kevadel tärkavad. Unustamise soov pannud inimesed sipelgaina kihama.

Ent inimeste tollane viletsus on unenäo piiridest väljunud ja saanud mõõdupuuks, millega ta hindab nende vaevad tühiseks, sest oli neid oma kätega lõiganud ja puhastanud nende kõhukoopaid roojast, avanud meisliga nende kolpi ja saaginud küljest ihuliikmeid, teades, et nad käivad sestpeale karkudel või ei saa söömisega enam üksi hakkama. Seepärast ei kannata vanaema invaliide, nagu oleks tema nende sandistumises süüdi. Aga tollal oli ta sipelgas unenäos, ja ainus asi, mis teda heidutas, oli inimese mädanev aju, sest aju ees tundis ta aukartust. Sigrid ütleb, et tollal olnud ta Schweitzeri mõju all, ja ilmselt sealt niisugune pelgus.

Teravus vanaema pilgus taandub ja asendub mõtteseoleku hajususega.

«Juba neljateistkümnendat päeva see somp.» Sigrid ei pöördu otseselt Kanuti poole, ütleb endamisi. «Kui on somp, näib see alati lõppematu, nagu oleks ta kestnud juba teab mis ajast peale, nagu oleks kosmoses midagi viltu.» Ta ei ütle «atmosfäär», sest too gretsism pole ta jaoks piisavalt meelepärane. «Nad on hakanud kosmoserakette leiutama,» sõnab ta nukralt, nagu oleks see juhtunud alles nüüd ja mitte aastakümneid tagasi. Kosmoserakettide all mõtleb ta neid, millel tuumalaeng küljes.

Ja siis: «Nad on kosmose auklikuks põmmutanud. Eal ei tea, mis sealt tuleb või kaela sajab...»

Ta ütleb «nemad», sest nii on ta harjunud rääkima, sest kuskil on need raketid olemas ja alati on keegi, kes neid teeb. Ta pole rakette oma ihusilmaga kunagi näinud, aga teadmine nende olemasolust on ometi kidana ta mällu takerdunud.

«See somp...»

See ei anna talle rahu.

«Kõneldakse, et Inglismaal on niisamuti, et kogu aeg on sombune ja sajab...»

Sigrid on uurinud vanu atlasi. Neid on tal mitmeid: klimaatilisi, füüsilisi, taimkatte ja merereiside omi. Ta ütleb, et maakaardid on nagu peopesad oma joonte ja sala-

dustega. Täna teeb ta avastuse, et nende maja läbib 59. põhjaparalleel ja et niisamuti läbivat see Larviki linna, mis meenutavat talle väikesi larve, ning Kirkwalli ja Fort Chipewyanit — kui ta vanad atlased teda muidugi ei peta, sest täpsusest jäävat neist nii mõneski puudu. See olevat uskumatu, et sedavõrd palju inimesi kõnnib mööda ühte joont, aga ometi eal ei kohtu ega saa üksteisest midagi teada. Ta nimetab seda saatuseks ja siis kõneleb Rodrigo Ceguerast, kelle nägu tulelõõmast õhetanud.

«Kõik, kes on ajas kirja pandud, ilmuvad kunagi uuesti,» ütleb vanaema, ent Kanut ei kuula enam või kui kuulab, siis ainult ta häält, selle eripärast kõla: see on see, mis neid seob — olnud mõtete kaja ja mahasurutud tunded.

Sõnad ei kustu; kord mällu külvatud, prõgisevad nad seal nagu söed ja jäävad siis vaikselt tuha alla hõõguma. Vanaema ütleb, et maailm on saladus ja tõde nagu Päike, millest inimeseni jõuab ainult näiv heledus. Et Päikest võib kirjeldada, mõõta ta kiirgust ja temperatuuri, aga selleks et teda mõista, peab temas põlema, ja siin on mõistusel piirid.

Sigridi arvates on Kanuti mõtetel ühiseid jooni Bruno Bauerriga; Kanut nägevat abstraktsioonides iseseisvalt toimivaid jõude ja inimesi seeläbi vaevlevat omaenda loodud kujutelmade küüsis. Kuid niisama hästi võiks Kanut väita seda vanaema kohta. Pealegi on ta teadmised liialt katkendlikud, et olla kellestki mõjustatud. Ta leiab, et tema mõtted on ainuüksi tema mõtted või et ta vähemalt ei tea nende päritolu — või kui, siis vanaema mõtete oma, ent nendega on ta endas pigem sõdinud kui nõus olnud. Liiga palju on jõude, mis püüavad sisendada talle ta iseseisvusetust.

«Ma tean, et Päikese temperatuur on 5785 kelvinit. Nii ütlevad teatmeteosed, aga nad ei ütle, mida see arv endast kujutab. Minuni jõuab ainult väheldane soojus, mille paistel ma peesitan oma podagrahaigeid sõrmi . . .»

Endiselt kuulab Kanut vaid vanaema häält, selle eripärast meloodiat, kuid hetkiti jõuavad temani ka üksikud selged fraasid, mida ta endale aruandmatult kordab. Vanaema ütleb, et armastab Päikese näilikkust ja et Päikest tegelikult tundes ta ilmselt vihkaks teda, ning Kanut kordab sõna «armastus». See haakub millegagi ta sisimas, kobab olnu tasahõõguvates sütes ja väljub siis, jäädes ruumi kajama. Ja tema ei tea, mis see on, mis teda puu-

dutas, sest tunded voogavad määratlematu kaosena, kuni ta tühipilkne pilk peatub ja ta leiab end vaatamas paakunud kortsukesi vanaema laubal, mis oma joonisega meenutavad talle kuulatavat varaani. Kanutile näib, nagu oleks teda läbinud kellegi sosin (vanaema oma? tundmatu, võõra oma?), ilma et ta oleks suutnud peale selle maagilise tämbri midagi meelde jätta; mängitsenud temas, sõrmitsenud ta hinge salajasi pillikeeli ja pannud need tuhmilt helisema, ning et selles on rohkem tõde kui tegelikkuses, kuigi ta ei teagi, mida see sosin peaks tähendama — kas ainult poolihääli lausutud saladust?

Sigrid näeb Kanuti huuli liikumas, nagu sõnuks too kurja. Silmad kaames näos läigivad klaasiselt ja Sigrid tunneb, kuidas Kanutist lähtuv jahe tulv ta rinda puudutab.

Kanutil on märk küljes. Sigrid silmas seda otsemaid, kui Krispina poisi ilmale tõi, sest Sigrid ise võttis sünnituse vastu. Kiirabiolud olid tollal viletsad, aga Krispinal tulid looteveed ära ja valuhood olid kohe alguses ägedad. Ega Sigrid hakanudki pead murdma, kuidas seda kiirabi hankida ja kuhu helistama minna. Vähemalt tundub talle nüüd, et see just niiviisi oli, kuigi ta pole endas kindel. Ta mäletab ainult, et ühel hetkel hoidis ta Kanutit käte vahel ja et too ei hakanud peale laksu karjuma, vaid jõllitas talle kurjalt otsa ja krimpsutas nägu. Ning et kui ta teda pesi, siis nägigi toda märki, mis sarnanes ta arvates foiniikia Y-le, ja et samasugune värin nagu ennist oli ta ihu läbinud.

Aga seejärel oli taas kostnud Krispina oigeid ja Sigrid oli jätnud Kanuti paljana pingile lamama.

Krispina kisendas, ent jäi äkitselt vait. Midagi oli õhus, väreles sumbunud karjena Krispina näol. Pikki viive valdas Sigridit nõutus; ta seisis ja kuulas karje kaja, nagu polekski karje olnud tõsi, ning alles siis taipas Krispinale uuesti appi minna.

Verise öösärgiserva alt ilmus nähtavale Eriku pea. Erik tuli Kanuti järel määrdunud sünnituslauale, ja korraga tabas Sigridit ängistus: ta ei suutnud leppida mõttega, et vaim, mis inimeses peitub, saabub ilmale sel alandaval kombel.

Siis oli ka Erik ta käte vahel ja tõi kuuldavale oma tite-

nutu, ning peale seda, kui Sigrid oli temagi puhtaks pesnud, ta rahunes. Nüüd, läbi õrna ja punetava beebiihu, näis inimvaim taas hapra ja imetlusväärsena.

Eriku normaalsest titenutust hoolimata kiindus Sigrid rohkem Kanutisse ja pühendas talle rohkem tähelepanu, sest too grimass, millega Kanut teda sündides vaadanud, võbeles üha rinnus ja ta pidi sellest jagu saama — jagu saama millestki, millele ta ei osanud sellal veel tähendust anda, kuigi sisimas tundis juba siis, et see jagusaamine ei lähe tal korda, nagu oleks too märk peidus ka temas endas.

Sedamööda kuidas Kanut kasvas, suurenes ka märk ta ihul ja sai ikka selgemini foiniikia Y kuju. Juba puudutasid haarade otsad ta kõri, ja kuigi Kanut kandis kõrge kaelusega pulloveri, ei varjanud see Sigridi eest ometi midagi. Sigrid oli kindel, et ühel päeval saavad haarade otsad teine teisel pool kõri kokku.

Sigrid tõrjub Kanuti vaimusilmast ja mõtleb Erikule. Ta püüab meelde tuletada Eriku näojooni, õigemini seda vähest, mis teda Kanutist väliselt eristab, aga miskipärast ei lähe see tal korda. Erik meenub niisama ebamäärasena, nagu on Sigridi igatsus ta järele. Erik on lihtsalt millegi ootus, sest ta on alati olnud iseenesestmõistetavana Sigridi kõrval, ilma et Sigrid oleks temasse süüvinud. Vaid nüüd, mil Erik on ära, tunneb Sigrid ta järele puudust, ja võibolla just selle endastmõistetavuse pärast, otsekui oleks kirjutuslaud, mille ääres ta tavatseb päevast päeva istuda, ta toast minema viidud. Ikka pühendub naise emavaist neile, kelle nad arvavad rohkem abi vajavat.

«Kas sa tead, kui kaua ta on juba ära olnud?» küsib Sigrid Kanutilt. Aga too ei vasta; vaid ta huuled liiguvad endiselt.

«Mõned kuud? Aasta? Kümme?» pakub Sigrid ise, kuigi see polegi tähtis, sest tagantjärele tundub too äraolek nagunii lõputu. «Kõneldakse, et meres pole enam kala,» ütleb ta. «Kummaline, mida nad seal ometi nii kaua uurivad?!»

Sigrid loeb Erikult saadud kirja: «Viimane parv, mida nägime, ujus kõhud ülespidi. Nende selgrood olid tugevasti deformeerunud ja osa neist olid ühesilmsed. Kuskil olevat nähtud lendkalu, kuulda on, et nad läinud kagu poole. Passaat on planktoni ära kandnud, kuid me pole lootust kaotanud. Asjade mõte näib seisnevat nende otsimises.

Õises vahikorras on mulle tihti paistnud, et Fomalhaut Lõunakalas on tuhmunud. Aga see on võib-olla väsimusest, kuigi väsinud olla nagu polekski millestki. Ehk ainult aja kulgemisest, avarusest. Laev ookeanil on väike.

Koidikul leidsime surnud makrelliparve. Seekord oli ka haisid, aga kalu nad ei söönud — kahmasid suhu ja lasid uuesti lahti, kuigi seni olen neid näinud ahmimas kõike, mis ette satub. See sarnanes mängule, ent oli sellest ometi kaugel . . .»

Ilmselt hajameelsusest on Erik jätnud kirja mõttelünki. Sigrid on üritanud neid oma arutlustega täita, kuid lüngad on jäänud kangekaelseks ja aina oma sõnumit varieerinud.

«Nad on ookeani ära mürgitanud,» sõnab Sigrid ja suunab pilgu hägusesse taevasse. «Nüüd on mürki juba kõikjal, miks muidu meri sedaviisi vahutab. Ja eks supelrandugi pea ju päevast päeva puhastama!»

Kanut vaikib ja ka Sigrid ei oska enam midagi kosta. Vaikimine muudab nad sarnaseks, ühteviisi eemalviibivaks ja teineteisele võõraks, hoolimata et nad on nii lähedalt seotud. Näib, nagu puuduks neis polüfoonia ja nagu kannaks neid endas ühtlane värvitu hoovus.

Võib-olla on see halvast ilmast, sest et ümbruseski on kõik ühte sulanud ja piirjoontetu: park, Filmistuudio, terasetehas, linn. Liiga kaua on olnud mere ja taeva imeline müsteerium nende eest suletud. Ilmaelu kulgeb udu varjus ja salaja just nagu Filmistuudio müüride vahel. Tundub uskumatu, et tolles tontlikus labürindis säravad prožektorid ja kihab tõeline elu.

II

UDU REBENEB hommikul. Sinna mahub hommikusöögi rituaal ja liiklusõnnetus.

Krispina on katnud laua ja hõikab, et nad ärkaksid, ning igaüks tuleb hommikuuimasel näol oma toast. Ühiselt ümber söögilaua istumine on komme, mida nemadki veel täidavad, kuigi Kanuti arvates on see relikt, mille juured kaugel patriarhaadiajas. Oskar mäletab niiviisi

ümber laua istumas oma isa ja vanaisa ning nood omakorda mäletanud seda teinud olevat oma isasid, ja kuivõrd lihtinimesel on leiba ajast aega nappinud, oli taoline komme tegelikult vaid jaotamise rituaal, kus ühine lusikas ja kauss tagasid kõigile võrdsed suutäied, mille üle patriarh kiivalt valvas.

Kõige esimesena võtab platsi Oskar, sest niisugune on ta arvates perekonnapea esmane õigus ja tava. Seepärast tõuseb ta teistest varem ja on ärkvel juba enne, kui Krispina neid hõikab, et mitte oma hetke maha magada. Enamasti on hommikuuimasus ta näol teeseldud, ta on virge ja valvas.

Krispina istub nurgas, ent tema poole Oskar ei vaata. Ta kuulab, kuidas põlevad puud koldes pragisevad; see on talle alati meeldinud ja kätkeb endas suure osa ta hommikutundmusest, sest ajas, mida ta mäletab, on puud üha sedaviisi pragisenud. Tänavalatern udus näib kõleda ja kalgina, ning seal see on — ilmamüsteerium, mille eest kolle teda kaitseb.

Siis jõuab Oskarini veesolin vannitoa torudes ja nüüd kuulab ta seda. Tundub, nagu kavatseks Kanut pesta endal näha seljast või just nagu venitaks ta kiusuks. Lõpuks ta tuleb ning istub ükskõikselt oma toolile, ja kuigi Oskar oli teda oodanud, väldib ta ka poja pilku, sest sealt leiaks ta vaid trotsiva väljakutse. Nii põrnitseb Oskar kulunud vahariiet ja loendab sellelt noahaavu, kuni Krispina tõuseb ja kallab tassidesse kohvi.

Krispina juustes on noorelt vananenu halli. Teda vaadates valdab Kanutit kahjutunne ja ta kõrvus kaiguvad ema sammud, kui too ööhämaras, mil ta arvab, et keegi teda ei kuule, Oskari ukse taha hiilib ja tasakesi lingi alla vajutab. Aga uks on kinni ja kuulda pole muud kui ema mahasurutud ägisemist.

Ema läheb tagasi oma tuppa, vajub voodile ja läbi maja kostavad nuuksed, mida ka vastu nägu surutud padi summutada ei suuda. Kirg ema viiekümnele lähenevas kehas elab ega taha taltuda. Ta riputab oma närbunud nahale ehteid ja toidab end lootusega, millest enam õlekõrtki pole jäänud.

Isa sarnaneb uinunud paadimehele, keda jõgi isepäiselt endaga kaasas kannab. Hing ta ihu koldes on põlenud süteks ja mõtteis kolab tuhk. Ta on müürsepp ja terve elu ladunud müüre, nii et nüüd on need temast kõrgemaks

kerkinud ning alt vaadates tunneb ta end väikese ja väetina. Ikka pani ta vaid kivi kivi kõrvale, mõtlemata, et see, mida ta ehitab, saab ükskord temast suuremaks ja ta selle all kössi vajub.

Kuid ega Krispina teda süüdistagi. Selliseks on elu nad vorminud, andnud ja võtnud, ja siis ainult võtnud. Naiserollide paljususest on jäänud talle vaid passijanaise oma. Mees on unustanud ta nõtke keha ja ta üsa imelise siidisuse — kuidas see nagu salapärane loomake ta ümber kokku tõmbus, temaga mängitses ja teda tühjaks imes; ning poeg ta emapuudutused, millega ta on püüdnud temasse õrnust sisendada, ent ikka tulemusteta, olles nüüd see, kes ta on.

«Sigrid! Ae! Sigrid! Kohv jahtub ära!» hõikab Krispina ülakorrusele. Kaua aega valitseb seal vaikus, kuid siis kostavad trepil hüütu kobavad sammud.

Sigrid tuleb enamasti peale teisi, mõnikord alles siis, kui söögikord juba lõppenud. Maneeritsemist on ta alati põlanud, sest väline ei asenda sisimat. Käes on tal määrdunud plekk-kruus ja plastmasstaldrik, mille purunemist tal eal pole vaja karta, ja tassipõhjas mitmekuine suhkur. Ta laseb Krispinal tassi täis kallata, tõstab taldrikule mõned võileivad ja läheb taas. Keegi just nagu ei märkakski, kuidas ta mustade küünerantidega käsi libiseb üle laua, ega vaata talle otsa.

Oskab rüüpab keskendunult kohvi ja maigutab suud. «Oad on viletsad sattunud — kohvil on õli maitse,» ütleb ta. Kanut põrnitseb kohvil ujuvaid värvilisi laigukesi ja püüab neid lusikaga segamini ajada. «Midagi on jah,» sõnab temagi. Ja seejärel Krispina: «On, on . . .»

Ka võileivad ei ärata isu. Oskar hammustab vaid väikesi tükikesi, mälub pikkamisi, hammustab jälle. «See neetud somp!» ütleb ta mornilt ja nüüd pöörab Krispinagi pilgu aknale. «Neetud jah,» on ta Oskariga nõus.

«Juba teist nädalat oleme tegevuseta,» jätkab Oskar. «Üleval lõppesid kivid ja segu otsa, aga kraana udus ei tööta.» Ja seejärel: «Uduga on müüril nii kummaline olla — ei näe üles ega alla, ümberringi ainult sumbunud hääled . . .» Ta mängitseb leivapuruga, kogub selle vahariidele joonistatud kaussi ja pühib jälle laiali. Siis näpib üht noatäket, topib näpu selle sisse ja võtab välja. Lõige on sattunud sinise ploomi peale, ja näib, nagu urgitseks ta ploomi seest kivi.

«Katki juba teine, peaks vist uue ostma,» ütleb Krispina, mispeale Oskar jätab vakstu rahule.

Nende sõnad on nende elule vaid dekoor, peaaegu mitte kunagi ei sisalda need endas nende tegelikke mõtteid. Ja siis on vanaema läinud, ainult ta sammud kostavad veel lael.

Korraga vaatavad nad kõik aknast välja. Ühtlasest uduseinast on saanud kobrutav kaos. Laiad sagarad mähkuvad kokku, eralduvad ja ühinevad taas ning hetkiti, sedamööda kuidas sagarad tulevad ja lähevad, vilksatab aknatagustele pilte tänavaelust. Nad näevad, mismoodi poolik inimene hulbib läbi udu ja koera tagupool tõstab laternaposti veeres jalga; näevad mööda sõitmas autokatust ja lapsekäsi olematu keha küljes loopimas ranitsat, mis kaob ja tuleb käte vahele tagasi.

Kodust väljub Kanut enamasti üksinda; väga harva, kui ta läheb kuskile kodustega koos. Neil pole üksteisega millestki rääkida ja vaikimine muserdab. Nad otsivad kramplikult sõnu, millega vaikimist murda, kuni pinge nende vahel muutub talumatuks ja nad ootavad toda päästvat hetke, mil tee nad lahku viib.

Üksi olles on Kanuti mõtetel vaba voli, ta eelistab neid salamisi haududa, tõepoolest, nagu midagi defitsiitset, mida ta teistega jagada ei taha. Aga juba pikka aega on ta mõttedki täidetud ainuüksi uduga, mis oma halluses taandanud mõtete paljususe ka temas. Ta nagu ei usukski enam, et on suvi, sest samasugune hägu võib ilmuda ja linna oma läbitungimatusega katta mis tahes aastaajal. Pigem tunneb ta oma kontides sügisest rõskust.

Udusagarad tihenevad, imevad kui pesunuustikud endasse vett ja vajuvad üha rohkem maad ligi, ujuvad piki tänavaid ja kangialuseid ning liibuvad oma niiskete kätega vastu kõndijate palgeid. Kuuldub hääli, müra; sedamööda kuidas vatisus need endasse haarab ja vabastab, need kord sumbuvad, kord valjenevad.

Enne raudteeülesõitu kostab kaubarongi valju huilgamist. Pole näha, kuhupoole rong läheb, ent tõkkepuude stopptuled ei põle, ja küllap on rong juba mööda. Udus vurab autosid, seejärel vonkleb sellest läbi oranž buss. Korraga jõuab Kanutisse teadmine, et midagi ümbritsevas on valesti, sest rong üha huilgab ja õhk tundub isemoodi lämmatav. Ta on hingamise unustanud ja seisab tardununa paigal. Ja siis kostab kõrvulukustav raksatus, rööpad vilisevad, rongirattad kolisevad üle liiprite ning metall krigiseb ja kriibib hinges. Samas rebib äkiline õhuhoovus Kanuti juukseid, midagi märga plartsatab ta näole ja mõne meetri kaugusele ta ette kerkib oranž bussisein — võppub, krääksub, jääb liikumatuks. Ja siis: hääletu vaikus, kuni aegamisi imbub sellest läbi esimesi oigeid, kellegi valu.

Udu haihtub, nagu oleks ilmaseadjalgi oma teost hirm. Sagarad liibuvad vastu asfalti, siuglevad madudena ja siis kaovad, kui oleks maa nad endasse neelanud.

Juht lõmastatud bussikabiinis on nõjatanud käed lõdvalt roolile ja põrnitseb Kanutit oma tühja näokoopaga; akendest ripub välja veriseid inimkehi ja keegi roomab jalgu järele vedades asfaldil ning ütleb: «Jumal küll.» Rongi juurest ja lähedalolevate majade veerest tõttab uudishimulikke ja needki kordavad sedasama:

«Jumal küll!»

Kanut libistab käe üle näo, sest too märg on endiselt ta põsel. Näpu otsa jääb midagi õrna ja roosakat; ta tõstab selle silme ette, uurib lähedalt, nuusutab, kuid selle lõhn ei seostu talle ühegi tuntuga. See on bussijuhi aju. Too jätkab kangekaelselt oma näotut põrnitsemist, ja korraga ei oska Kanut midagi mõelda ega tunda. Vanaema sisendatud tühisuse nägemus võtab ta üle võimust ja on sel viivul tast tugevam.

Kanut jälgib, kuidas kiirabid tulevad ja oma saagiga minema kihutavad; kuidas sauaga mundrimehed ajavad inimesi eemale ja keevitajad ning plekksepad üritavad bussijuhti ta lõmastatud ubrikust kätte saada — rassivad ja rahmeldavad, lõikavad ja väänavad, aga asjata, sest raud on kiuslik ega anna järele.

Nii põrnitseb bussijuht neid mitmeid tunde ja inimesed on aina nördinumad, sest vaatepilt on jube ja alandav. Nad kiruvad töömeeste saamatust ja oksendavad ning vaatavad jälle nagu söögiorgiatel Vana-Roomas.

Filmistuudio pikk galerii võtab Kanuti vastu oma tuttava neoonsära ja valvuritädi Vigilia uuriva pilguga. Tädi täheldab ta näol kahvatust ja paneb selle väsitava öö arvele, tuleb see siis unetusest või millestki muust —

noorte inimeste asjad, eks need ole teada. Ta hindab kõiki saabujaid ja minejaid ning kujutleb nende möödunud tegusid, sest neile mõeldes veereb aeg kiiresti. Niisugune on ta ametnikupilk, ja kuigi sageli ekslik, hiilib ometi kulgejate kannul ega anna asu.

Galeriil kõneldakse avariist ja surnud bussijuhist, keda siiani pole õnnestunud kätte saada. Jutuvada kostab kõikide uste tagant ja täidab ruumi ühtlase kõminana. Räägitakse, et raudteevaht olla tukkuma jäänud.

Kanut tõttab trepist üles. Tõuseb teisele, siis kolmandale korrusele. Üleval on askeldajaid vähem ja koridorid vaiksemad. Vaid direktor David Koppeli sekretäri toast kostab kirjutusmasina tasast toksimist. Kanutile näib, nagu see kutsuks teda. Ta seisab ukse taga ja kuulab. Toksimine on rahustav, uinutav. Nüüd vajutab Kanut lingi alla. Siseneb, vajub raskelt diivanile ja suleb silmad.

Frigg jätkab tööd, pilk keskendunult klahvidel. Ta teab, et tulija on Kanut, tunneb teda ta rahutute hingetõmmete järgi, ja et ta istub diivanil oma kümmekond minutit ja siis läheb jälle. Frigg pole kunagi selle üle mõelnud, miks Kanut niiviisi tuleb, tajudes mehes alati mingit pinget.

Tegelikult näeb Kanut Friggi ka kinnisilmi. Ta on naist vaadanud enamasti selja tagant ja nüüdki ilmuvad vaimusilma esmalt tolle nõtke kael ja krunniseotud juuksed. Just kael on see, mis Kanutit ahvatleb, seal pulseeriv elu, pinguldunud lihased, nende tukslemine. Mõnikord on ta tahtnud oma käed kaela ümber sulgeda, et tunda, kuidas elu ta sõrmede vahelt läbi voogab — ja siis pigistada, kuni tukslemine aegamisi taltub. Võib-olla sellepärast ta seal istubki, et tunda end sedaviisi ihalemas.

Siis näeb ta Friggi nägu ja leiab end ta silmade jahedas ja unelevas hoovuses. Frigg mõtleb Erikule. Ent isegi kui ta seda ei tee, on ta mehe läheduses oma ootuse läbi, millel, erinevalt Sigridist, on üks ja kindel tähendus, otsekui hõljuks Frigg endiselt aeglases tantsus tollel Filmistuudio 40. tegevusaastale pühendatud juubeliballil, kuhu Kanut oli kutsunud Eriku filmikuulsusi vaatama, viinud ta sinna peaaegu et vägisi, ja nagu hiljem selgus, asjata, sest kui Erik nägi Friggi ja ta tantsule palus, taandus kõik muu, nagu olekski staaride staatuseks olla vaid ekraanil sagiv fiktsioon ja nagu oleks Erik tulnud kinosaali Friggiga lembehetki veetma.

Kanut ei oska arvata, mida nägi Erik Friggis niisugust, mida tema ei näe, ja Frigg Erikus, mida temas pole, sest on ju Kanut vennaga ülimalt sarnane. Kanut oli käinud naisest mööda, ilma et oleks leidnud temas midagi huviäratavat; naine oli vaid vilksatav inimkogu pikkades koridorides, nii nagu seal oli teisigi, keda Kanut peaaegu kunagi ei märganud. Ta on sageli mõelnud, et oma välimuse tõttu peaks ta avaldama Friggile sama mõju mida Erik ja et ühthästi võiks Frigg armastada ka teda. Ent see on olnud ainult mõte.

Kanut avab silmad, kuid näeb jälle purustatud peaga bussijuhti. Aegamisi tuleb ennistine tunne temasse tagasi — küllap Friggi lõdvestavast lähedusest, mis päästab mahasurutu tõkke tagant valla. Tuleb too hääletu vaikus, millesse pikkamisi imbub oigeid, siis kummalist valu, mida Kanut pole varem kogenud — kumiseb kõrvus, kaigub ööpsaks muutunud rinnas.

Võib-olla just seepärast juhtub kõik nii, nagu juhtub.

Ruum naaseb raskelt ja otsekui vastutahtsi: ilmub värdabuutilon, mille lõhna Kanut ei tunne, ja siis Friggi kael.

Kanut tõuseb, hiilib naise selja taha ja libistab käed tasakesi ta kaela ümber, tundes, kuidas iha ta sõrmedes tuksleb. Pigistada, mõtleb ta, unustada. Kägistada see piin.

Silme ees tantsiskleb musti täppe. Friggi nahk on niiske, ent imeliselt siidine. Kanuti käed lõtvuvad, libisevad üle naise rangluude ja haaravad endasse ta rinnad.

Naine on end sirgu ajanud ja Kanutile meenub kuulatav varaan vanaema laubal. Nii on nad pikki hetki. Frigg pöördub ja vaatab imestunult Kanutile otsa ning Kanut sisendab endale, et on Erikuga sarnane nagu kaks tilka vett, ja liigutab ettevaatlikult oma sõrmi, õrnalt ja ettevaatlikult, sest viivuks talle näib, et ta pihkudes on ime, mida ta purustada ei tohi.

Frigg on üha kangestunud, ent siis võpatab äkitselt ja Kanut tunneb, kuidas naise rindadesse ilmub elu ja need ta pihkudes värisema hakkavad, otsekui nutaksid tasakesi, kuni lõpuks võppub naine üle terve keha ja surub oma põse ta käe vastu, oma külmuse pärast justkui vabandades.

On, just nagu sõuaks laev tasa-tasa üle mere, hällides, kõikudes, valge ja kaunis päikeses sätendaval veel, kui

oleks laev selle mere jaoks loodud, kannul lendkalade parved, mis liuglevad läbipaistvatel uimedel läbi õhu ja laeva oma sulpsatustega saadavad, kuni see päikesele liginedes pinnakumeruse taha kaob ja korstnatest kerkinud suits aegamisi haihtub, nagu poleks midagi juhtunud...

Frigg lõtvub ja Kanutit valdab taas tühjustunne. Kuid seekord sisaldab tühjus endas ka painest vabanemise tajumuse ja võtab tahtmise tõusta. Kanut on pikka aega liikumatult, siis rapsab end ühe hooga püsti ja jääb keset ruumi seisma. Heidab pilgu merele — merigi on tühi, ühtki laeva ei seisa reidil — ja seejärel põrnitseb Friggi, kes lebab, silmad kinni, põrandal, laup higipiiskadega kaetud.

Friggi asend meenutab Kanutile kuivale heidetud kala, kes end tühjaks sipelnud ja jõuetu, vaid suu veel ahmimas õhku, ning ühtäkki see juhtub, et Kanutki tunneb end lämbuvat. Ta rapsib kätega, kähistab midagi, mudib kaela ja rinda — kuid asjata. Lämbub aegamisi, hirmul, nagu poleks enam tagasipöördumist, nagu jääks tal õhust igaveseks puudu.

Hiljem korduvad astmahood veelgi. Ikka seostab Kanut neid Friggiga ja kõrvus kumisevad vanaema hoiatavad sõnad tollest märgist, millel foiniikia Y kuju.

Trepi käsipuu siugleb püütonina läbi pihu, on libe ja otsatu. Kanut võtab mitu astet korraga, seisatab, vaarub tagasi. Salalik käsipuu annab järele, väändub, mähib ta endasse ja sirutub samuti ta kõri poole. Alles hetk enne, kui Kanut tunneb end kokku vajuvat, laseb käsipuu ta lahti.

Siis on Kanut keldris ja selle kaikuvas koridoris muutub iseenda sammude kajaks. Ta peatub ja ootab kaja vaibumist, aga sedamaid, kui ta liikuma hakkab, ründab kaja teda uuesti. Oimukohtades vasardab, iga heli tekitab valu. Kuskil töökojas käivitatakse puurpink, teisal undab käi...

Dušš on külm. Vesi voolab Kanutile otse lagipähe ja turi suriseb, nagu oleks elektrit täis. Valgeid kahhelkive katvad piisad ühinevad, paisuvad niredeks, voolavad mööda seina alla ja moodustavad keeruka võrkkoe. Kanut kirjutab seinale naise nime: Frigg. Nimi püsib vaid hetke, siis valgub laiali ja liitub seinale joonistunud närvikavaga. Sein elab, valab pisaraid, närvleb; õhkab oma valgetest kop-

sudest niiskust ja külma ning põrnitseb Kanutit tühjal pilgul.

Kanut heidab pingile, paneb käed kukla alla ja vaatab lakke. Dušš pole päris kinni ja pihusti otsast pudeneb rütmiliselt tilku: tsilks, tsilks. Aeg on muutunud kuuldavaks ja kulgeb läbi ruumi. Tarretab — uinutab Kanuti täiusliku hetke kaemusse ja võtab talt lõplikult tahtmise tõusta.

Lael kostab samme. Ühed tümpsuvad raskelt, teised klõbistavad kergelt kontsadega. Kanut on kujutlenud end olevat eeterlikuna kõikjal inimeste ümber — temas toimitakse, temast kõnnitakse läbi, teda hingatakse —, ja nüüd tundub see talle veider, et temast käiakse kahe meetri kõrguselt üle ega teata ta lähedalolust midagi.

Duširuumi vildakas uks kääksatab ja sisse astub Krispina. Välimisel uksel pole riivi ees ja ka vahemise on Kanut lahti unustanud. Nii jäi tee valla kõikidele ootamatustele ja korraga on ta emaga üheaegselt kitsukeses ruumis. Mõnes suuremas oleksid nad teineteisest ehk vaikides mööda hiilinud, aga siin pole neil pääsu.

«Sina,» ütleb ema.

Kanut kargab pingilt püsti, otsekui oleks teolt tabatud, kuigi ta tegudest ei tea ema midagi. Seejärel noogutab rahunenult: mina — kes siis veel.

«Ma mõtlesin, et Luisa on siin. Ta palus pesupulbrit.»

Pulbripakk ema käes omandab mõtte ja ta tõstab selle kaitsvalt rinna ette. Ta on varahoidja ja rekvisiitor, teda jätkub kõikjale ja kõigil on teda vaja, nii et ka siia pole ta tulnud asjata.

«Ma mõtlesin, et mul ei ole, aga üleval riiulil veel oli üks pakk. Nüüd tulin tooma.»

Ametüstkee ema kortsulisel rinnal helgib tuhmilt. Ta näib jäik ja kohmetu, sest see on ikkagi tema poeg, kelle ees ta end sedaviisi õigustab, ning silmad kiirgavad klaaspärlitena, projitseerides endasse ta alasti keha. Taas kajavad Kanuti kõrvus ema allasurutud nuuksed, kui too öö-hämaras mööda maja hiilib. Ta pöörab selja, puurib oma pilgu valgesse kahhelseina ja murendab seda tükkideks. Sein kaob, tuleb jälle.

«Kas te täna ka filmite?» küsib ema. Hääl on kauge ja võõras. Kanut vastab: «Jah», kuid temagi hääl pole ta enda oma. «Mõistagi filmime, kuidas siis teisiti...»

Aegamisi kandub Kanuti mõte eremiit Johannesele ja ta unustab ema pikkadeks minuteiks, mil too ei tea, kas jääda või minna, seistes seal, kuhu ta algul jäi, otsekui oleks vereside ta hämarasse duširuumi kinni aheldanud.

Sinnani, kuni Kanut nägi Johannest ainult oma vaimus, oli mees talle mõistetav, ent sedamööda kuidas kaamerasilm Johannese tükkhaaval elule manas ja Kanutist välja rebis, omandas too üha suurema iseseisvuse ja eemaldus temast, nii et hetkiti ei suuda Kanut enam uskuda, et just tema on Johannese ilmale toonud — kuskil tolle toimimisajede ja mõtete sügavuses tuli nähtavale liin, mida Kanut polnud osanud kujutleda. Niisugust määratlematust peidab endas iga emaihus laps, ilma et keegi oskaks arvata, milliseks ta sündides saab, sest arstide läbikatsumised sisaldavad endas vaid kaudseid oletusi. Johannese prototüübist on teada, et ta hukati Utrechtis 1521. aastal, mil Püha Tribunali tuled loitsid üle kogu Euroopa ja Hernán Cortési süüdatud kahjutuli hävitas Tenochtitláni, ja et ta kirjutas traktaadi «Valgusetooja», millest läks ilmale ka suusõnal kuulutama ja millest sai ta süüasi.

Johannes kinnitas, et valgus ei ole Jumalast, vaid Saatanast, sest enne, kui Jumal lõi Maa, lõi ta Taeva koos inglitega, kellest üks oli Lucifer, Valgusetooja, kes sündis Jumala hingeõhust ja oma kaunidusega lummas Jumalat ennastki, nii et kui Jumal hiljem silmakirjalikult ütles: «Saagu valgus!», mõtles ta tegelikult, et saagu Saatan maailma üle valitsema.

Johannes elas üheksateist aastat Väike-Aasias Suur-Nafudi kõrbes, ja samavõrra oli valgus teda hullutanud ja vaevanud, kuni ühel korral rabas see teda nagu pikne ja viis oma kaemusega saatuslikuks saanud äratundmiseni. Tagantjärele kirjutas Johannes: «Mu pead läbis terav valu ja ma tundsin, kuidas sätendav kõrb mind enda poole kiskus. Siis muutus maa ümberringi hiidnaiseks: küngastest eemal said ta rinnad ja kiltkiviademeist juuksed, ja kaks soolajärve põrnitsesid mind oma tühjade silmavalgetega. Saatan täitis mu kirega ja ma hullusin. Tormasin kui pöörane mööda vatist ja hingavat maad ringi ega teadnud, kuhu varjuda, kuni pugesin hiidnaise üska ja see hakkas mind endasse imema, kuum ja ihar, nii et ma kaotasin lõplikult meelemõistuse...» Kuigi Johannese väide mõjus valguse päritolu ilmselge postuleeringu juures naiivse ja vaimunõdrana, ei saanud kleerus niisugust tõekuulutust ometi lubada.

«Nojah,» ütleb ema ja paneb pulbripaki eesruumi kapile. Ametüstkee ta rinnal võppub ja kiliseb tasa. Seejärel ta läheb. Ukse vahelt lipsab sisse koridori tuhmkollane valgusviir, libiseb läbi duširuumi hämaruse ja kaob, kui ema ukse enda järel suleb.

Hiljem, kui Kanut kõnnib läbi koridori, näeb ta avatud laoukse taga Krispinat kangastega askeldamas. Krispina mõõdab meetripuuga punast siidi, mis hakkab katma inkvisitsiooni kohtulauda ja millele kohtunikud asetavad oma vahakarva paberid ja käed. Ema on ametis ega pane Kanutit tähele. Laeni kõrguvate riiulite ja neile kuhjatud asjade keskel näib ta väike ja tähtsusetu, nii et Kanutki mõtleb neile asjadele ja mitte emale, sest võib-olla on laos ta filmi jaoks veel midagi tarvilikku — mõni söepann või tuletangid.

Kyrilli ukse taga komistab Kanut vana trafo otsa. Ta vähemalt arvab, et see, mille otsa ta komistab, on trafo, sest enamasti vajab Stuudio asju, millest temal pole aimugi. Ka Kyrill on ametis. Keevitusmask mehe näo ees ja ta pikad punased juuksed, mida ümber pea seotud pael hoiab silmile langemast, loovad mulje germaani sõdalasest 2000 aastat tagasi, hoolimata et niisugused piluga näomaskid tulid kasutusele palju hiljem ja need ühendati kiivriga. Kyrill toksab elektroodi vastu metalli, samas sähvab selle alt silmipimestav kaarleek ja koridori tungib keevitusvingu. Raud säriseb, pragiseb, hõõgub. Kyrill tõstab maski üles ja kopsib hõõgust vasaraga. Kirill-kirill, heliseb see, kirill-kirill.

«Kuidas läheb?» uurib Kanut. Nüüd tõstab Kyrill pilgu. Ta nägu on tihedasti kortsukesi täis nagu kilpkonnanahk ja see teeb mehe ilmselt vanemaks, kui ta tegelikult on. Ta silmad on lapselikud ja helesinised.

«Läheb kah,» ühmab Kyrill ja takseerib Kanutit üksisilmi.

Sepa pilk teeb Kanuti nõutuks. «Mis siis ikka,» pomiseb ta ebalevalt ja sätib end minekule, kuid Kyrilli silmad hoiavad teda kinni.

«Milleks sulle seda piinariista vaja on?» pärib sepp, ent selle peale kehitab Kanut vaid õlgu — Kyrill peaks ju teadma, et meisterdab piinariista ta filmi jaoks.

«See võib su enda vastu pöörduda!» sõnab sepp hoiatavalt.

Ja Kanut: «Ah, mis!»

Niisugused töökojafilosoofid on enamasti naiivsed ja nende mõtteis kajastub ainult asjade primitiivne aspekt.

Kanut naeratab, kuid Kyrill jääb tõsiseks. On koguni sünge ja igavikuline või see ainult tundub Kanutile nii, sest ta kujutluses on sepad kõik ühe ürgse mõõdupuuga löödud. Näib ju Stuudio keldergi eksootilise labürindina, olgugi et seal elutsevad minotaurosed on tsiviliseeritud ja pandud ümmardama filmitootmise kapriisset hiidkeha. Kanut on mõelnud, et ka see on naissoost nagu Johannese painaja — naissoost oma keeruka ja õrna struktuuri tõttu. Teinekord on Kanut seisnud kütteruumi uksel ja uudistanud monstrumit, mis keha tohutuisse ihuliikmeisse soojust pumpab, kujutledes tollesse hämarasse ruumi nii asjade sünni kui ka elustava lätte, just nagu oleks keskküttekatel hiidkeha süda — vastuolu südame inetuse ja hiidkeha briljantsete sünnitiste vahel on tundunud intrigeeriv. Seisnud ja vaadanud, kuidas põrandal mängleb tuhakoopa punane loide ja katlakütja Jakob toolil tukub, tundes end nende igipüsivate asjade — tule ja tukkumise — läheduses isemoodi koduselt.

«Mõtle järele!» ütleb Kyrill, kuid Kanut lööb käega. «Tühja seal mõelda,» sõnab hajameelselt. Ta pilku köidab koristaja Luisa, kes koridori käänaku tagant nähtavale ilmunud, selg küürus nagu vinkelraud, ja neist kui nõiduslik murueit möödub, must kittel laperdamas vastu kandu, ühes käes ämber, teises hari märja kaltsuga, mis lohiseb ta järel samas rütmis ta sammudega. Käies ei vaata Luisa kunagi kõrvale, sest sedaviisi, ninapidi maas, on tal raske oma kaela küünitada, ega ütle iial kellelegi tere, kuigi tunneb vastutulijad ära ka jalgade järgi.

Tuleb ja läheb.

«On, on,» ütleb Kyrill.

Ja Kanut: «Ah, mis?» Otsekui oleks ärganud. Seejärel läheb ka tema, ilma et Kyrillile enam otsa vaataks.

III

Näitleja nimi, kes mängib eremiit Johannest, on samuti Johannes. Johannes Kummer. Kui Kanut stuudiosse astub, teab ta, et Kummer on juba seal. Ta on seal mitmeid tunde enne võtte algust — grimeeritud ja kostümeeritud, seljas pikk takune hõlst ja peas sassis juustega parukas.

Kummer grimeerib end ise. Ta ütleb, et ümberkehastumine algab hetkest, kui mink puudutab ta nägu. Ta teravdab pintsliga üksikuid kortsukesi ja ninajoont, jumestab kulme ja ripsmeid ning maalib silmad sügavale koopaisse, kuigi koopais on tal need niigi, sisendades pilku kord tarmukust, kord meeleheidet.

Siis tuleb Kummer stuudiosse ja hingab avariitulede valgel endasse stuudio tolmu, mis eristunud dekoratsioonidest, värvipigmentidest, riietest, otsekui lendleksid tolmus kõikide vaimusünnitiste hinged, kes täidavad ta oma kuuldamatute häältega ja irrutavad temast kaemuse. Võibolla on nii ka muistsetes hauakambrites, kus tolm puudutamisel ärkab ja lõhnadesse peitunud aeg muutub aistitavaks.

«Võtte alguseni on veel terve tund,» ütleb Kanut, kuid Kummer on end sulgenud oma ümberkehastumise lootekesta ega vasta. Ta käib ligipääsmatuna mööda stuudiot ringi, astub piinakambrit kujutava lavaehitise sisse ja põgeneb, ilma et oleks suutnud tabada seal valitsevat meeleolu. Uitab lavaehitise taga valgussildade all, peidab end pikaks ajaks pimedasse dekoratsioonihoidlasse ja siis ründab piinakambrit uuesti.

Kanut uurib põrandale valmis pandud piinariista. See on «hispaania saabas», üks tuntumaid. Võib-olla valis ta «saapa» just seepärast, kuigi ka näomask, millel suu kohal tinavalamistrehter, tundus huvitav. Ent selle taga oleks Kummeri nägu läinud kaduma. Kyrill on «saapa» kallal tõsist vaeva näinud, sellest hingub koguni kunstiteose harmooniat ja täiuslikkust.

«Tollel riistapuul on kolm kruvi,» ütleb trikimeister Bruno, kes ilmunud kuuldamatult Kanuti selja taha. «Esimene on valekruvi, seda võib keerata palju tahes, ilma et midagi juhtuks. Teine on verepõiekese jaoks.» Bruno teeb «saapa» lahti ja näitab sinna peidetud põiekest.

«Kui keerata teist kruvi, läheb põieke katki. Selles on punane guaššvärv.» Bruno tõmmu nahk ja fanaatilise läikega silmad teevad ta tumedate asjade tõeliseks valitsejaks. Ta hääl on varjundirikas ja veidi neurootiline.

«Kolmas kruvi on ehtne,» kuuleb Kanut seda häält ütlevat.

Ehtne, ehtne.

Ja miskipärast võpatab.

«Milleks see?» ei mõista ta.

Bruno naeratab kavalalt ja osutab oma käevangu. «See on selle jaoks.» Alles nüüd näeb Kanut ta kaenla all vahast inimjalga. Ta ise oli selle detailplaanide jaoks tellinud, aga ühtäkki ei tulnud see tal meelde.

Stuudio on valgunud inimesi täis, üle sätendavate valgussildade ripub kaableid, mis siuglevad sagijate jalge alt läbi hämara seina veerde. Kummer on leidnud oma paiga ja istub piinapingil. Ka teised näitlejad on kohal. Räägitakse tasahilju, peaaegu et sosinal; hääled jõuavad Kanutini ühtlase vaikse üminana, ilma et ta eraldaks üksikuid sõnu. Talle näib, nagu ümiseks ürghiid, too filmitootmise hiidkeha, et ta tahe kuulekalt teoks teha, ja et see valmistab kehale rõõmu, sest miks muidu too sedaviisi lauleleb.

Kanut tajub endal ootuspinget, kõik seisab nüüd ainult tema taga. Ta vaatab kaadrit läbi kaamerasilma, kuid nähtu pole talle päris meeltmööda. «Võib-olla peaks optika vahetama tsipake laiema vastu,» ütleb ta operaator Sundmanile ja siis istub punase siidiga kaetud laua taha ning sisendab endasse inkvisiitoritunnet. Oma filmides on Kanut võtnud alati ka endale mingi osa, sest nii jäädvustab ta end nagu kunstnik lõuendile maalitud peeglisse.

Grimeerija parandab veel viimased vead, puuderdab ära Kummeri laubale ilmunud higipiisad, sest need on seal enneaegsed, ja kostüümikunstnik sätib ta hõlsti.

«Kas kõik on valmis?» pärib Kanut siis. Ta on seletanud igaühele ta töö juba eelmisel päeval ette ära ja nüüd ei taha enam kuuldagi, et midagi oleks veel tegemata. Ent keegi ei vasta ja Kanut tõstab käe:

«Kaader 77, proov!»

Seda hetke on Kanut oodanud. Eile, täna, kunagi ammu. Seda hetke, mil ta loob ja loomises elab.

«Ma ei nimeta Tema nime, sest nimetades olete teie Ta ära määrinud,» ütleb Kanut inkvisiitorina ja vaatab otse

Johannese hulludesse silmadesse. Ent need silmad ei meeldi talle.

«Stopp!» kamandab Kanut pahuralt ja tõuseb. Ta astub Johannese juurde ja jääb mõtlikult ta ette seisma. Vaikib, sest vajalikud sõnad ei tule keelele. Mudib oma lõuga. «Sa ei tohi olla hull,» ütleb siis. «Peaksid olema heatahtlik, tasakaalukas. Sest mis küll läheb sulle korda kohus selle üle, mida sina Tõeks pead. Tõde on ja jääb.»

Seejärel võtab Kanut taas sisse oma inkvisiitoripositsiooni ja alustab uut proovi. Ent ikka häirib teda mingi nüanss; kord jääb mõni vajalik paus puudu, teinekord aga osutub venitatud sekund üleliigseks.

Kanut tunneb, kuidas muutub närviliseks, hoolimata, et peaks end valitsema, sest vastasel korral täitub õhk pingest ja võib juhtuda, et protsess ühel hetkel talle enam ei kuuletu. Ta sunnib end leebemaks ja räägib kinnisilmi, et see, mida ta öelda tahab, tuleks sügavalt ta sisimast. Viimaks jääb ta prooviga enam-vähem rahule; nagunii saab loodav oma tegeliku kuju alles kaamera ees, kui näitlejail pole enam taganemisteed ja nad panevad endast kõik mängu.

Kanuti käetõstmises on juba tsipake väsimust. Esimene episood nõuab talt alati kõige rohkem energiat, teinekord ülemääragi, nii et järgnevate kaadrite sünnil tuleb tal sõdida endas maadvõtva rutiiniga. Ta on mõelnud, et peaks oskama end talitseda, kuid ikka viib alguse õhin ta endaga kaasa.

«Mootor! Kaamera!»

Kanut kuuleb, kuidas kaamera süda tuksatab ja mootor hakkab tasa vurisema. Filmilint salvestab toimuva endasse, emulsioon muundub ja kõik juhtuv saab tagasipöördumatuks.

«Oma «Valgusetoojas» väidate Tema Saatana sigitiseks ja valekuulutajaks, kelle kohta Mooses kirjutab: «Ei pea sa mitte selle prohveti ehk selle unenägija sõna võtma kuulda.» Te ütlete, et nii nagu teisigi valekuulutajaid, on Tedagi ainult kiusatuseks ilma saadetud, et näha, kui paljud Teda siiski kuulda võtavad ja murravad seeläbi truudust Loojale endale. Kas tunnistate need jumalavallatused omaks?»

Johannes ei vasta, sest ei saa ta ju väärata seda, mida kord juba kirja pannud ja kuulutanud. Timukas keerab kruvi pingumale ja Johannes pureb valu pärast huuli. Siis

ei suuda ta oma karjeid enam vaos hoida. «Elias!» kisendab ta.

«Aga Jesaja sõnu, mis ütlevad: «Kuulge kuuldes ja ärge mõistke, nähke nähes ja ärge taibake!», ei tõlgitse teie mitte kui vaimupimedusega karistamist, mis rahva peale pandud, et see Kuulutajat ära ei saaks tundma, kui Ta ilmuma peaks, vaid leiate neis ilmestuvat Kuulutaja olemuse, mis tähendavat, et Tema teod toimuvad salaja ja et neist avalikult kõnelda ei tohi.»

Vere imal lõhn paisutab inkvisiitori sõõrmeid, on aistitavana piinakambri raskes õhus, kui oleks Bruno seganud selle imalusegi tollesse erkpunasesse värvi, mis «saapast» põrandale voolanud.

«Oma niinimetatud tõestuse kinnituseks lisate ka Jesaja ettekuulutuse, kus Äramärgitut kirjeldatakse valusid täis ja haige mehena: «Ta oli põlatud ja inimestest hüljatud, valude mees ja haigustega tuttav, niisugune, kelle pealt silmnägu ära pööratakse», ja sõnate, et sedasi ei saa Kuulutajat iial ära tuntama ja et just sel viisil ilmutab end Looja tõeline tahe. Ja veel, et sedasi ei võivat ka kõige eredam küünlavalgus teid Tema juurde juhtida ja et Tema, kui ta on Tema, ilmutab end teile vaid teie südame kõige pimedamas kojas.»

Inkvisiitori arvates pole tähtis, et ta sõnad Johanneseni jõuaksid, tähtis on süüdistus ise, et see ärgitaks temas kohtumõistja halastamatust nii nüüd kui ka edaspidi. Las kisab, las ulub, mõtleb ta. Valu on looduse ürgelement, aeg-ajalt tuleb see valla päästa, et valu olemasolu kellelgi meelest ei läheks. Ta ei küsigi enam Johanneselt, kas too oma väidetest loobub, ega peata ka timukat, kuigi tolle pilk näib ütlevat, et piina on juba küll saanud ja verdki ohtrasti voolanud. Las piinab! Kuno Götz on selleks rolliks otsekui loodud, kohtlane ja jõhker, pisikesed ümarad silmad laias näos ning kräsus juuksed varjamas laupa, nagu puuduks selle taga vähimgi mõtlemise ruum. Ta nõutu pilkki tuleneb vaid tüdimusest ja mitte kaastundest.

Kanutile näib, et kaader õnnestub. Talle on jäänud veel vaid üks repliik, siis on see valmis. Ta tõstab silmad ja ütleb paatoslikult: «Selliseid teotusi olete teie kirjutanud ja avalikel platsidel kuulutanud!»

Korraga ei suuda Kanut oma väsimust enam talitseda. «Stopp!» kähistab ta ja laseb end lõdvaks. Stuudio tantsiskleb hägus ja taas kuuleb Kanut vaid häältest jäänud

üminat. Nüüd on selles ärevaid noote. Võib-olla läks midagi viltu — kaamera jäi pidama, filmilint rebenes?

Aegamisi ilmub stuudio Kanuti pilgu ette tagasi. Kuid ümin jääb, see on veelgi ärevam ja nüüd eraldab Kanut sellest ka üksikuid sõnu. «Jumal küll,» ütleb keegi. Kanut heidab Johannesele väsinud pilgu. Johannes on pikali vajunud ja põrandale voolanud erkpunasesse loiku niriseb «saapast» aina verd juurde. Timukas keerab piinariista lahti ja too, kes meedikuks grimeeritud (millegipärast just too!), kummardub soonesulguriga Johannese kohale ja pigistab sulguri ümber ta reie.

«Jumal küll!»

Kanut otsib silmadega Brunot, aga sagijate hulgas teda pole. Tõuseb, haarab timukal varrukast. «Mitmendat kruvi sa keerasid?» küsib ta peaaegu hääletult, kuigi teab vastust ise. «Kas Bruno ei seletanud sulle?!»

Timukas vaatab Kanutit oma rumala pilguga. «Miks ta ei seletanud — seletas küll,» ütleb ta. Aga mõistagi keeras ta just toda kolmandat kruvi, toda ehtsat, mis mõeldud vahast inimjala ja detailplaanide jaoks.

«Esimene ei mõiganud, siis keerasin teist ja lõpuks... Mulle ei tulnud korraga pähegi, et kolmas mõjub päriselt ja et Kummer karjub tõsimeeli.»

Nüüd jätab hääl Kanuti maha, otsekui pigistaksid pihid selle ta kõrisse kinni. Hääl reedab ta ega lase tal öelda enda kaitseks ühtegi sõna. Takerdub klombina ta kurku, rõhub oimudele, pitsitab südame all. Korraga on kõik ta ümber teda süüdistamas ja suunavad ta poole hõõguvaid põletusraudu, vedela tinaga täidetud panne, küünerebimistange, näpulõmastajaid, pihte, pihte...

Kanutile näib, et see oli nii, kuid võib ka olla, et ta eksis.

*

Maja hingab. Kui Kanut siseneb, tunneb ta oma palgeil maja niisket hingeõhku. Selles on pehastanud puu ja kopitanud tapeetide lõhna. Mõnikord on see teda heidutanud ja pannud põgenema, teinekord aga sisendanud kodust rahu, nagu oleks majagi ürghiid — teda kaitsev ja oma rüpes soojendav.

Maja on aastatega kühmu vajunud ja kõõritab tulijat

juba kaugelt oma lääpas aknasilmadega. See tekitab Kanutis ühtaegu nii haledust kui ka trotsi, sest lõppude lõpuks pole see tema süü, et asjade ringkäik kord hääbumisega täis saab. Eks maja ju kõpitseta, kuid vamm on muutnud ta luud pehmeks ja mööduvad rongid, mis maa võppuma panevad, raputanud elujõu tast välja.

Rajuse ilmaga on kuulda, kuidas maja lõõtsutab: tuul vihiseb ta pragulistes kopsudes ja kurgus krõbiseb krohvipuru. Ja iga kord, kui järjekordne ring täis saab ja maja jälle vaksa võrra vajub, kostab koos kontide ragisemisega ta raske ohe.

Täna näib maja surnuna. Aknaklaasid on tuhmid ja päikesevalgus uitab maja kohal puude latvades. Maja magab oma vanainimeseund — äkitselt tuli tukk peale ja miski ei liigata ega häälitse temas enam. Kanut avab ukse ja astub ettevaatlikult ta nagisevatele põrandalaudadele, sest vanainimeseuni on ergas ja petlik. Isegi läbi tajutuse kuuleb maja ta samme ja aimab ta lähedalolu. Kanut ei taha teda äratada; ta üritab hiilida vaikselt oma tuppa, et siis uks sulgeda ja olla segamatult üksi. Aga trepp osutub reetlikuks, kuigi enda teada tunneb Kanut iga selle naksuvat lauakest ja neid väldib. Ikka seab maja talle oma püünise üles, et ta mitte salamisi ei tuleks, ja lahti on just see aste, milles Kanut veel eile oli kindel.

Maja uneuimas kõlab trepi kääksatus saaki haistnud hüääni hüüuna. Samas haarab maja niiske hingeõhk Kanuti endasse ja Kanut tunneb oma kuklal ta põrnitsevaid silmi, ilma et oskaks arvata, kus need end peidavad, sest aknad on seda vaid piltlikult, nood lääpas ja kõõrdsed. Tegelikult vaatab maja teda kuskilt oma sügavusest ja oma meeleolude sisimast: eile oma ämblikuvõrguga, kus ämblik imes saaki verest tühjaks, ja üleeile laelaudade vahelt äkitselt pudeneva liivajoaga, mis krõbises mööda tapeeti alla ja oma heliga Kanutit halvas.

Toas täidab Kanutit ebalus ja ta ei tea, kuidas olla, et miski teda ei vaevaks ega uitaks kiuslikuna mõtteis. Tubagi põrnitseb teda — selle igapäevapilguga, kus kõikidel asjadel on tähendus, vallandades vaimus ta elu sündmuste ahela paljude mälestustega.

Kanut tabab endalt Eriku fotosilmad ja pöörab pildi seina poole, sest aina on see teda endast kiirguva leebusega süüdistanud. Ta vaatab aknast välja tüünele merele, mis ühtlaselt sinades-sillerdades kummub üle kogu näh-

tava laotuse. Aga Erik põrnitseb teda sealtki: merekumeruse tagant ilmub nähtavale üksik suitsujuga ja seejärel kerkib taevapiirile valge ookeanilaev. Hoolimata et see pole too, millega Erik kunagi merele läks, vaevab laev Kanutit ometi — sõuab tasa-tasa üle lainete, hällides, kõikudes, valge ja kaunis päikeses sätendaval veel...

Kanut viskub heitunult voodile, aga ikka on see nii, et unustamine tuleb uue nägemuse hinnaga, sest kui ta mõtleb Erikule, unustab ta millegi muu, ja kui ta unustab Eriku, mõtleb ta uurija Strömmile, kelle olekust hingub tõelist inkvisiitorisüngust, samas kui tema oli seda vaid etendanud...

Uurija kabinet on tavapäraselt kroonulik, nii nagu see peabki olema, et keegi seal end koduselt ei tunneks. Kanut pole kindel, kas ta näole ilmunud grimass on naeratusega piisavalt sarnane, sest miimika ei allu ta tahtele ja lihased talitavad kramplikult isepäi. Too uurija pole niisugune, kes teeks, nagu ta tulijat ei märkaks, vaid võtab Kanuti olemasolu otsemaid teatavaks ja põrmustab ta söakuse oma pilguga, milles pole kübetki kahtlust, et ta ees seisab igipõline kurjategija.

«Uurija Strömm,» ütleb mees järsult ja asub kohe süüdistuse kallale. «19... aasta 14. juunil kell 11.30, seoses filmivõtetega Filmistuudio filmivõttepaviljonis Mere allee 5, tekitati N teatri näitlejale Johannes Kummerile tahtlikult raskeid kehavigastusi, kasutades selleks sadistlikku keskaegset piinariista, niinimetatud hispaania saabast. Vigastuste otseseks tekitajaks oli näitleja Kuno Götz samast N teatrist, et aga vastutus nimetatud filmivõtte eest, vastavalt tsiviilkoodeksi § 774-le, lasus režissöör Kanut A-l, süüdistatakse teda kriminaalkoodeksi § 1223 järgi asetleidnud kuriteo organiseerimises ja toimepanemises...»

Kanut seisab endiselt püsti, sest istet pole pakutud. Sõnad langevad kui raheterad — ta näeb vaimus neid materialiseeruvat — ja otsivad kõige hellemaid kohti. Pea kohal on kabineti valge lagi, aga tolle saju eest see teda ei kaitse, sisendades pigem haiglapalatiüksildust, kus ta tühiväärtuslikuna ägiseb, ilma et keegi tuleks ja teda ta vaevadest vabastaks. Ta tunneb, kuidas teda ennist kuhjaga täitnud vastuväited muutuvad kaalutuks ja tahe neid kuuldavale tuua taltub. Juba loeb uurija ette akti Johannesele tekitatud haavade üksikasjaliku kirjeldusega. Kanut mõt-

leb, et ta ei kuula, aga sõnad on pealetükkivad, hoolimata et inimese anatoomia pole talle päris arusaadav.

«...ühtekokku kuuskümmend neli torkehaava, mille tagajärjel on oluliselt kahjustatud parema jala sääremarjakolmpealihas, varvastesirutajalihased, eesmine sääreluulihas ja sääreluu ning purustatud pindluu...»

Ja kui ta unustab uurija, ilmub advokaat, kes teda rahustab, kuid ainult viivuks, ning seejärel David Koppel, kes naelutab ta oma täidlase sõrmega seina külge, nii et ta ei saa hetkekski rahu, sest kui üks läheb, tuleb teine, ja kui teine läheb, tuleb esimene tagasi.

Korraga avastab Kanut, et mööda ta põski voolavad pisarad. Need valguvad ta suunurkadesse ja on padjagi niiskeks teinud. Ent samas ei usu ta seda tõeks, sest peale lapseaega pole ta kunagi nutnud ja ka pisarad tunduvad magedad, kuigi ta teab, et need peavad soolased olema. Küllap voolab ta silmist paljas vesi. Mõnikord on sedasi tugeva tuulega, ja mine tea, võib-olla on ta silmad lihtsalt haiglasevõitu ja õrnukesed; Kanut mõtleb, et tuleks neisse mingeid tilku panna — Krispina rohukapis on pudeleidpulbreid kuhjaga —, ent siis kuuleb ukse taga põrandalaudade reetlikku naginat, ja vanaema ongi platsis.

«Kanut, oled sa seal?!» kähiseb vanaema rääkimisest võõrdunud hääl. Kuid tema ei vasta, sest see on ikkagi narr, et ta silmad on sedaviisi haiged — võib ju vanaema tõemeeli kahtlustada teda härdas pisaratevalamises, kuigi nutetakse ju ka vihast ja rõõmust. Aga ei üks ega teine ole Kanutile päris omane; ta on talitsenud oma tundeavaldused kuskile keskmise piirile ja nii valib vanaema kindlasti kõige alandavama — enesehaletsuse.

Nad kuulatavad teine teisel pool ust; näib, nagu peaks maja nende ümber hinge kinni ja ootaks, mis edasi saab. Kanut tajub endal maja piidlevaid silmi ja püüab määrata nende asukohta. Võib-olla vaatab maja teda lukuauguga või siis valgete uksepaneelide tühjusega, sest ukse taga seisab vanaema.

Vanaema ja maja on eakaaslased ja küllap tuleneb see nende ühtsustundest, et maja vaatab Kanutit sageli ka läbi vanaema pilgu. Nad hoiavad teda oma hinguse nupuvõttes ega lase lahti ja tema on sunnitud alla andma või põgenema. Tegelikult pole seda ust nende vahel olemas, sest hinguse ees ei ole takistusi. Kindlasti on vanaemale ta heitumus teada ja ta ei sisene vaid seepärast, et jätta

Kanutile näiline valikuvabadus ust avada või seda tegemata olla. Nad kombivad ta sisimas ja kisuvad ta arguse alasti, sest et ta ei julge öelda: «Jah, ma olen siin», ega otsesõnu küsida, mida vanaema temast tahab.

Ent silmad ongi juba kuivanud. Kanut vajutab lingi alla ja paotab ukse lahti. Vanaema on veidi kummargil, ilme mõttessesüüvinud ja pilk tardunud; näib, nagu ta oleks end sinna lihtsalt seisma unustanud — tulnud, mingil ajel peatunud ja siis niiviisi jäänudki.

Maja on lakanud hinge kinni hoidmast, kuid ootuspinge on endine; maja läbib vaevutajutav seismiline tõuge ja kuskil naksatab piit, siis teine.

«Nad on Johannese ära tapnud,» sõnab Kanut tasa ja kombib oma häält. Selles on kaledaid toone, mida ta ei suuda valitseda. Ta vaatab vanaemast mööda kuhugi ebamäärasusse. Tegelikult ei näe ta midagi.

Vanaema noogutab mõistvalt. «Iga päev tapetakse keegi,» ütleb ta. Sõnade paljutähenduslikkus on teda alati köitnud. «Täna tapeti sinus, aga minus on tapetud tuhandeid kordi. Sellest hoolimata ma elan, miski pole mind murdnud.» Jah, vaid vanaema juuksed on muutunud valgeks ja ta on loobunud end pesemast. Kuid see on midagi muud, see on ta arvates paratamatu ohver vaimuerksusele ja usule iseendasse — vastupidiselt tõele «terves kehas terve vaim», sest ihu eest hoolitsemine nõudvat liiga palju energiat, mis minevat seeläbi vaimule kaotsi. Kanutile ei meenu, et ta oleks kunagi näinud vanaema naermas; ta ei suuda taaselustada isegi mõnda ta naeratust. Vanaema on tõsine inimene, ent see ei tähenda, et ta oleks rõõmu oma sisimas maha salanud — aeg-ajalt sädeleb see ta silmades, kuigi nende tõsine läige ei vaibu ka siis.

Kanut kannatab teistmoodi. Iga kaotus lisab temasse tsipakese kaledust, kuni ühel päeval pole temas enam kedagi tappa. Kui ta oleks Johannese valmis loonud, oleks ta tema samamoodi unustanud, aga Johannes oleks elanud ikkagi oma iseseisvat elu ja temal oleks olnud üks lüüasaamine vähem.

Vanaema vaatab teda oma silmade põhjatu mornhallusega. «Tuhande üheksasaja neljakümnendal tapsid nad Haraldi.» Vanaema ütleb alati «Harald» ja mitte kunagi «mu mees» või «su vanaisa». Nimel on oma tähendus, see on kogum seoseid ja tundeid — pikk jada elatud elupäevadest, mille jätkamise mõte muutus ühel hilisel lõuna-

tunnil poolikuks, hoolimata et nad olla Haraldiga teineteist vaid piinanud. Aga see piinamine olnud nagu mahla väljapressimine küpsetest õuntest, kusjuures mahla kääritanud nad veiniks, millel olnud täiusliku elu maitse.

«Nad surusid talle tapariista kätte, aga tema on alati öelnud, et pigem tõmbab end oksa, kui et läheb kellegi teise elu üle otsustama. Vana oli ta ka, nelikümmend üheksa, mõne aja pärast poleks teda ehk enam võetudki. Võib-olla nad seepärast kiirustasid, ja eks insenere olnud ju ka sõjaehitusteks hädasti vaja. Muudkui relv kätte ja rivvi. Aga tema pidas sõna, kukkus sirakile ja oligi surnud. Südames oli seitse rebendit.» Vanaema nägu tõmbub krimpsu, selgineb seejärel. Kuid kortsud jäävad, nende hulgas on ka Haraldi südame lõhkemise haavad. Kanuti arvates on need teistest sügavamad ja rohkem mustunud.

«Harald oli sõnapidaja mees,» kordab vanaema kumedal häälel. Suits ta sõrmede vahel on kustunud, võib-olla juba mitmeid tunde, ja nüüd seab ta sammud oma toa poole. Tikutopse vedeleb seal kõikjal: otsimine viib Sigridi endast välja ja seetõttu olgu tulesüütajad alati käepärast. Ent tuppe jõudes on ta unustanud, milleks tuli. Ta istub ja põrnitseb läbi lähivaatamise prillide kaugusesse, nii et silme ees ujub vaid hägu. Alles siis, kui silmad hakkavad valutama, taipab ta prillid eest ära võtta.

Kanut on tulnud ta kannul ja ootab põlevat tikku näppude vahel hoides, kuni vanaema naaseb.

«Mõnikord seisab ta öösel mu voodi ees ja nohiseb. Lõõn silmad lahti, vaatan: seisab, ilme ebalev ja nõutu. Tahaks nagu mu kõrvale tulla, aga ei saa. Juba aastakümneid pole Harald ühegi naise kõrval olnud, vaene mees. Ma olen mõelnud, et kas teises ilmas — seda pole muidugi olemas —, aga ikkagi: kas teises ilmas on inimesed noored või vanad; et kas nad lähevad sinna nii, nagu surres olid, või saavad oma nooruse tagasi, sest mis paradiis see muidu on. Eks selle üle ole ju teoloogidki vaielnud.»

Tikk kustub ja Kanut süütab uue. Vaatab, kuidas tikk põleb ja selle söestunud osa väändub kõveraks, meenutades talle vanaema podagrahaigeid sõrmi, sest on ju need samamoodi väändunud.

«...või siis tunnen, et ta vaatab mind kuskilt pimedusest oma niiskete silmadega ja hingab raskelt mu laubale. Kuigi teist ilma pole olemas, näib mulle ometi, et ta ei olegi veel kohtu ette jõudnud ja põõnutab endiselt hauas.

Kõduneb aegamisi. Kui ta tuleb, hakkab mul külm. Ma olen mõelnud, et mitte ei taha sinna ta kõrvale kõdunema minna, et pigem põletatagu mind ära ja olgu või põrgupalavus.»

Lõpuks näeb vanaema ta käes põlevat tikku ja küünitab end sigaretti süütama. Tõmbab kopsud suitsu täis, puhub pahvaku välja ja siis unustab sigareti hõõguma, kuni see kõrvetab ta sõrmi ja ta hõõrub selle nördinult toatuhvli all laiaks.

«Jah,» ütleb vanaema veel. Sellega on ta kõik ära öelnud, mis hetkel mõtteid painas.

Millegipärast tunneb ka Kanut endas tühjaksrääkimise tühjust.

IV

Juuli • Rahe

Ühe päeva pealelõunal jalutavad nad rannas. Vanaema leidis, et pole juba kaua aega värsket õhku hinganud. See tähendab, et ta on istunud oma toas ega ole kuskil käinud. Oksi ei taha ta minna, sest ei saa kuidagi üle raudteetammi, koguni pelgab seda. Tamm on kõrge ja järsk, nii et pruugib tal vaid libastuda, on ta käkaskaela all, ja mine tea, murrab veel mõne kondi. Ka rongi ei näe kunagi käänaku tagant tulemas, see ehmatab või südame seisma. Ja juhtub Sigrid sel hetkel veel raudtee peale jääma! Ta on mõelnud, et kui see tõmbi ninaga koletis tuleb, tardub ta paigale nagu halvas unenäos. Tuleb ja litsub ta laiaks ning tema tunneb unenäo painavat valu, kui ta on olnud pikka aega ühe külje peal ja kuskil roiete vahel pistab.

Vanaema närveerib isegi Kanuti käevangus. Järsk nõlv teeb ta abituks. Kodus ei paista see silmagi, ta vanadus jääb teda ümbritsevate iidsete asjade varju, millest õhkub tolmu ja lagunemist. Vanaema hoiab kramplikult ta randmest kinni ja aeg-ajalt sikutab Kanut teda ettevaatlikult endale järele. Vanaema on kerge, habras ja purunev luumoodustis; Kanut ei oska kujutleda, mis saaks, kui vanaema peaks tõesti alla veerema. Pilt oleks ängistav: pea paiskuks vastu

kive ja luud väänduksid ebaloomulikku asendisse. Kanut teab, et vanaema ei karjuks, sest valu on vanaema alati hääletult kannatanud, ja et seda reedaksid ainult laienenud pupillid: paistaks, nagu vaataks vanaema Kanutit suurte üllatunud silmadega, samas kui ümbritsev hääletus täituks pingest.

Kui nad on poolel kõrgusel, kihutab neist mööda kaubarong. Maa võppub ja kõrvulukustav müra rebestab vaikuse. Kanut näeb vanaema huuli liikumas: vanaema hüüab midagi, ent sõnu pole kuulda. Tuulehoog sasib ta valgeid juukseid, paljastab hõredad oimukohad ja paiskab juuksed silmadesse. Siis on rong läinud; vaid müra kaigub veel kõrvus.

Viimaks on nad üleval ja istuvad tammiservale puhkama. Sealt avaneb hea vaade: ees on meri ja selle serval kitsuke riba parki, mille kohal liuglev relsside raudlint suundub puude taha peitunud viadukti poole. Ka maanteed ega neil vuravaid autosid pole näha — harva, kui tuul sõidukite kauge tuututamise tammini kannab. Paremal aga asetsevad Filmistuudio pikad tootmishooned ja neist natuke edasi terasetehas, mille punane korsten sirutub üksildase piigina taevasse.

Raudtee on maastikku lõhkunud, kuid see ei häirigi neid nii väga; nähtu ilmub neile olnu ja oleva keeruka põiminguna, nii et korsten pole sageli hoopiski nõnda punane ja kõrge, vaid väike ja mustunud, ning Filmistuudio asemel laiub liivaluitene lage maa, mille piiril endine Nordwindi mõisapark lõpeb ja kus kasvab kidur nõmmetaimestik. Sealt oli vanaema toonud kunagi nõmmenelke ja need aeda istutanud, kus need praegugi õitsevad, ja Kanut mänginud sõjamänge tõelisest sõjast jäänud granaatide, miinide ja padrunitega ja Erik kõrvast haavata saanud (verd voolas hullupööra) ja keegi, keda nad hüüdsid Ünniks ja keda ta mäletab ainult lapsena, alati virila ja vastiku sabassörkija tüübina, tõeliselt tapetud.

Ünnis polnud peale granaadiplahvatust enam midagi inimeselikku, ja Kanutile meenub, et teda vaadates oli ta oksendanud, oskamata muud tunda ja mõelda, kui et paras Ünnile, igavesele ilkujale. Võib-olla just seepärast on Ünn teda oma ilkujapilguga unes süüdistamas käinud. Nagu needuseks ei saa Kanut kunagi sel kohal ärgata, kuigi teab, et tegemist on painajaga ja et tollest vabanemiseks pruugib vaid silmad lahti lüüa. Silmad lihtsalt ei kuuletu, ja

kui ta ärkab, siis sedagi ainult unes. Kanut on sageli arutlenud, missugused oleksid surnud lapsed suurtena, aga kõige kujutlemise kiuste ilmuvad nad talle ikka oma kunagises infantiilsuses.

«Mida sa ennist hüüdsid?» küsib ta vanaemalt, aga too lõõb käega — mis tähtsust sel enam. Vanaema on pannud selga oma pühapäevariided — halli kostüümi ja valge pärlmutternööpidega siidpluusi — ning kammimud juukseid, mis nüüd on tuulest sasitud. «Kunagi sai niisugustes loomavagunites sõidetud. Aga sellist müra küll polnud, seda kriginat ja kolinat. Võib-olla polnud lärmi vaguni sees lihtsalt kuulda. Ja eks haavatud oigasid ju ka.» Vanaema pilk on tühi. «Mulle näis veel nüüdki, et keegi karjus, kui see rong läks. Püüdis hüüda üle relsside lõgina, hirmul, et ei kuulda. Aga mina kuulsin. Ma hüüdsin: «Kohe tulen, kullake!», kuid minna ei saanud. Kondid olid kanged ja too jäle lõgin oli mind just nagu paigale tarretanud...»

Veel on vanaemal kaasas ennesõjaaegne ridikül. Seegi on peamiselt suitsude jaoks. Ta võtab ridikülist ühe ja süütab põlema. «Mõnikord aga oli niiviisi, et ärkan ja leian end vaguni lakke põrnitsemas. Mulle näib, nagu ma polekski maganud, vaid kogu aeg sedasi avasilmi põrnitsenud. Aga küllap ma ikka magasin — kui oled väsinud, ei saa sa sellest kunagi aru, sest alles hetk tagasi lamasin raudteetammi all mudases kraavis, käed kuklal, ja pommid aina tulid ja tulid. Mulda sadas kaela ja üks kivi lajatas vastu õlga. Mõtlesin, et minestan, aga ei minestanud. Siis oli vaikus, ei kippu ega kõppu enam. Kuulen: rong tuleb. Aga raudtee on eespool kõik sodi. Tõusen, tahan tammile ronida, kuid õlg on nii valus, et karju või appi. Püüan kätega vehkida, et rong peatuks, aga ka seda ei saa. Neetud uni. Ma näen, et olen sellessamas rongis ja ühtaegu seisan raudteetammi all ja üritan kogu hingest iseennast peatada. Kohutav hirm on, et ma suren, ma näen end rongi rusude vahel ja siis püüan end välja sikutada, aga õlas see valu. Ja rong üha tuleb ega peatu, kihutab, kõigub rütmiliselt... Siis vaatangi lakke. Keegi surija alumisel naril on end üles upitanud ja pigistab kramplikult mu õlga. Ahjutuli muudab ta silmad punaseks ja võikaks. Ja aina pigistab. «Mis on, kullake?» küsin valust hoolimata. Aga tema ei vasta, ainult jõllitab otsa. Näen, kuidas läige ta silmis

aegamisi tuhmub. «No-noh,» püüan lohutada, kuid tema sureb. Ta keha lõtvub ja ülakeha vajub lõntsti rongi põrandale ahjupuude vahele. Puud ja pea kolksuvad ühtemoodi, aga mina ei tõuse, et teda narile tagasi upitada. Iga surnu on järgmisest aina vastumeelsem . . . Muudkui kolksuvad, terve tee hommikuni välja . . .»

Kostab terav huile ja siis möödub neist veel üks rong. Mürast heidutatuna laskuvad nad nõlvalt alla. Endiselt ahistab Kanutit pilt, et vanaema võiks libastuda. Kuid lõpuks on nad õnnelikult päral. Pargi põlispuud sahisevad tasa, tuul kannab endaga mere soolast hõngu ja kuskil kriiskavad kajakad.

Nad jalutavad mööda rohtunud alleesid. Siin-seal vedeleb pudeleid ja konservikarpe, teisalt põrnitseb neid pehkinud puutüügas. Vanaema on endiselt Kanuti käevangus, kuigi ohtu enam pole. Ta käib teosammul, seisatab sageli ja kombib hoolikalt iga ümbritsevat meeleolu. See teeb Kanuti kärsituks, sest sihitult jalutada pole ta kunagi osanud.

Keskpäev on käes ja ühes sellega muutub õhk lämmiks ja raskeks. Ka tuuleiilid vaibuvad ja ükski puuleht ei värele enam. Soostunud tiigi serval istuvad nad hetkeks kivist pargipingile, mida ainsana pole suudetud ära lõhkuda ega minema tassida. Kuid tiigist hingub roiskumise lehka ja peagi lähevad nad edasi, nüüd juba otse mere poole.

Merigi ei kohise enam. Kajakad lösutavad kividel ja vaid haruharva tõuseb mõni neist lendu ning otsib loiult üle vetepinna lenneldes saaki. Meri on tühi ja surnud.

Nad võtavad jalad paljaks ja kõnnivad mööda liivast rannariba, mille päike kuumaks kütnud. Vanaema ütleb, et see olevat ta podagrahaigetele liikmetele igati soodus. Ta tundvat, kuidas soojus mööda ta jalgu üles tõuseb ja kogu kehasse laiali valgub. Ent peatselt väsitab liivas kõndimine nad ära ja nad jätkavad teed piki adrust veepiiri.

Järgmise peatuse teevad nad ruunikivi juures. Nüüd leotab vanaema oma jalgu vees, kuigi see on tihedasti ligedat adrut täis ja siin-seal ujub õlilaike. Aga vanaema arvates soolase merevee toime sellest ei vähenevat. Ta kergitab koguni seelikuserva üles, et vesi talle rohkem ligi pääseks, sest eks ole ju põlvedki kangeks jäänud.

Kanut istub luitel, külg vastu sammaldunud ruunikivi. Ajaviiteks nokitseb ta mõned märgid puhtaks. Peagi on vanaema protseduuridest küllastunud ja tuleb oma õliseid jalgu liivas lohistades ta poole. Kanut vaatab teda pilukil laugude vahelt. Päike roiutab ja teeb uniseks ja vanaema tulek näib kestvat igaviku. Ent lõpuks on ta kohal. Ta liivaga kleepunud jalad meenutavad jões elutsevaid puruvanasid; Kanut ei saa neilt oma silmi ära — võib-olla seepärast, et ta ei taha vanaemale otsa vaadata. Pilk on otsekui kohustus taas midagi öelda või teha.

«Keegi ei hoolitse enam ruunide eest,» sõnab vanaema. «Alles see silt siin oli, et ei tohi lõhkuda ega reostada, aga nüüd on siltki ära mädanenud.» Vanaema tonksab jalaga pehkinud puupuru kivi kõrval. «Oleks, et ainult silt . . . Kõik muugi pehkib ja sammaldub.» Ta istub ja hakkab oma jalgu liivast puhtaks hõõruma. «Ainult mõte ei pehki. See jääb, isegi kui sammal ta kinni katab. Unustamise ja kergemeelsuse sammal.» Liiv on kangekaelne ja lõpuks lööb vanaema tüdinult käega — ega need jalad nii hullud olegi.

Kanut tõuseb ja astub sihitult paar sammu. Liiv päikese käes sätendab ja kiiskab. «Pärimust ei saa keegi hävitada,» jätkab vanaema. «Kuskil sisimas elab see oma salapärast elu edasi, kuni ühel päeval kerkib esile ja haarab meid oma võimusesse. Kas või hetkeks, aga sellest äratundmisest piisab. Mõnda valdab hirm, teist tabab kahetsus. Või kes teab. Seda, mis meie sisimas on, ei oska keegi seletada. Ja võib-olla vältab see äratundmine nii lühikest aega, et me ei saa talle õieti pihtagi, kui ta juba möödas on. Jääb vaid mingi järelhoovuse kahkjas vari. Millestki olnust ja seletamatust.»

Kanut on märkamatult kaugemale läinud, kuid vanaema hääl on endiselt kuulda. «See on nagu sator-valem, millel on nii palju tähendusi, et see tal tegelikult puudub. Selle maagilist jõudu kasutati haiguste ravitsemiseks . . . Või siis nagu ristsõnamõistatus. On valged ja mustad ruudud. Meie elame mustades, sest nende tähendus on meile teada, samas kui valgetes ruutudes peituvad sõnad kord ilmuvad, kord kaovad nagu piimaga kirjutatud salakiri, mida peab kuumutama. Aga kui sõnad ilmuvadki, pole nende mõte ometi selge. Neid võib lugeda ülevalt alla ja diagonaalis, otsida nende tähendust teiste sõnade algustähtedes või hoopiski keskmistes . . .»

Kanut läheb veelgi kaugemale, kuni vanaema hääl katkeb.

Koht, kus ta on, näib ühtäkki tuttav. Too üksik mänd ja kibuvitsapuhmad. Mänd on muidugi jändrikum ja kibuvitsaoksad tugevasti puitunud. Ta ei suuda meenutada tüdruku nime, aga tolle esimese korra närveldav meeleolu tabab teda nüüdki. Võib-olla oli tüdruk talle isegi meeldinud; ta mäletab selgesti, missugust ähmi ta oli tundnud mõtte ees, et ei saa tüdrukul pükse jalast ja et sedasi sahmides ei pea ta õige hetkeni vastu. Tüdruk nuttis ja ta oli talle kinnitanud, et armastab teda. Võib-olla ta tõesti armastas.

Ta istub männi alla sellessesamasse lohku, kuhu nad mitmeid kordi olid põiminud oma pesa, ja huultele ilmub taas tollaste hetkede maik... Kuskil vidistab metsvint. Kanutile meenub, et tüdruk neelas peotäie tablette, aga miks, seda ta ei mäleta. Toetab pea vastu tüve, paneb käed ümber põlvede. Eemalt luidete vahelt kõnnib välja keegi mees, kuid mõnisada meetrit enne Kanutit istub ka tema. Kui Kanut ei eksi, on mehel peas troopikakiiver. Või siis midagi sellesarnast, võib-olla laia äärega kübar. Ta võtab seljast väikese kompsu ja pakib lahti. Joob. Ilmselt on tulnud värske õhu kätte einetama. Kuulab metsvindi vidinat. Või mine tea, jalutab niisama. Mis tähtsust sel. Kanut laseb silmadel kinni vajuda... Ah jaa, ta tappis end... Ei, see oli Gerda, Asmuse naine... Või siis...

Kui Kanut silmad avab, on mees läinud. Luitene maa õhkub mahajäetust. Taas on tunda tuuleõhku. Iilid sahistavad lõikeheinas, mängitsevad liivaga ja puistavad seda vinedena üle luiteharjade. Ja meri eemal kohiseb.

Ta nimetab end Jacques Opale'iks. Ta tuleb koos tuulega, mis kannab endas liiva. Esmalt näeb Sigrid teda luitel istumas, kuid nüüd astub mees otse ta poole. Terad paiskuvad valusasti Sigridile näkku ja ta on sunnitud seda kätega varjama. «Tere päevast,» ütleb mees. «Missugune kole ilm!» Sigrid vaatab teda harali sõrmede vahelt ja mees naeratab nõutult. «*C'est terrible, ce vent, vous savez*...» Ent tuul ei paistagi teda häirivat. Ta ütleb, et on arabist, ja sõnab kahetsedes, et kakssada viiskümmend aastat tagasi või umbes nii olnud tal õnne einetada Ninive väravate all. Aga tollal olnud linn liiva mattunud ja ega ta

teadnudki, et on sellele nii lähedal. Kuigi, jah, ta kuulnud kuningas Sinšariškuni oigeid, kes põletas end oma naistega ära, et mitte meedlaste kätte vangi langeda.

«Linna jääb häving ja värav taotakse puruks!»

Opale ütleb, et nii kõlab Jesaja ennustusteraamatu kahekümne neljanda peatüki kaheteistkümnes psalm. Ja loeb seejärel ka kolmeteistkümnenda:

«Sest nõnda peab sündima keset maad, rahvaste keskel, otsegu õlipuu raputus, otsegu järelnoppimine pärast viinamarjalõikuse lõpetust!»

Opale'i prantsuse keel on puhas ja meeldivakõlaline, ta ei vurista liiga kiiresti ega neela sõnu alla. Prantsuskeelseid raamatuid loeb Sigrid ikka kuuldavalt, et meloodia kaduma ei läheks.

«*Mais enlevez vos mains!*» ütleb mees, võtab õrnalt Sigridi kätest kinni ja vabastab ta näo. Nad vaatavad silmast silma ja mees naeratab äraolevalt. «Ega ma tollal sedagi teadnud, et oigajaks on Sinšariškun ja et ta on sealsamas mu kõrval. Mõnikord ulub niiviisi tuul. Pealegi oli torm tõusmas ja mul polnud aega selle asja üle pikalt arutleda. Panin kompsud kokku ja kiirustasin laagri poole tagasi. Aga oiged jäid, võib-olla kandis tuul neid endaga kaasas.»

Opale on Cegueraga paljuski sarnane, ainult et naeratus ta palgel ei vaibu. Võib-olla seepärast, et ta on prantslane, niisugustena on Sigrid neid alati kujutlenud. «*Il geignait, vous savez,*» ütleb mees naeratades. «*Il geignait comme un maudit*...» Või siis seepärast, et neil näod ühteviisi õhetavad, kuigi Opale'il tuleneb see kõrbepäikesest.

«Liivatormid kõrbes on koledad,» ütleb Opale. «Mässid end telgi sisse, heidad pikali, ja kui siis vihiseb üle! Mitte midagi peale oigamise pole kuulda. Ei saa hingata, tahaks tõusta, juhtugu mis tahes. Niisugune hirm on. Aga tema rebib sind, puistab liivaga üle ja sina mõtled, et sinustki jääb vaid nimetu küngas. Hulluks teeb!»

«Jah, muidugi,» sõnab Sigrid hajameelselt. Ega ta tegelikult kuulagi. Kõik ajast temani hargnenud sõnumid on nii sarnased; ikka on seal surnud kuningate nimesid ja kadunud linnu. Eks temagi ole neid põlemas näinud.

Iilid rabistavad lõikerohus ja aeg-ajalt kannab mõni neist endas Opale'i sõnu.

«... kaks tuhat kuussada aastat...» Need sõnumid sisaldavad endas vaid ebaõnne, nagu toimuks elu igavikust peale ainult selle varjus ja ootel. «... on niisugune tuul...»

Ja selliseid mehi, kelle naeratuse all peidab end meelehärm. «... üha oianud ...» Või kelle palged kahjutuledest hõõguvad. «... üle kõrbete ...» Neid, kes nimetavad end stoikuteks, küünikuteks, nihilistideks. «... ja kõrbed kasvanud ...» Kaike ja üksildasi, silmad põletikuliselt kiirgamas. «... ja tuul saanud aina jõudu juurde ...» Ning tema on mõelnud, et ta enam kunagi sellele ei mõtle, aga ikka vaeb endas iidamast-aadamast kulunud ütlusi ja tarkusesõnu, tundes, kuidas too ajast hargnenud sõnum teda üha rohkem endale allutab ja ta muud mõtted maha surub.

Võib-olla on see vanaduse nõder ja lihtsameelne uni. Või siis peabki see niiviisi olema, et unustatud mõttelaam temasugustesse kokku kuhjub, sest keegi peab seda alal hoidma ja kandma endal ta painavat koormat.

Akiline iil rebib mehel kübara peast ja kannab luidete vahele. «*C'est terrible, vous savez* ...» Mees tõttab kübarale järele, külitsi vastu tuult, juuksed lehvimas. «*O merde!*» kandub Sigridini ta hüüd.

Iilid koolutavad loikeheina vastu maad, kannavad endas prahti, panevad liiva vinetama. Sigrid poeb kivi taha varju ja toetab pea vastu krobelist samblakihti. Sammal krõbiseb isemoodi ja kõditab kõrva, otsekui sosistaks midagi. Teises kõrvas aga vihiseb tuul ja Sigrid ei tea, kumba kuulata. Ta libistab käe üle ruunimärkide, kivil oleks nagu oma nägu, selle jooned hargnevad ta sõrmede all. Igatsus vaevab, too seletamatu, ja hirm on. Siin tappis Eyrikr oma kaksikvenna Kanuthi, liivas on kuivanud verd, ja tuules. Ragiseb ta proteeshammaste vahel, paiskub vastu prillikiaase, kuni üksik tera tungib silma ja paneb selle valusasti kipitama.

Ta võtab taskuräti ja puhastab silma ära. Ega ava enam lauge. Muidu jääb veel päris pimedaks, on see nägemine ju niigi kehv. Ainult tuul vihiseb. Sigrid tunneb, kuidas ta uinub. Näeb seda kuskilt eemalt — end kivi ääres magamas, just nagu embaks seda või oleks keegi ta sinna hüljanud. Väike, küüruvajunud, valgete lehvivate juustega.

Tuul kannab endaga musta pilve. Korraga on hämar, puudest saavad sünged siluetid ja meri kohiseb raevukalt. Langevad esimesed rasked piisad.

Kanut tõuseb ja kiirustab üle luidete vanaema otsima; mõte, et nad saavad märjaks, ei tundu sugugi ahvatlev,

aga ilmselt pole neil pääsu, sest ega nad vanaemaga niipea varju alla ei jõua. Vanaema käib aeglaselt, komberdab ja koperdab. Tormamine paneks ta hingeldama, südame puperdama, ja mine tea, äkki ütleb mõni kojake veel üles.

Vanaema on nõjatunud vastu ruunikivi ja tukub. Ta ei teagi, et vihma sajab. Piisad langevad veel hõredalt, neid on kukkunud liivale, mõned on tabanud kivi, üks pudenenud vanaemale sülle. Vanaemal on hea une nägija õnnis ilme ja Kanut ei raatsi teda äratada. Hõljub koos vanaema tuules lendlevate juustega, uitab ta näokortsudes ja ajab taga ta laubal mänglevat sisalikku, kes ei anna end katte, vaid peidab end ootamatusse laubakibrutusse, kui üksik piisk ta turjale langeb. Vanaemast hinguv hüljatus sisendab õrnust ja viivuks valdab Kanutit pelgus, kuigi ta on mõelnud, et ka inimese aeg saab kord hääbumisega täis, ja end selle mõttega harjutanud. Ta tajub üliselgesti toda ünka, mis ta elusse tekiks ja millest tavaliselt saadakse teada kunagi hiljem. Viivuks. Siis täidab mittemidagitundmine teda taas, sest tundmine väsitab; tal pole selleks iial pikemalt jaksu olnud.

Vihm muutub raheks; algul on terad väikesed, siis tuleb linnumunasuurusi. Hoobid on valusad, aga Kanut ei liiguta end. Ta vaatab kangestunult, kuidas terad plartsatavad vanaemale pähe ja kuidas too ehmunult silmad lahti lööb, pilk täis mõistmatust. Näeb, mismoodi mõistmatus muutub piinaks ja vanaema end rahe eest kaitsta püüab, end kätega varjab ja jakiga katab, ent asjata, sest hoobid on tugevad ega säästa.

Rahe plagiseb vastu kivi, potsub tuhmilt vastu maad. Siis ei kuule Kanut enam midagi, terad langevad hääletult, nagu puuduks neil kaal. See aimdub vaid vanaema laienenud silmaavades. Vanaema pilk näib anuv, otsekui oleks Kanut süüdi, et niimoodi sajab ja nagu laseks tal meelega seal sedaviisi olla. Aga Kanut ei tea tõesti, mida teha, sest ümberringi on lage maa, esimeste puudeni mitusada meetrit.

Ta näeb, kuidas vanaema end kivi najale püsti upitab. Tunneb taas valu, raheterad on kaalu tagasi saanud, ega suuda mõelda millelegi muule. Silme ees virvendab, tahaks ära joosta — puudeni jõudmiseks kuluks tal ehk kolmkümmend sekundit —, aga kivi najal seisab vanaema, kühmus ja abitu.

Vanaema võtab maast ridiküli, surub selle vastu rinda, nagu vääriks see kõige enam kaitsmist, ja nad komberdavad vaevaliselt üle luidete. Rahe peksab ihule siniseid plekke, kuni ihu tuimub, aga nemad muudkui lähevad, ja enam polegi see nii hull.

Nad ei jõuagi puudeni, kui rahe juba lakkab ja päikesekiired poevad pilvepragudest välja. Jäämunad sätendavad veel viivu, sulavad väiksemaks ja kaovad siis liiva. Vanaema valgete juuste vahelt aga pääseb valla pisike verenire, voolab prillide alt läbi üle põse ja peatub lõual, ning maa aurab — need on ainsad märgid, mis juhtunut tunnistama jäävad.

Vanaema võtab ridikülist taskuräti ja pühib nire ära. Taskurätik on määrdunud, see on ridikülis seisnud mitmeid kuid, võib-olla aastaid, sest ega vanaema palju väljas käi ja ridiküli vaata, kui selle kaasa haarab — vaid suitsupaki torkab sisse.

Kivist pargipingi juures nad peatuvad. See oleks nagu vaikiv kokkulepe. Pink on seisnud seal ajast aega ja neile puhkamise vajadust sisendanud, samas kui peletav soolehk ilmus sinna kunagi hiljem, niisamuti nagu too kõrge raudteetamm.

Vanaema laotab pingile väikese kilekoti, istub ja süütab suitsu. Siin-seal puude all on rahest ikka veel jälgi ja okstelt potsatab raskeid piisku. Vanaema vaevab peavalu, aga ta ei raatsi suitsu ära visata. Ta pomiseb endale midagi nina alla, huuled liiguvad, siis kuuleb Kanut ta sõnu.

«Ma olen ikka mõelnud, et mis keeles me räägime. Opale'iga kõnelesime prantsuse keelt, aga Ceguera puhul ei saanud ma sellest täpselt aru. Hispaania keelt ma ju ei oska, mõne sõna ainult. Me lihtsalt räägime — kas pole veider, eks ole?! Küllap on igal tundel oma helikõrgus ja värving, võib-olla me hoopiski musitseerime. Opale'i häälekõla meenutas mandoliini, selle rõõmsameelsusel oli nukker alatoon . . . Liivatorm kõrbes on iseenesest ülev ja kaunis vaatepilt, kui ise kõrvale jääd. Kinos olen ma seda muidugi näinud, mõnes filmis. Aga kui seal sees olla, siis on see ju õudne.»

Raju järel näib tuul imeliselt leebe, õrnutseb juustes, keerutab mõtted hajali. Huvitav, kuhu kadus mees luitelt? Ühtäkki ei suuda Kanut seda kuidagi meenutada. Võib-olla nägi ta und. Peale oma mõtete sisendab vanaema talle

ka oma nägemusi või siis on vanaema vanadusnõtrus tedagi tabanud.

Vanaema vaatab teda ainitisel pilgul, nagu loeks ta mõtteid. Naeratab kummaliselt, veidi pilkavaltki.

«Kas lähme?» küsib vanaema viimaks ja vabastab Kanuti ebalusest. Tõuseb, ja siis suunduvad nad taas raudteetammi poole.

V

August

VIHM ON JUST LAKANUD. Lompide klaasjatelt pindadelt avastab Kanut korraga peegeldumas sügise. Mitte et see oleks juba käes, on alles august; pigem ilmutab sügis end läbi veepinnal sillerdavate hallide majaseinte ja rünkpilvede, millesse virved sisendanud purunemise tunde. Niiskest õhustki hingub tulevaste kuude mornust. Juba näperdab sügis puude rohelistes lehtedes, sasib ja murib, kuni nii mõnigi neist kolletab enneaegu, varrelt pudeneb ja lendleb hulpima üle lompidel väändunud majaseinte.

Sügisust sisendavad ka haiglat ümbritsev üksluine elamurajoon ja uusehitusi piiravad mullahunnikud, praht ja pori. Siin ei teki Kanutil kunagi suvetunnet.

Ta ees venib pikk roheline tara. Ta on käinud ja käinud, aga taral nagu polekski lõppu. Nüüd on ta millegipärast seisma jäänud; tal on tunne, et keegi teda vaatab — jäänud seisma võib-olla seepärast. Ta kaeb sinna, kaeb tänna, kuid taraäärne on tühi ja ka teisel pool magistraali pole ühtegi niisama passijat. Viimaks peatub ta pilk ehitatava kõrgelamu müüril. Üleval, pooleldi seina varjus, käsipõsakil ja kellu käes, uurib teda keegi mees. Kummaline, et nii suurel ehitusel on ainult üks mees. Ehk pole teised märganud veel vihmavarjust välja tulla? Kraanagi näib elutu, kõigub tuules ja nagistab trossidega. Uurib ainiti ega liiguta end. Ta pilgust kiirgub midagi tuttavlikku, selles on hukkamõistu ja mõistmatust. Niiviisi vaatab Kanutit isa. Nõjatab müürile ja põrnitseb teda oma ligipääsmatust kaugusest.

Siis on isa kadunud. Kanut mõtleb, et võib-olla tuleb isa alla: nad on teineteist märganud ja niisama ära minna pole paslik. Nad vahetavad paar sõna ja kombivad teineteist pilguga, otsekui püüaks selgusele jõuda, kas midagi on muutunud.

Sama ehitus paistis ka haigla aknast. Kanutile ei tulnud pähegi, et isa on seal tööl, kuigi linnulennult eraldas neid vaid mõnisada meetrit. Ringi tulla oli palju pikem maa. Kuid ega Kanut käinud haiglas isa peale mõtlemas, käis seal Kummeri pärast, kelle higine käepigistus oli veel nüüdki ta pihus tunda.

Kummer ei lasknud kaua aega ta kätt lahti. Komberdas talle karkudel vastu ja ütles, et see on imeline, et ta tuli: haiglakuud tunduvat nii pikad ja jalg ei tahtvat kuidagi paraneda.

«Ma juba mõtlesin, et sa oled mu unustanud.» Kummeri hääl murdub ja silmad muutuvad härdaks. Võib-olla ongi näitlejatega sedasi, et nad tabavad küll lava- ja filmirolli, aga mitte kunagi toda, mida peaksid etendama elus. Meeleldi näeks Kanut Kummeris rohkem mehisust, nii jääks koorem suurelt osalt tolle enda kanda. Aga nüüd lasub see Kanutilgi.

Viimaks laseb Kummer ta käe lahti ja Kanut laveerib end akna juurde. «Selline asi siis,» ütleb Kummer ohates ta selja tagant. «Lesisin siin ega teadnud, mida teha, lõpuks hakkasin kirju kirjutama. Prokuratuuri läkitasin ja David Koppelile. Kirjutasin, et sina pole süüdi. Ma ütlesin seda ju ka uurijale. Et oleksin pidanud timukale märku andma, kui valus hakkas. Aga ei andnud. Elasin rolli nii sisse, et ei tundnudki valu. See tähendab, et sisimas tundsin, kuid ei teinud välja.»

Vihm rabistab aknaplekil, paiskub hoogudena üle tänava, materdab puid ja peksab lilled haigla ees peenral vastu maad. Kraana ehitusel aga viibutab oma pikka nokka, otsekui peletaks kimalasi eemale. Kanut on alati imestanud, miks kraanad pikali ei kuku, kuigi nad oma nõtkuses näivad selleks nagu loodud. Kunagi oli Kanut kraanadel isa keelust hoolimata turninud ja lasknud kõhedusel end vallata, kuni see muutus ta unenägude korduvaks teemaks. Vastusööstva maa ees valdas teda kohutav hirm; maa paiskas ta tükkidena laiali nagu plahvatav granaat, kusjuures valu tundis iga tükike eraldi. Kukkudes

oli ta ikka mõelnud, et oleks neid tükke vähem, pääseks ta kergema vaevaga.

«Ega sa seda filmi ju pooleli ei jäta?» küsib Kummer ja nüüd pöördub Kanut ümber. Ent ei vasta.

Kummer näperdab ta toodud roose, surub neisse oma nägu, siis nuuskab nina ja võtab öökapi pealt kotist ploomi. Ta sööb seda väga aeglaselt, lutsib mõtlikult kivi. Seejärel vajub ta pikkamisi voodile ja suleb silmad. Ta sarnaneb esimest korda puuri suletud loomaga, on oma rabelemised rabelnud ja vastuhakust loobunud. Vere, mäda ja medikamentide lõhn on halvanud ta mõtted — need on teda piiravad trellid.

«Ei,» ütleb Kanut nüüd. Ta ei oska arvata, mida Kummer vaimus näeb: võib-olla oma naist ja lapsi. Ent Kanut ei tea, kas Kummeril neid ongi, pole seda tollelt kunagi küsinud. Ja siis ühtäkki kuuleb Kanut teda soigumas. Läbi poolune kostab Kummeri isemoodi ininat.

Kanut istub Kummeri kõrvale ja paneb käe ta laubale. See on higine ja külm. Otsib pilguga kellanuppu, et õde kutsuda, aga nuppu pole. Kummer vehib kätega ja rähkleb ning Kanut hoiab teda kinni, et ta voodilt maha ei kukuks. Seejärel Kummer rahuneb, ta silmad paotuvad lahti ja aegamisi ilmub neisse äratundmine. Ta ei ütle midagi, lihtsalt vaatab.

«Mis on?» küsib Kanut, kuid Kummer vaatab ikka ühtemoodi. Siis voolab üle ta põse üksik läbipaistev piisk, küllap higitilgake. «Hobune oli hõõguvpunaseks aetud,» ütleb Kummer seosetult. «Ja mina rumal veel ratsutasin ta seljas... Kihutas kui meeletu, mõtlesin, et ei peatugi enam. Et ei saa enam kunagi pidama...»

Isa tonksab Kanutit küünarnukist: «Tukud või?!»

Pikkamisi asendub Kummer isaga: Kummeri kitsas laup laieneb, ta kiiljale pealaele ilmuvad isa hallisegused juuksed, silmad poevad koopaist välja ja nende põletikuline rohekashall muutub pruuniks ning omandab koldehoidja leebuse.

Kanut lööb käega: «Käisin haiglas.»

Ja isa: «Kes siis suremas on?» Nagu oleksid haiglas ainult surijad.

«Ah, ei keegi. Niisama,» ütleb tema, kuigi teab, et niisama haiglas ei käida.

Isa noogutab mõistvalt.

Ja seejärel ka Kanut.

Sageli tundub Kanutile, et aeg on muutunud stiihiaks. See sisaldab endas ühekorraga erinevate aastaaegade tajumusi. Ta väriseb külmast kõige päikesepaistelisemal päeval, aga kui puhuvad põhjatuuled, leemendab higist.

Valvuritädile Vigiliale ei jää ta külmus tajumata. «Mis imet sa sedaviisi lõdised?!» ei mõista ta. «Täna on väljas ju soe.» Kanut tõmbab tuulepluusihõlmad külmakartlikult koomale ja seepeale vangutab Vigilia pead. «Võib-olla on sul haigus ligi, mis?» Tädi silmis sädeleb halastajaõe petlikku lohutust. «Raudrohuteed tuleb juua, raudrohuteed...»

Kanut sätib end minekule, sest ega pealesunnitud vestlused muidu lõpe. Kuid Vigilia heietab edasi. «Vaarikavarretee on ka hea. Kui kodus oled, joo kindlasti. Ja otsemaid poe sooja teki alla!»

Kanut noogutab: jah, Vigilia, otsemaid sooja teki alla. Ja astub vargsi valvelauast eemale.

«Aspiriini ära küll võta, need kunstlikud rohud... Ja tuba ära unusta tuulutamast...»

Nüüd on Kanut juba kaugel.

Päike on koridori valgusega üle ujutanud ja pimestab heledailt värvipindadelt vastu plinkides silmi. Kanutile näib, nagu käiks ta seinteta ruumis. Nii on see mõnikord talvel sätendava lumega. Inimesed mõjuvad plassilt, nad otsekui sulaksid valgusest välja, et eemaldudes sellega uuesti ühineda. Tuleb Bruno, üleni albiino, siis Jakob, keldrilabürindi salapärane elanik, ja seejärel David Koppel, värvitu nagu teisedki.

Et mitte direktoriga silmast silma kohtuda, põikab Kanut kõrvalkoridori ja laskub trepist alla. Ta kuuleb end hüütavat: «Kanut!», kuid ei vasta ega lähe ka tagasi. «Kanut! Kanut!» Nimi kõlab võõralt — kõlab nagu tuntud meloodia, mida valesti mängitakse.

Kanut peidab end duširuumi pimedusse. Kuulab, kas sammud talle järele ei tule, ent ümberringi valitseb vaikus. Vaid dušipihustist pudeneb üksikuid tilku ja torustikus soliseb vesi. Seejärel vajutab lülitile, aga tuli ei sütti. Kostab kauget tänavamüra, kuskil undab sireen ja kuuldub kasside pulmakisa. Kanutile näib, nagu piinataks lapsi; sedasi kassi kombel kräunus ka Ünn, kui teda kividega eemale peletati ja ta ühtäkki pihta sai.

Midagi Kanutis pinguldub. Ta pigistab küüned peopessa, ilma et tunneks valu. Siis sulab Ünni nägu pimedusest välja ja Kanut pigistab veelgi kõvemini, aga ikka asjata. Ünn põrnitseb teda oma ilkujasilmadega ja söövitab need temasse. Korraga tajub Kanut, et Ünnil on tema nägu. Võib-olla sealt, kus Ünn on, ei ilmutagi iseenda palgega, vaid ikka läbi võõra, sest et kadunuil enda oma polegi. Need on unustatud.

Tuli süttib iseenesest. Tänavamüra on endine, kuid kassid enam ei kräunu. Ka külm on Kanutil kui meelest pühitud. Ta võtab end riidest lahti ja astub pihusti alla, ent veegagi on midagi korrast ära. Vanaviisi vaid need rütmiliselt potsatavad tilgad.

Koridorist kostab samme, uks kääksatab ja sisse astub koristaja Luisa. Ta lohiseb kummargil üle läve, paneb ämbri ja harja eesruumi nurka ning istub. Seejärel võtab oma kapist võileiva ja hakkab seda vaikselt nosima. Ta lõug liigub kiiresti nagu hekselmasina võll, siis aga peatub ja ta silmad pungituvad veidi.

«Aah, siina Kaanut!» venitab Luisa imestunult. Rääkides on selgesti näha, kuidas ta sinakashall keel vilkalt sõlmub ja avaneb, nii et viivuks sarnaneb ta saaki haarava kameeleoniga. «Või siina siin...»

Luisa pakib võileiva kiirustades paberisse tagasi, tõuseb, ja sama ootamatult, kui ilmus, on ta ka läinud. Kanut virutab rusikaga nördinult vastu kraane, kuid vesi jääb endiselt kadunuks.

Taas kuuldub koridoris samme. Kanut mõtleb, et Luisa tuleb tagasi, ent sammud on kerged ja kõpsuvad. Siis seisab uksel Frigg, korraga kohmetu ja kahtlev, sest pihusti ju ei pahisenud ja ta ei osanud arvata, et leiab Kanuti sedaviisi eest.

«Krispina arvas, et sa oled siin,» ütleb naine ebaledes ja seejärel miskipärast muigab. See on nii veider, kuidas Kanut seal pihusti all seisab ja teda põrnitseb, nagu näeks ilmutist.

Kanut võtab seinariiulilt seebi ja hõõrub seda kuivalt vastu nahka, mõistmata, miks Frigg niiviisi muigab. Naise silmad pärlendavad, need on ilusad nagu suvehommiku kastepiisad tuules väreleval puulehel. Naine avab suu, et öelda, miks ta tuli, kuid samas hakkab dušš turtsuma ja pahisev veejuga summutab ta hääle. Kanutini jõuab vaid direktori nimi: David Koppel. Ilmselt tuli Frigg ta saadikuna. Kanutile tundub, et ka Ünn oli tulnud Koppeli pärast, sest et ta Koppelit vältis. Koppel ei mõista, mida

temaga teha, ja tema teab, et Koppel on nõutu, ning sedasi hiilivad nad päevast päeva teineteise kannul.

Frigg karjub, aga dušš pahiseb endiselt. Siis istub Frigg pingile, nagu kavatseks ära oodata, mil Kanut pesemise lõpetab, sest saadikusõnum tuleb edasi anda. Kanut näeb, kuidas Frigg aegamisi endasse süüvib. Ruum täitub igatsusest ja miskiparast haarab see ka Kanutit: ta tunneb rinnus midagi pakitsevat, tunneb, ilma et teaks, mis see on.

Kanut hõõrub seebi energiliselt ihule laiali. Mööda põrandat ja seinu liugleb konevaid vahutorte. Kanut tunneb vaid, et on mees ja et Frigg on naine, sest naise läheduses elab ihu teiste rütmide järgi. Võib-olla sealt see igatsus. Ta piilub silmanurgast, kas Frigg teda vaatab, aga Frigg ei vaata — on kauge ja kättesaamatu, nii et pinge ruumis aina kasvab.

Kanut keerab duši lõpuni külmaks, ent ka see ei aita. Ihu vallutab meeled ja jalad muutuvad nõrgaks.

Võib-olla oli see nii, et ta lihtsalt vajus Friggi ette põlvili, sest jalad ei kuuletunud enam. Surus pea vastu ta rinda ja kuulas, kuidas see ta põse vastas elas ja tuksles, ärgates nagu kustunud vulkaan, kuni Frigg sasis meeltesegasena ta märgi juukseid ja pigistas oma küüned ta õlga, otsekui peletanuks sealt Ünni.

Eks Friggki igatse elavat ihu, olgu või Kanuti oma, sest inimene samastub sellega, kes temas esile kutsutakse, ja miks mitte unustada end manamise läbi, miks mitte unustada end nimetusse soojusesse ja mõelda sellele, millel on nimi.

Pahisevast dušist saab Niagara. Nende teineteisesse põimunud ihus on kose ürgjõudu ja võimsust, kui see kõrgendikult alla paiskub ja siis pulbitsedes edasi tormab, andes elu kõigele, mis ilma veeta sureks, samastudes elu endaga. Nad on muutunud millekski, millel pole piire ja mida ei saa mõistusega mõõta, vaid ainult ihuga kogeda, tolle imelise inimihuga, kus iidne saladus päevast päeva pakitseb ja ootab oma tundi, et nad viivuks täielikult oma võimusesse haarata, nagu oleks keha loodudki ainult selleks, et olla instrument saladuse käes.

Kehade kokkupuutes murduvad raginal hinges turritavad okkad, otsekui langetataks metsa, ja näib, nagu ei kerkiks see mets enam kunagi, nii et kahetsuse mõõdupuud lüüakse põlvedel katki ja miski ei peata neid enne

lõppu — isegi Krispina mitte, kes kerkib Friggi moondunud palge ja higipiiskades lauba kohale ja põrnitseb neid suurisilmi.

See on Krispina saatus ilmuda valel hetkel ja olla tunnistajaks asjadele, mida ta ei peaks nägema. Kose võimas hoovus rebib ta kaasa, ajab paanikasse ega lase lahti, kuni ta ei suuda end enam pinnal hoida ja ta suu avaneb, kui ahmiks õhku, ning Kanut näeb koses eemaldumas ta vehklevaid käsi ning pulbitsust teda endasse neelamas (see on vaimus ta silme ees), ja see pole talle enam põrmugi tähtis, et ema neid vaatab ning vett kopsu tõmmates lämbub. Võib-olla tuli ta pesupulbrit tooma ja nüüd põgenes ning lajatas ukse enda järelt kinni; võib-olla (samas tunneb Kanut endas seda ürgjõudu, millega Jumal lõi maailma, ja näeb plahvatavat supernoovat ja kosmoseruumis siuglevaid sabaga tähti, silme ees otsekui mikroskoobis, taotledes vilgaste ja lootusrikastena elukssaamist, ja seeme üha voolab tast välja ega taha lõppeda), sest kui ta silmad uuesti avab, on ukseava tühi ja Krispina kadunud.

Ka tühjustundel pole mõõdupuud. Aegamisi kustub plahvatusest süttinud noova ja sabaga tähtedel vajuvad sabad sorgu. Ruum on külm, see paneb nad värisema, ja pealegi pahiseb dušš neist endiselt üle. «Armastad sa mind?» küsib Frigg häälel, mis näib kajana millestki tõelisest, otsekui raagiks ta Erikuga, aga too on kaugel, mispeale Kanut vastab: «Jah, Frigg», ja poeb oma lõdiseva ihuga talle veelgi lähemale.

«Tuled sa varsti?» soiub Frigg. Ta ütleb, et ootamine teeb ta hulluks, ja Kanut taob teda põskedele, et ta ärkaks, kuni avarus Friggi silmades aheneb ning Kanut näeb neis vastu põrnitsemas iseennast, või kes teab — võib-olla on Friggi uhes silmas Erik, teises tema, sest eks nad ole ju vennaga sarnased.

Kanut rapsab end püsti ja keerab duši kinni. Seejärel tõuseb ka Frigg. Ohus hõljub veel olnud hetki, kuigi sündmus ise juba mälusoppidesse takerdunud; võib-olla tagantjärele ei usugi nad seda enam tõeks.

«Frigg, Frigg,» lausub Kanut sihitult naise nime.

Esmalt sulavad ähmasusest välja Vigilia silmad. Siis tabab Kanut endal koristaja Luisa vidukil uudistamise ja Krispina tehtult ükskõikse ilme. Koridori aknad on muu-

tunud mustavaiks tühemeiks nagu rida tõbiseid hambaid, millel kaaries peal. On hiline õhtutund.

«Ma ütlesin, et ta keedaks raudrohuteed ja heidaks voodisse,» sõnab Vigilia Krispinale, kes istub ta kõrval ja koob. Krispina loeb silmi, harutab mõned üles ja seejärel laseb varrastel jälle käia. «Või haige!» venitab ta. «Kui seda nimetatakse haiguseks, siis . . .» Ta jätab lause paljutähenduslikult lõpetamata.

Kanut ei mäleta enam, kus ta oli enne seda, kui valvelaua ette seisma jäi; see on korraga peast pühitud. Tundub, nagu oleks ta valvelaua ees seisnud juba mitmeid tunde, sest Vigilia ja Krispina sõnu ning Luisa vaikivat uudistamist on kogunenud temasse üleliia palju, kuigi talle nüüd meenub vaid sõnade kõla ja tähenduseta karkass ning pilkudest ainult nende varjundid, milles hukkamõistu ja peidetud pilget — sest mis see siis on, kui see haigus pole, ütlevad Vigilia silmad.

Sel hetkel möödub neist katlakütja Jakob ja tõttab välja. Tekkinud tuuletõmbus toob endaga stuudio tolmust hingust ja Kanutile meenub, et oli stuudio ukse lahti jätnud. Seal ta oligi istunud ja põrnitsenud dekoratsioonidega piiritletud maailma, üritades stuudios kaikuvad hääled inimkehadesse tagasi peletada. Aga hääled jäid nagu olid ja Kanutit tabas vaid kuriteopaiga tundmus, kuigi ta sisendas endale, et loomekirg on, peab olema süüdimatu. Vaimusilma ilmus Johannes, kelle pilgust kujutlus üha enam taganes. Kuivanud vere loik maas oli ehtne ja keegi oli loigu kõrvale heitnud hooletult ka piinariista, millest Kanut mäletas, et see oli asitõendina rekvireeritud. Aga ehk polnud Strömmil piinariista enam vaja? See oli kogukas ja võttis ta kapis liiga palju ruumi.

Ühel päeval kistakse dekoratsioonid maha ja pannakse seina äärde seisma, kuni need sealgi ette jäävad. Siis võetakse neist kõik, mida veel kord kasutada saab, ja ülejäänu heidetakse keskküttekatlasse. Sellest tuleb üks iseäralik põletamine, mille sarnast teist ei ole — otsekui heidetaks tulle lapse kätki ja koos sellega lapse lapsepõlv, sest laps on, emb-kumb, kas suureks kasvanud või enneaegu surnud nagu Kanuti «Valgusetooja». Aga mis sellest: ära põletatakse ka surnud laste kätkid. Seejärel ilmub stuudiosse Cagliostro ja elab seal oma elu, nagu oleks plats süütu ja puhas ning verigi maas vaid süütuse-

veri. Ja siis mõni salaluuraja, Erasmus Rotterdamist, büroo-ametnik või Casanova.

Kanut murrab ühe seina küljest väikese värviga kaetud papitüki. See näib elutu ja koltunud nagu pilt perekonnaalbumis. Näperdab papitükki näppude vahel ja paneb siis tasku. Võib-olla pelgab ta tühja tasku tunnet; see on jälitanud teda juba lapseaja õunavarguste päevilt, kui tuldi saagita tagasi, sõim kannul ja koerad klähvimas, kuigi ta käis õunavargil peamiselt riski pärast. Ta mäletab, et lasteaias jäeti ta karistuseks keelatud vilja maitsmise eest püksata WC-sse seisma ning et tüdrukud käisid ta nokut uudistamas ja katsumas, hoolimata et tema oli tahtnud mängida seda mängu ainult ühe punasepatsilisega, kelle nimi talle ammu enam ei meenu.

Papitükk taskus on krõbisev ja kare.

«Kas sa koju ei tule?» pärib ema end minekule seades. «Hilja juba käes.» Nii on nad harjunud isaga küsima, kui on kuskil väljas; ühine eluase on kindel pide, millele neil üksteisega rääkides toetuda.

«Mul on veel üht-teist teha,» ütleb Kanut ja ema mõõdab teda kahtlustavalt, sest tabas ta hääles peataoleku. Aga mine tea, võib-olla on Kanutil veel tõesti midagi teha ja ta räägib tõtt, sest otsustus ta peataoleku varjus alles vormib end. Ega Kanuti-taolised saa ööselgi rahu, just nagu kulgeks nende elu katkematus ahelas loomisega.

Kanut pöördub ümber ja eemaldub, tundes, kuidas naiste pilgud ta seljal ristuvad, sest tõtt on peidus ka ta vimmas turjas ja lõntsivajunud õlgades. Ta sätib kõnnakut, läheb koridori lõppu välja, kuni teda pole enam näha, ja alles siis laskub mööda tagatreppi keldrisse. Esimene korrus oma monteerimistubade ja heliribade kräunumisega on talle vastumeelne, nagu oleksid monteerimislauadki vaid piinapingid, kus normaalsed inimhääled muudetakse meeltesegaseks lalinaks. See lalin ei vaibu isegi öösel, sest alati leidub neid, kellele just see aeg tööks kõige paremini sobib.

Kelder on pime. Kanut kobab lüliti järele, aga korraga ei tule talle ette, kus too valgusesüütaja võiks asuda, sest päeval on tuled alati põlenud ja nii hilisel tunnil pole tal varem sinna asja olnud. Koridor on U-kujuline, kummagi haara otsas ja keskel trepikäik, mis heidab pilkasusse ülemiste galeriide kahkjat elektrisära. Ent sellest ei piisa. Koridori ja sellesse kuhjatud asjade kontuurid on vaevu-

aimatavad, nii et Kanut komistab üha millegi otsa ja lööb end ära. Pimedus näib riukalik, see oleks teda otsekui oodanud, et talle kõik oma lõksud üles seada ja vallandada minotauroste pahameel. Uste tumedailt ja nimetuilt paneelidelt vaatavad teda päeval nende taga askeldanute läiketa silmad ja koridoris hõljub nende häälte kõlatu kaja, sest niisugused on nad ta jaoks alati olnud — lihatud mõisted, ilma et ta oleks üritanud neisse süüvida.

Ta seisab Kyrilli ukse taga ja kõrvus kaigub hääl, mis ütleb talle muistsete eeposte sajatusel, et kord pöördub piinariist ta enda vastu, ning seejärel Krispina ukse taga, millelt põrnitsevad teda ema silmad. Ta loeb neist mõistmatust, sest see on arusaamatu, kuidas kõik on nii, et nad üksteisest vähimatki aru ei saa. Oli ju sõda ja pärast seda raske aeg, mil palgad väikesed, kusjuures sellegi jaoks tuli teha palju tööd, nii et nad nägid teineteist vaid varahommikul ja hilisõhtul ning ema pidi jätma Kanuti vanaema hoolde, kes tollal oli karm ja oma otsustustes tihti kä õiglusetu, sest ta oli inimesi lõiganud ja näinud palju sante ja surnuid, nii et kõik see, mis pärast tuli, oli tühine ja iga väiksemgi inimlik püüdlus, mis ajastu oludes näis põhjendamatu, kõrvutati möödunu võikusega ja suruti maha või siis mindi sellest vaikides mööda, nii et Kanut oma suurekssirgumise eest võlgneb tänu vaid isekasvamise imele, mis tegi tast selle, kes ta praegu on: ei päris kõverik ega päris sirge, kuigi ega ta kedagi süüdista, sest on oma loojaid mõistnud ja elab nii nagu elab ainult seepärast, et niisugune elamise staatus on talle pärandatud.

Kaua aega pole koridoris ühtegi valguskiirt, kuni käänaku tagant lipsab välja habras punane vihuke ja sirutab end kutsuvalt Kanuti poole. Näib, nagu oleks vaevutajutav seismiline tõuge paotanud kuskil ukse.

Kanut teab, et Jakobit katlaruumis pole, sest alles see oli, kui mees Stuudiost välja läks. Ta astub üle läve ja istub toolile, millel ta Jakobit alatihti tukkumas näinud. Tolmunud seinalt vaatab talle vastu Punase Risti plakat, millele kirjutatud: VÄLTIGE JUHUSLIKKE VAHEKORDI! Erkpunase südame sisse on tunginud teise südame väljavenitatud peenise-kujuline ots, mis võib olla ka bakteritest mürgitatud tilgake. Plakati all on väike seinariiul ja selle all puupink; riiulil aga tuletikud, küünal ja

pliibel. Tikke vajab iga tulesüütaja, ent teiste esemete otstarve näib ebaselge. Võib-olla on tegemist Jakobi altariga ja kõikidel neil asjadel on sakraalne tähendus.

Kanut avab katlasuu ja viskab tulle mõned paberid — vana pahna vedeleb kõikjal: akte, käsikirju, aruandeid. Need on suurekskasvanud filmi-laste mähkmed. Ka need põletatakse.

Kui Jakob tuleb, tunneb Kanut end teolt tabatuna: kohatu on ilmuda keset ööd võõra mehe ruumi ja hõivata ta tool. Aga Jakob on leplik. «Eks ole võimas värk,» ütleb ta katlale osutades.

Ja tema, ikka veel ebaledes: «Jah, päris otsatu teine.»

Jakobi õlal on suur kott. Ta paneb selle pingile ja hakkab kotist toimekalt mitmesuguseid pakke välja laduma. Need on kõik valges vahapaberis ja krabisevad. Kanut tunneb toidu lõhna — küllap on Jakobil plaanis einetada — ja üritab vargsi uksest välja lipsata. Kuid Jakob haarab tal varrukast.

«Ära mine kuhugi!» ütleb Jakob käskivalt.

Jakob süütab küünla ja keerab pakikesed paberist lahti. «Ainult elav tuli on miskit väärt,» sõnab ta küünla kohta.

Pakkidest ilmub nähtavale singirulle, vorstilõike, juustu ja kanakoibi. Kotis on ka mõned pudelid toonikut. «Mõnikord istun siin ja tunnen end nagu härra. Päris üksi, aga sellel pole täit mõnu. Ma olen ikka mõelnud, et keegi võiks siin veel olla.»

Kanut täheldab, et mehel on seljas smoking ja valge särk ning kurgu all kikilips.

«Felda töötab restoranis siinsamas lähedal, seal seda kraami juba on,» ütleb Jakob ja istub pingi servale. Seejärel võtab singirulli. Hammustab seda esmalt ühelt, siis teiselt poolt ja lõpuks topib suhu ka keskmise osa. Noogutab peaga: ärgu Kanut ometi häbenegu!

Kanut võtab kanakoiva.

«Nii, nii,» ütleb Jakob. «Hea poiss!»

Jakob on neljakümne ringis, kõige rohkem kümme aastat Kanutist vanem. Kanutile tundub, nagu oleksid Jakobi silmad pisut punased. Võib-olla elavast tulest.

«Olen siin aina sedaviisi istunud ja mõtisklenud. Igaühel on oma urgas, poeb urkasse ja just sedaviisi istub. Saad aru...» Jakob joob pudelist toonikut ja pühib suu kikilipsuga puhtaks. «Tead, Feldal vist on keegi,» ütleb ta ja lisab seejärel, et hakkab nüüdsest katlamajas elama.

Kanut noogutab: eks katlamajas või hädapärast elada tõesti. Jakobi silmad näivad muutuvat aina punasemaks. Võib-olla ta ei peaks toonikut jooma, süsihappegaasil on ärritav toime.

«Kuigi, ega ma selles päris kindel olegi, ainult oletan. Saad aru, ta kasutab igasugu medikamente, noid psühhofarmakone. Aga miks? Mis ta niiviisi tasakaalust välja viib? Eks ikka too keegi. Mõnikord teeb armukadedus mu päris meeletuks, ühtegi ööd ei saa enam ilma Feldata olla. Muudkui tahan, tead. Ja temaga ka olla ei saa.» Jakob vaatab kuhugi kaugele, võib-olla läbi katlamaja seina. «Ma ei suuda seda endale ette kujutada. Aga see restorani värk... See on täitsa võimatu. Ja siis ükskord loobusingi kujutlemast. Lõppude lõpuks kasutab medikamente ju kogu maailm. Feldal oli muidugi hea meel; nagu ta kõrvale sain, kukkusin kohe rahmeldama. Aga kaua sa ikka rahmeldad, ära tüütab. Nüüd mõtlen jälle, et küllap tal ikka keegi on, sest ma olen öösiti ju tihti kodust ära ja ega Felda seda kasutamata jäta. Mõned naised on sihukesed ööliblikad, või mine saa neist aru...»

Jakob sügab kukalt, venitab oma kummipaelaga kikilipsu ja laseb plaksuga tagasi. Siis tõuseb, paneb kitli selga ja hakkab katlasse sütt kühveldama. Viskab ühtejärge oma kümmekond kühvlitäit, pühib laubalt higi ja toetab käed labidavarrele. «No on vast palavus!» õhkab ta.

Kanut on võtnud maast paki pabereid ja süvenenud lugemisse. Mõned paberid on huvitavamad, mõned igavamad. Ühele neist on konarliku käekirjaga kirjutatud avaldus III korpuse koristajalt Luisa Schmetterlingilt, kes palub Mehaanika Töökoda ära parandada tema käsutuses olev tolmuimeja, mida ta kasutab vaipade puhastamiseks direktori kabinetis. Märke all «P. S.» avaldab ta protesti bürokraatia vastu ja väljendab nördimust, et peab iga tühise asja pärast pabereid määrima ja need hiljem ise prügikastist ära koristama. Ta lisab veel, et mehaanik Kyrill Berg keeldub tolmuimejat parandamast isiklikust antipaatiast, sest ta öelnud Kyrill Bergile, et too on mühkamist soss-sepp, sest et too olla teda nõiaks nimetanud.

Kanut heidab paberi tulle ja võtab riiulilt piibli. Ta sirvib seda esmalt niisama, ilma et loeks. Peale sõnade on piiblis peidus ka osake selle omanikust, see on teinekord huvitavamgi. Raamatust õhkub selle kohal veedetud õhtu-

tundide väsimust, kui küünal ununenud põlema ja rasv tilkunud lehtedele, või siis pahameelt, millest kõnelevad järsust lehepööramisest tekkinud rebendid. Kanut leiab sealt juuksekarvu, kuivanud lilli ja toiduriismeid, allakriipsutusi, küsi- ja hüüumärke, ning ühes nendega täheldab piiblilugeja igavust, nördimust, parastamist, heameelt... Piibel on saladus inimesest ja inimese saladus.

«Jah, piibel on isevärki raamat,» ütleb ka Jakob. «Leidsin selle paberipahna hulgast, ega see minu oma olegi. Keegi on ära visanud, ei tea, kes. Perekonna ajaraamatu lehed on kõik välja rebitud. Tead, sellel on nahaparkimise hais, mõtlesin, et on meie kingsepa Harvedi oma, aga ei olnud. Nüüd seisab siin. Mõnikord, kui midagi teha pole, loen paar rida. Mitte et ma usklik oleksin, niisama. Mu vanemad usuvad küll. Mindki lasid ära ristida ja leeris pidin käima, aga siis oli see kõik üks suur igav abrakadabra. Veider, et nemad seda tõe pähe võtsid. Muudkui noomisid ja manitsesid, et kui ei ole hea poiss ja luuslanki löön, ei saagi taevasse. Ei mina sinna tahtnud, lipsasin jõe äärde peitu ja teinekord hiilisin alles öösel koju. Isal oli rihm seina peal alati valmis, kõvera naela otsas.»

Söed katlas on võtnud tuld ja leek vuhiseb korstnasse. Vaikuses näib see võimsa mühinana, nagu põleks midagi hoopiski suuremat. «Seal on isegi minu ametist natuke, Taanieli raamatus,» ütleb Jakob. «Niisugune lugu, et kuningas Nebukadnetsar käskis kuldkuju teha ja kõigil seda kummardada, aga kolm meest ei kummardanud: Sadrak, Mesak ja Abednego. Siis lasi kuningas Nebukadnetsar kutsuda katlakütja ja ahi seitse korda kuumemaks kütta kui tavaliselt. Ja kolm meest heideti tulle. Kuigi, ega seal katlakütjast päris otse olegi öeldud, ainult seda, et kästi kütta, aga teadagi, kes kütab.»

Kanut paneb piibli riiulile tagasi, seal on peidus keegi tundmatu. Ent võib-olla salgab kingsepp Harved oma piibli maha? Jakob ütleb, et see on naljakas, et juba kaks tuhat aastat selliseid lugusid usutud. «Need piibli tegelased on ju kõik idamaa mehed; mis meil nendega asja?! Meie peaksime kummardama hoopiski Thori või Wotanit või siis haldjaid ja hiide, aga mitte toda hommikumaa isandat. Tuli, kivid ja puud võiksid ju ka arvesse tulla. Eriti tuli. Varsti on niisugune lugu, et pole enam metsi ollagi. Ja kivid veetakse ka kes teab kuhu. Vanad hiied tehakse põlluks, ja ruumi seal siis veel kivide jaoks. Ainult tuli jääb.

See on sihuke asi, mida ei saa kuidagi hävitada, päris tark oleks teda kummardada. Siin viskad sortsu vett, aga seal lõõmab jälle. Või keegi heidab pommi: tuld kui palju, aina kummarda!»

Jakob võtab tüki rulaadi ja paneb nägu krimpsutades pingile tagasi. «Mõelda, et nad on selle kõik meist välja materdanud ja tagunud kümme käsku asemele! Olümpose vennikesed oskasid lõbust lugu pidada, aga too . . .» Jakob haigutab. «Veini ta muidugi jõi. Aga ta ütleb, et see on tema veri, ja minul on kohe isu läinud. Verd ma küll jooma ei hakka. Mõnikord võtan tilga viskit, toonikuga on see päris lahe, aga vein . . . Muhamed küll ei ütle, et vein on tema veri. Ta oli vist päris tõsine mees, karsklane . . .»

Jakob toetab pea loiult vastu seina ja Kanut näeb, kuidas une raske käsi ta laugudele vajub ja mees sellega tahtetult sõdib. Mitmeid kordi prahvatavad Jakobi silmad lahti ja sulguvad, ent nende läige on üha tuhmim ja pilk elutum. «Aga naisi on neil küllaga, igal mehel mitu. Nad seal ju puha sultanid ja maharadžad! Nemad seal jah, aga mina olen katlakütja, mul on Felda. Eks muidugi teisi ole ka olnud, aga Felda . . . Kellelgi pole tema koirohulõhna, moonikuparde imelist . . . Ma panen alati nina ta kaenlaauku. Ja kätega haaran rindadest. Reied on tal pehmed, kõikidel naistel on, isegi kõhnadel. Vajud nagu vatti. Ja tema puksib kandadega minu tagumikku. Tead . . .» Jakobi silmad vajuvad pilukile ja muutuvad matiks. Laud on normaalsest lühemad ja esmalt mõtleb Kanut, et Jakob teda sedaviisi vaatab, et see on üks ta vaatamise viise, ent seejärel kostab tasast nohinat. Jakob magab. Magajad on veidrad ja oma intiimsuses otsekui alasti.

Kanut nuusutab toonikupudelit, sellel on viski lõhn, ja joob tubli lonksu. Toetab pea vastu toolikorju ja vaatab punaselt loitlevasse tuhakoopasse. Millegipärast oli ta siia ju tulnud, aga nüüd pole see tal enam meeles, miks. Jakobi hääl uinutas tedagi. Seda oli hea kuulata, sellel oli maḍal ja meeldivalt kähe alatoon, mis lasi sõnadel paista sügavamatena, kui need olid. Võib-olla on see pihtimise hääl. Niisugune on ka vanaemal, aga selles peitub palju kärisevaid noote. Kui vanaema räägib, siis midagi temas rebeneb, ja mida enam ta räägib, seda enam toda kärinat kostab. Ja vakatab ta vaid, avaneb puruksrebitud häälekanga tagant ääretu ruum oma vaikusega.

Kanut liigutab end. Papitükk taskus on krõbisev ja kare. Talle meenub ta tuleku mõte. Ta võtab papitüki taskust välja ja viskab katla hõõguvasse suhu. Tõmme haarab selle kaasa, põletab lennult ja kannab mustava ebemena läbi hõõguse korstnasse.

VI

Oktoober

KOIDAB. Kanut seisab aknal. Sellel on oma tähendus, sest inimene on alati mingisuguse ruumi vang, mille piiratus on mõistetav vaid tänu võimalusele näha kaugemale. Ta seisab vanaema toa aknal ja ka sellel on oma tähendus. Ta näeb ruumi laiendust, mis kuuluks just nagu ainult vanaemale, või koguni varastab seda.

Vanaema lõikab eelmise nädala ajalehtedest artikleid välja ja selekteerib neid erinevatesse kastidesse. Kultuur ja poliitika seisavad tal eraldi. Selle, mis üle jääb, enamasti spordirubriigid ja ajaleheribad, heidab ta ahju. Kastid täidavad kõiki nurki, kusjuures need on talle ka aseme eest: ta on võtnud oma juugendstiilis voodil põhjalauad ära ja raamiservani kraami täis ladunud.

Vanaema toa aknal on Kanut alati seisnud. Tema ruum on vaid jätk vanaema omale. Ka vanaema heidab pilgu vilksti aknast välja. Helendav viirg merekumeruse kohal üha laieneb, ja sedamööda kuidas tuppa tungib päevavalgust, taandub öölambi kollane. «Kas juba koidab?» imestab vanaema ja jätkab süüvinult tööd. Vanaema on varajane inimene, kuid see ei tähenda unetust — ta on natuke aega üleval ja siis tukub jälle.

Seekord tuli Kanut tukkumise ajal, ent vanaema aimas peagi ta lähedalolu ja ärkas. Samast hetkest, kui Kanut tuppa astus, muutus vanaema hingamise sagedus — kiiremaks, rahutumaks —, kuni kaotas lõplikult rütmi. Sellega kaasnesid järsud hingetõmbed ja ohked, misjärel vanaema lõi silmad lahti ja suunas need otsekohe Kanutile.

«Jälle on üks rakett alla kukkunud,» ütleb vanaema. See-

kord mõtleb ta niisugust, millel mehed peal. «Kolm tükki said surma.» Ta sätib astronautide leinaraamis ajalehefotod valguse kätte ja uurib lähemalt. Pildid on poseeritud ja mittemidagiütlevad, nii et juhtunust jääb vaid paljas fakt ja mingi õõnes tundmus, et hukkunud olid siiski inimesed.

«Ajalehed on koledusi täis. Inimene otsib kõikjalt ju ilusat ja helget, aga ikka jääb pilk õnnetustele pidama. Halb heidab tohutu varju, kuigi ise on võib-olla liivaterasuurune. Mõned roosamannavatrajad mõtlevad, et nad on varju olematuks teinud või külvanud meisse unustamise iva, mida piiskhaaval kastavad ja paisutavad, kuni idu väljas. Aga siis tuleb varrepõletik ja idu on mäda täis. Nad ei taju valetamises valet ega enesepetmises petmist; nad teevad seda niisamuti, nagu tehasetöölised stantsivad nööpe...»

Vanaemast jääb ikka vaid hääl, selle kauge meloodia. Kanutile näib sageli, et ta kuuleb vanaema isegi siis, kui too ei räägi — piisab pilgust või näoilmest.

Kanut seisab aknal, sest aken on labürindi lõpp ja algus. Kui ta läheks ruumi, mida ta akna taga näeb, oleks ta taas kitsikuses...

Stuudio keldris süüdatakse tuled. Ametimehed saabuvad tööle ja piidlevad teda vidukil laugude vahelt: mida ta seal ometi teeb nii varajasel tunnil? Või ehk polegi ta koju läinud, on Stuudios olnud terve öö?

Tal on märk küljes, ta on too mees, kellega juhtus see kummaline ja võigas lugu.

Ta tõttab trepist üles, aga galeriigi on silmi täis, ja sellest ülemine korrus ja sellest järgmine. Näib, nagu peituks ainus väljapääs välisukses, kuigi selleni jõudmiseks peab ta ära kannatama Vigilia kadalipp-pilgu või siis mõne teise valvuri oma, kes parasjagu ametis on.

Aga päästvana tundunud välisuks on vaid pöördepunkt, sest kui ta selle tormakalt lahti lööb, põrkab ta kokku David Koppeliga, kes seda avamas oli.

«Nii, nii,» ütleb Koppel. «Siin sa siis oledki!»

Ja seal on Kanut tõepoolest: ebalev ja taas otsekui teolt tabatud. «Nii, nii,» kordab Koppel.

Nad vaatavad viivu tõtt; Koppel muigab kergelt, seejärel tõsineb ja näitab kõverdatud sõrmega, et Kanut

läheks temaga kaasa: ta kahe sõrmelüli resoluutne viibutus ei jäta Kanutile keeldumise võimalust. Koppel läheb ees ja Kanut ta kannul, nagu oleks direktor ta oma sõrme külge kinni haakinud.

Nad tõusevad vaikides trepist üles kolmandale korrusele ja sisenevad direktori kabinetti, kuid isegi nende selja taga sulguv uks ei vabasta Kanutit keerdkäikude painest. Ühtäkki leiab ta end ühes ruumis Friggiga, kes jätkab masinal tippimist, nagu poleks tulijaid märganud. Naine on jäik ja tõrjuv. Ta vastab Koppeli tervitusele vaid vaevuaimatava pealiigutusega, mida võib tõlgitseda millena tahes. Kuid Koppel ei pea vajalikuks selle üle juurelda: küllap ta oma sekretäri tunneb. Ja eks Kanutki. Ta on jätnud Friggi unustusse, olnud hoolimatu.

Oma ruumis, mis sekretäritoast eraldi, osutab Koppel otsemaid nahkdiivanile; Kanut istub ja vajub selle pehmesse polstrisse. Kui direktoril oleks plaanis mõni karm mööndus, ajaks ta asja ära püstijalu. Aga nüüd laseb ta diivani pehmusel Kanuti valvsuse uinutada. Ta võtab rahulikult ja aegamisi mantli seljast, paneb mantli kappi, siis avab portfelli ja asetab lauale mõned mapid paberitega, lehitseb neid kaua ja põhjalikult ning süütab piibu. Kanut loendab oma sada pisiliigutust, enne kui direktor talle otsa vaatab.

«Jah, see lugu,» ütleb Koppel ja üritab puurida oma silmad Kanutist läbi. Ent Kanut pigistab hambad kokku ja sunnib näo liikumatuks, et mõni selle moondus teda juhtumisi ei reedaks.

«See on nüüd suure kella küljest ära, aga film, jah, «Valgusetooja», see tuleb paraku unustada. Ei maksa instantse filmi jätkamisega ärritada, see tähendab, et instantsid andsid nõu filmist loobuda. See on igati mõistlik ja, ma ütleksin, leebe otsus. Eks sa ise ole süüdi, küllap sa tead...»

Koppel ootab Kanutilt mõnd märki, on ta öelduga nõus või mitte, kuid Kanut jääb endiselt valvsaks. Ta ei pööra hetkekski direktorilt pilku ära ega vaata ka talle otsa.

«Ma olen mõelnud, meil on siin üks stsenaarium «Dekameroni» ainetel — et võib-olla prooviksid sellega? Niisugune tagasihoidlik asi, sa ei hakkaks kellelegi silma. Tõsi küll, stsenaariumi esitas meile Aapo Raven, ta tahtis seda ka ise lavastada, aga ma leian, et ta on veel liiga noor. Väheste kogemustega, ma mõtlen. Kuskil tuleva

aasta esimesel poolel oleks meil Boccaccio jaoks kõik võimalused.»

Kanut lõtvub. Rünnaku asemel ootas teda eestkoste. Ja miks mitte hakata tegema uut filmi? Asjaolust, et ta teeb seda Aapo Raveni arvel, saab ta ehk kuidagi üle.

«Noh, mis siis ikka. Võta stsenaarium, uuri,» ütleb Koppel ja ulatab ühe oma paberimapi Kanutile. «Võib-olla meeldib.»

Kanut tõuseb ja haarab mapi kaenlasse. Või-olla meeldib, kordab direktori pilk. Veenab, käsib: peab meeldima! Sest vastasel juhul . . .

Kanut vaatab kõrvale ja siis laveerib end kabinetist välja «Jah, ma mõtlen järele,» pomiseb uksel. «Ma arvan, et . . .» Ja lükkab ukse vaikselt kinni . . .

Päikese punetav ketas on kerkinud taevapiirile. Vaatepildi ilu sisendab nõiduslikkuse tunnet. «. . . ikka kõnnivad nad nagu unes,» ütleb vanaema. «Ja kui sa neid roosamannavatrajaid raputad, siis nad solvuvad, nagu oleks neid kõige magusamal hetkel segatud. Muidugi, ega nemad talu raputamist rohkem kui teised, ikka samavõrra. Arvatakse, et uni ja ärkvelolek on kaks vastandlikku seisundit, aga nii see pole. Üks on teises ja teine esimeses nagu *yin* ja *yang*. Schopenhauer arvab, et neil pole üldse mingit vahet. Mõnikord ei saa sellest tõesti aru. Minuga juhtus see siis, kui ma hakkasin surnuid nägema. Algul ei tulnud mulle pähegi neid eristada, siis aga mõtlesin, et unes saavad ilmuda ju ainult need, kes kunagi päriselt olnud ja mälusoppides peidus. Kas või Harald, tema tuleb unes. Aga need teised? Ma pole neid kunagi näinud ja mõnest pole varem isegi kuulnud. See oleks otsekui ilmsi, aga ei ole ka.»

Sageli, kui vanaema rääkima hakkab, teeb ta seda ühtejärge mitu tundi, et siis päevade kaupa vaikida. Ta on kogunud endasse lugematul hulgal mõtteid, mis haakuvad kord nii, kord naa ja nõuavad väljapääsu.

Toas on vanade raamatute lõhna: nahast ja paberikopitusest. See hõljub seal koos vanaema häälega. Need on üksteisest läbi imbunud, sest vanaema mõtted on loetu kaja; ja nii nagu vanad on raamatud, mis katavad kahte seinatäit riiuleid, on vanad ka vanaema mõtted. Uusi raamatuid pole ta juba aastakümneid ostnud, sest neis polevat

ta arvates midagi värsket. Kõik tarkus olevat juba kirja pandud ja uued targad vana tarkuse tõlgitsejad.

«Juudid ütlevad, et jumala nimi koosneb neljakümne kahest tähest, mis omakorda sisaldavad endas lõpmatuse kümne sfääri nimetused. Nimi olevat nii püha ja salajane, et õpetatud mehed sosistavad selle vaid korra nädalas kõige valitumate õpilaste kõrvu. Nood on siis võib-olla juba seitsmekümnesed või üheksakümnesed. Mõelda, kui kaua nad pidid ootama ja mis tunne neil siis oli, kui saladus neile viimaks teatavaks tehti. See sosin on otsekui nende elu mõte. Mina olen kaheksakümnene, võib-olla on nüüd ka minu aeg tulnud. Äkki on noil surnuil mulle midagi öelda, sosistada vargsi kõrva. Või siis olen ma nende tähenduse endale vaid ette kujutanud, niisamuti nagu õpetatud mehed on loonud nimbuse jumala nime ümber. Neljast mehest, kellel õnnestus tungida lõpmatuse saladusse, tabas esimest surm, teine hullus ja kolmas hakkas märatsema. Ainult neljas suutis saladuse vastu võtta ja rahulikuks jääda. Missugune neist oleksin mina?»

Päikesetõus on täitnud toa pastelsete värvipalangutega ja vanaema kustutab öölambi, mille valgus näib korraga kalk. «Tõusud ja loojangud on enneolematult ilusad. Hirm on neid vaadata. Ükski ilu pole jääv, ilu puruneb. Ma vaatan neid alati purunemise tundmusega otsekui tulekahju. Mida kaunimad nad tunduvad, seda suurem on katastroofi aimdus, just nagu põleks terve maailm. Võib-olla sellest püütaksegi mulle teada anda, aga mina ei saa aru, sest neljakümne kahest tähest on ilmutatud ainult kümmekond. Ma olen mõelnud ka nende nimede üle: Ceguera võiks tähendada pimedust ja Opale piimjat värvi, kuigi tegelikult tähendab *ceguera* ju nägemisvõime puudumist . . . Võib-olla on need tõusude ja loojangute erinevad hetked, sest pärast pimedust muutub taevas ikka piimjaks. Teine nimi on esimesest helgem, aga kolmas? Mul on tunne, et see on Gryning, see tähendabki koitu. Gustav Gryning. Ma pole teda küll veel näinud, kuid tundub tõesti, nagu oleks keegi sosistanud ta nime mulle kõrva. Ma tean temast õige vähe, kõigest seda, et ta on rootslane, see tähendab, et ma oletan seda ta nime järgi, kuigi — kes meist tegelikult oskab öelda, kes ta on. Mina igatahes mitte. Mu isa ütles, et ta on bretoon, ja ema mäletas end olevat kõmri. Ema ema aga olnud norralane ja isa ema hollandlane. Me oleme üha siin mere ääres elanud, aga

esmalt kuulus see maa ehk hoopiski friisidele või ruukidele. Mine võta kinni. Kõik aina rändavad ja külvavad end kuhu juhtub.»

Vanaema vakatab. Proteesid teevad rääkimise raskeks ja panevad suu kuivama. Ta neelatab mitu korda ja limpsab keelega suunurkadesse kogunenud vahtu. «Tõusud ja loojangud on kättesaamatud, pruugib nende poole vaid minna ja üritada. Need on otsekui tõeline elu, vähemalt see, mida me kujutleme tõeliseks: sätendab ja sirab, aga ikka kuskil kaugel.» Midagi niisugust on Kanutki teinekord mõelnud, on haudunud endas vanaema mõtteid. «Me elame igavesti oma soovide varjus. Ikka on neis seda punetavat taevast.»

Vanaema ütleb «punetav», kuid tema kasutaks pigem sõna «veretav», sest selles on ähvardust, millest kõneleb vanaema. Edasi ei mõtleks ta enam vanaemaga ühteviisi. Ta seisaks ennemini kahe jalaga maa peal, sellisel, nagu see on, kui et elaks tolles purunemise hirmus. Ta mõtleb kahetsusega neile, kellel niisugune võimalus puudub. Kas või Kummeril, kellel jalg amputeeriti. Korraga on lootmine enneolematusse muutunud päevaprobleemiks — Kummer ei saa seda maha salata nagu tema, sest kui midagi nii olulist on puudu, siis lihtsalt peab lootma...

Kui Kanut teist korda Kummerit vaatamas käis, tundis ta otsemaid seda muutust. Kummer oli kõhnaks jäänud ja silmad vajunud veelgi sügavamale kulmukaarte varju, kus need sätendasid niiskelt nagu kaks maapõue peitunud lätet.

Kummer näeb teda uksest sisenevat ega ütle midagi. Lihtsalt vaatab. Ja ka Kanut ei leia ühtäkki sobilikke sõnu; ta üritab naeratada, aga see näoilme ei tule tal õigel hetkel kunagi välja. Ta vahetab kuivanud nelgid Kummeri vaasis krüsanteemide vastu, paneb öökapile paki punaseid apelsine ja kohendab tekki, mis Kummeri õlalt veidike maha libisenud. Kummer on üha tumm. Siis hakkab ta lõug võbelema ja nägu läbib närvilisi tõmblusi. Korraga ei pea ta enam vastu ja rapsab teki jalgade pealt maha: üks on normaalse pikkusega, aga teine on põlvest saadik ära, köndi otsas verine side.

Kanut vaatab üksisilmi seda könti, ent könt valgub laiali, nii et ta peab end pidevalt keskendama. Verelaigu ümber on mädane rant, ja nüüd tunneb Kanut ka mäda lõhna. See vangistab ta mõtted ega lase enam lahti.

Kummer on tõmblustest võitu saanud, ainult niisked allikasilmad kiirgavad veel. «Näed, mis nad minuga teinud on,» sõnab ta. «Viha läks jala sisse. Nad ütlevad, et see oli ödeem või midagi niisugust. Või ega nad mulle öelnudki, rääkisid omavahel. Ja siis teatas üks, doktor Kropinsky, et tuleb maha võtta. Ta pilk prilliklaaside taga lõikab alati nagu nuga, kuigi ta püüab näida leebe. Aga nüüd põrutas otse hinge. «Kas teisiti ei saa?» küsisin mina. Aga tema raputab pead: põletik juba liiga kaugele läinud. Jalg on tõesti sinakasmust ja hais ka juures. Ma ei osanudki arvata, et asi on nii tõsine. Juba tunni aja pärast viisid minema.»

Kui tekk on uuesti üle jalgade, põrnitseb Kanut teki valget pinda. Sellelgi on vereplekke. Need meenutavad talle amööbe: tundub, nagu nad liiguksid ja sibliksid seal ning ta näeks oma silmaga roiskumist pealt.

«Mismoodi selle filmiga nüüd on?» küsib Kummer ja ohkab. On mõtlik. «Ma olen siin endamisi aru pidanud, sedasi, et pärisjala asemel võiks olla ka protees — ega sellest filmis aru ei saa. Tehakse ju selliseid häid proteese? Neid vääna ja pigista raginal, ilma et midagi tunneks. Ma olen kuulnud, et keegi jäi puujalaga trammi alla; ainult mõned kõrvalseisjad minestasid... Aga üks tõmbas end oksa... Me võiksime ju proovida, mis?!»

Kanut vaikib. «Jah,» ütleb ta siis. Öökapil on mõned raamatud, ta võtab neist ühe ja hakkab seda hajameelselt lappama. Raamatul on koltunud paberi lõhn — nagu vanaema toas; see on mädalehast tugevam. Lehed näivad rabedad ja tekitavad hoopis teistsugust heli kui uute raamatute lehed...

«Näe, Guyau kirjutab oma «Tuleviku irreligioossuses» vanadest kreeklastest, et need uskunud, nagu jääksid matmata surnute varjud maa peale ja käiksid elavate jälgedes,» sõnab vanaema. «Guyau ütleb, et keegi Taylor olevat kirjutanud kahest India brahmaanist, et kui nood saanud teada, et üks mees kavatseb neilt röövida nende ainukesed viiskümmend ruupiat, lõikasid nad oma emal pea otsast, tolle nõusolekul muidugi, et surnu vari varast igavesti jälitaks ja vaevaks. Ta kirjutab siin veel, et Moluki saartel matnud alfurud lapsi elusalt maa sisse ja toitnud neid ainult soola ja pipraga, kuni lapsed janusse surid, et seejärel ässitada ärapiinatud ja raevunud hingi vaenlase kallale.»

Vanaema lööb raamatu järsu liigutusega kinni, nagu ei kavatseks seda enam kunagi avada. «Võib-olla käib mõni ka minu kannul,» sõnab siis.

Koidupuna on hajunud ja päike taevas sirab täies ereduses. Kanut kuuleb, kuidas vanaema tasakesi noriseb. Ta võtab vanaema huulte vahelt kustunud suitsukoni ja paneb tuhatoosi.

VII

TALV KANGESTAB HINGE. SAJAB LUND. Nii kaugele, kui silm ulatub, on õhk laiu räitsakaid täis. Helbeid langeb riietele ja näole, kus need aegamisi sulavad ja niirisevad mööda põski alla. Lumi tundub soe, nagu oleksid räitsakad hetkeks tardunud pisarad.

«Kui vana sa juba oled?» küsib Oskar. «Kas kolmkümmend üks või kolmkümmend kaks?»

Kanut ütleb, et saab varsti kolmkümmend kaks. Nad seisavad ja kuulavad lume langemist: sellel on oma vaevutajutav iseäralik heli.

«Ma mõtlen, et kas sa oled juba nii vana, et jalutamisest rõõmu tunda. Mina tunnen, mulle hakkas see meeldima kuskil viiekümneselt.»

Täna käivad nad juhtumisi kõrvu. Kanut oli jäänud trepile seisma, ja seni, kuni ta sadu imetles, oli ka Oskar jõudnud end minekuks valmis sättida ja uksele ilmunud. «Milline sadu!» oli isa õhanud. Tänavalaternate ümber hõljus räitsakatest oreool; räitsakad tulid pimeduse eimiskist, sätendasid viivu ja langesid vaikselt maha.

Pikkamisi oli valgemaks läinud ja piimjas sadu täitnud kogu tänava. Kes teab, kui kaua nad sedaviisi seisid, enne kui hakkasid bussipeatuse poole minema. Lume langemine vaigistas sõnatuse paine. Vaikimine isegi meeldis neile, see jättis meeleoludele vaba voli.

Nad pööravad kõrvaltänavalt ära. Sattu sigineb inimesi, räitsakad mähivad neid endasse ja siis päästavad ootamatult vabaks, nii et Oskar ei jõua alati reageerida ja tõttab mõnele möödujale otsa.

Inimsumm bussipeatuses eraldub piimasusest kirjulapilise saarekesena. Kanut püüab mõned räitsakad paljale käele: kas on ikka tõsi, et ükski helves ei sarnane teisega? Igatahes piiskadeks sulanuna on need täiesti ühesugused. Siis on Oskar kadunud. «Hei, ae, kuule!» hüüab Kanut teda ega mõista korraga, miks ta niiviisi hüüab.

Peale bussipeatust saab Kanut Oskari kätte. «Sa pidid ju bussiga sõitma,» ütleb ta ja haarab Oskaril varrukast. Too jääb seisma ega taipa, mis juhtunud. «Jah, muidugi. Miks ma küll niiviisi...»

Nad lähevad tagasi. Kui buss tuleb, trügib Oskar kiiresti sisse ja poeb inimeste vahele, just nagu peidaks end. Siis viib tuledesäras kollane karp ta endaga kaasa.

Tee lookleb läbi pargi jäätunud tiigi serval, kus kasvab põliseid pärni ja leinapajusid, mille lumised oksad kooldunud maad ligi. Park on inimtühi. Kanut kuulab oma sammude krudinat. Siis kraaksatab kuskil vares ja kostab tiivaplaginat. Vaatab, kuidas okstelt potsatab lund ja üle hangede hüpelnud orav ronib kribinal puu otsa. Talviti oma koheva halli kasukaga meeldivad oravad Kanutile kõige enam. Talv teeb nad üksildaseks, kuigi mõnikord uisutab tiigil lapsi, kes toovad oravaile küpsiseid ja pähkleid. Ent täna lapsi pole. Võib-olla selle saju pärast.

Sajust eraldub üksik inimfiguur: istuja pingil. Istuja pea on kummargil ja käed peidetud taskuisse. Naine. Lund on sadanud ta kasukale ja tuttmütsile; see on katnud ta ühtlase valge vaibaga, langenud juustele ja ripsmetelegi, ilma et naine oleks end liigutanud. Vaid hingeaur ta ümber elab, vuhiseb sõõrmeist ja poetub huulte vahelt, keerleb ta kohal sajus kui võlur džinn, teadmata, milline ta soov teoks teha. Tuleb ja pärib jälle, aga naine vaikib. Frigg.

Kanut istub naise kõrvale. Too liigutab end ja tõstab pilgu ning ta mütsilt pudeneb lund. Ta silmad suurenevad ja ärkavad, üle ta näo niriseb sulanud räitsakaid. Põrnitseb sattu.

Kanut kuuleb, kuidas kell Friggi käe peal tiksub: niisama vaikselt, kui langeb lumigi. Naine toetab põse vastu ta õlga, siis teeb mantli nööbid lahti ja peidab näo ta põue.

«Külm on,» kaebab naine. Kuulab, kuidas Kanuti süda tuksub: see on ometi soe, pumpab tulist verd ja paneb põse õhetama.

Kanut rapsib Friggilt lund ja jätab käe ta õlgade ümber.

«Milline imeline sadu!»

Ja Frigg ta põuest: «Jah, ängistav.» Hingab seal, puhub hingeauru ta salli ja kampsuni sisse.

«Ma pole midagi niisugust juba ammu tundnud,» sõnab Kanut. «Muudkui vaatad seda sadu ega saa pilku ära.»

Naise õlad vappuvad ja Kanut surub ta tugevamini enda vastu. Suleb silmad. Üle laugude libiseb une vatine käsi. Külm uinutab.

Frigg nööbib Kanuti mantli lõpuni lahti ja poeb kampsuni alla. «Oi, kuidas ta lõdiseb!» ütleb naine, nagu räägiks kellestki kolmandast. Kanuti silmad prahvatavad ühtäkki lahti ja midagi pitsitab rinda. «Kes tema?» ei mõista ta.

«No tema.» Frigg võtab Kanuti käe ja paneb oma kõhule. «Tunned, kuidas ta end liigutab?»

Kanut tunneb tõepoolest. «Mis, kas sa . . .?!» Ta ei leia sõnu.

Ja Frigg: «Jah.»

Kanut vajub pingi seljatoele. «Ega sa teda ometi alles jäta? Ta ju alles näotu loode?»

«Hilja juba,» ütleb Frigg. «Ja ega ma suudakski teda tappa. Ta elab, tal on ju hing sees . . .» Ta joonistab saapaninaga lumme ringi, siis teise ringi.

«Mida Erik minust mõtleks, kui teada saaks?»

Ja Frigg: «Kas sa kardaksid seda?»

Nad vaikivad. «Mina ei pelgaks midagi,» ütleb Frigg lõpuks.

Naine on rääkides pinguldunud. Ta kõrisõlm liigub neelatades üles-alla ja ahenenud tuiksoones pulseerib veri. Kanut laseb silmadel uuesti kinni vajuda, kuid naise kael lipsab ta laugude alla kaasa. Pulseerib ja tuksleb, valge, elu täis. See on Kanutit ikka ahvatlenud.

Korraga tajub Kanut, et ta käed värisevad. Lööb silmad lahti ega saa kätelt pilku ära. Need pole ometi tema käed — miks muidu ei suuda ta nende üle valitseda. On külmunud ja läbipaistvad oma siniste soonekestega. Nagu oleksid äsja tapnud. Tõepoolest.

«Ei,» pomiseb ta. Ja kuuldamatult: mina pole tapnud. Ja Frigg: «Miks ometi? Sa pole ju argpüks? Sa pead julgema Erikule silma vaadata!»

Lumesadu on stiihia. Lumesadu rõhub.

*

Ohtud on pikad ja hämarad. Ühel niisugustest läheb Kanut vanaemaga kinno. Näidatakse vanu filme, nende hulgas «Seiki» Rudolph Valentinoga.

«Ma nägin seda mõned kuud enne Krispina sündi,» ütleb vanaema. «1926. aastal, kui Valentino suri. Räägitakse, et helifilm oleks talle nagunii lõpu teinud ja ta polevat osanudki näidelda. Mulle ta suurt ei meeldinud, aga Harald ütles, et vahelduseks võib teda ju vaadata. Et muidu istun aina umbses toas ja heegeldan titeasju. Proovisin tõesti heegeldada, kuigi see ajas mu marru, nii et ma tegelikult ei saanudki ühtegi asja valmis. Naised olid Valentinost teadagi vaimustatud ja võib-olla just see muutis ta mulle vastumeelseks. Harald aga muudkui pigistas mu kätt ja silitas kõhtu, et kas ikka meeldib, nii et ma ei saanudki eriti vaadata. Iiveldama ajas, ma sõin just enne seanssi paar apelsini ja ehk oli neid DDT-ga pritsitud. Harald vist mõtles, et ma olen vaimustusest niisugune kaame . . . Kõik puha pettus, film läks sageli katki ja siis jäi näitleja sind tardunult jõllitama — vaevalt-vaevalt olid uskuma hakanud, et ta elab, mis sest, et teadsid, et ei ela. Klaver oli ka häälest ära: tundus, nagu klopsiks keegi haamriga kaste kokku. Nad nimetasid seda liikuva pildi maagiaks, too ime olevat ületanud Loojat ennastki.»

On külm, kuskil kahekümne pügala lähedal, ja piki tänavaid lõõtsub vinge tuul. Vanaema jääb viivuks uksele seisma ja peidab näo suurrätti. Kõhkleb, kuid siis suundub sõakalt laternate sinakasse sõõri. Kanut näeb teda varjuna pimedusse libisemas ja seejärel ilmumas sealt kohmaka pambuna jälle välja ning läheb ta kannul.

Vanaema on kööku vajunud, nii et ta noorusaegne karakullkasukas ulatub peaaegu maani ja ta näib kõrgete hangede vahel veerevat — ühtlaselt ja sihikindlalt, ilma ühegi märgita peatuda. Kanut oleks meeleldi koju jäänud, aga vanaema tahtis vaadata seda filmi ilmtingimata uuesti.

«Harald nägi nii palju vaeva, aga mina ei mäleta mitte tuhkagi. Oli natuke pettunud, et ei saanud mind lõbustada. Kuid võib-olla polnud ka, vähemalt ei tulnud mulle pähe teda Valentinoga võrrelda. Mõelda: tema ajab oma asja, aga mina panen silmad kinni ja näen Valentinot! See tekitavat afekte, haiglasi, ma mõtlen . . . Sigmund Freud pole mulle kunagi meeldinud. Ta ütleb, et lapsed olevat perverssed, sest tung, mis neis olemas on, ei saa nende ebaküpsuse tõttu avalduda loomulikul moel. Tal

võib ju õigus olla, aga sellisel juhul me oleme kõik perverdid.»

Kanut on paljuski vanaemaga nõus. Ta on mõelnud, et inimest poleks tohtinud alasti kiskuda. Nende hinges ei peitu enam ühtegi vaevust, mida poleks võimalik nimega nimetada ja sõnadega määratleda. Inimhinge hädad oleksid pidanud jääma hinge uurijate tsunftisaladuseks, et neid mitte ära labastada ja tühiseks muuta, nii et juba koolipoisski «psühhoanalüüsiga» naljatledes mängitseb ja sellest kõnelemine kõiki tüütab. Ent vanaemale on see muidugi lubatud, sest Freud oli pool elu ta kaasaegne. Neid kõige kuulsamaid tavatseb ta sageli loendada; mõnda olevat ta näinud koguni oma ihusilmaga. Ta räägib Nietzschest ja Lévi-Straussist, nagu oleks nendega äsja kohvilauast tõusnud, kuigi esimesega oli tal ühist eluaega vaid mõned lapsepõlveaastad. Ent oluline polegi see, millal keegi sündis või suri, vaid millal ta mõtted maailma laiali valgusid. Vanaema arvates olnud ka Mao Zedong ja Stalin Nietzschest mõjustatud.

Pakane poeb ruttu põue, näpistab nina ja varbaid. Kanut võtab vanaemal käe alt kinni ja nii vudivad nad edasi teineteise väheldases soojuses. Kino on kõigest kümne minuti tee kaugusel, aga niisuguse ilmaga pole ajal piire. Õhk lõikab vahedana kopsudesse ja jätab huultele veritsevaid haavu.

Kino fuajee seinad on härmas, aga ruumis on sellegipoolest soojem kui väljas. Piletimüüja vaatab neid oma uniste silmadega ja käes on tal ilma otsteta mustad sõrmkindad. Ta ütleb, et «Seik» jääb ära, sest koopia osutunud kõlbmatuks, ja et selle asemel näidatakse Valentinoga «Nelja apokalüptilist ratsanikku». Vanaema kõhkleb, ta oleks tahtnud siiski «Seiki» näha, kuid otsemaid pakasesse tagasi minna ei tundu ka ahvatlev.

Kassiiri kohmetanud käed rebivad pileteid. Ta sõrmeotsad on templivärvist sinakaks määrdunud ja küünte all on must rant. «See on sama hea film,» ütleb ta. Võib-olla oli temagi Valentino austaja ja kujutles end ta kõrvale, enne kui priskeks läks, ihu vajus lõntsi ja lõua alla ilmus rasvalott.

Nad lähevad trepist üles ja sisenevad hämaralt valgustatud saali. Enne neid on seal vaid kümmekond inimest:

vasemal äärel, karvamüts silmil, on üks mees end magama sättinud ja noriseb; temast paar rida eespool istuvad mõned koolitüdrukud, krõbistavad kommipaberitega ja itsitavad. Võib-olla teeb mees neile nalja, sest aeg-ajalt kostab norina sekka teravaid vilinaid ja haugatusi. Paremal aga on kolm vanurit, kes mananud näole ilme, nagu poleks vaikuserüvetajat ollagi, ent ometi ta poole vaatavad, pilguheidus sajandialguse koketsust, millesse põlgust doseeritud vaid sobilikul määral.

«Mis kohad meil on?» küsib vanaema, kuigi saal on tühi ja istuda võib kuhu tahes. Ent ta eelistab kohta, mis piletil näidatud, sest kui ta istub võõrale, tulevat ilmtingimata selle tegelik omanik ja tegevat skandaali. Nii seisavad nad nõutult noriseva mehe ees ja vanaema ilmutab viisakust, mis tavatseb teise puudusi mitte märgata. Ta istub ja seepeale võtab ka Kanut platsi, kolistades tooliklapiga, nii et mees ta kõrval ärkab. Too rapsab pea seljatoelt üles ja jääb tühja ekraani põrnitsema. «Kas juba läbi?» Ta maigutab suud ja vaatab ehmunult ringi, kuni äärelinnakinos valitsev unine meeleolu haarab ta uuesti oma võimusesse.

«Varem olid siin polstriga toolid ja teisel korrusel oli restoran,» räägib vanaema. «Pärast «Seiki» jõi Harald väikese pitsi kirsiviina. Ta võis selle taga istuda mitu tundi ühtejärge. Mina jõin piima. Kino taga pidas üks joodik mees lehmi, ta müüs ka restoranile. Mõnikord, kui lehmad jäid ula, ammunud need nii kõvasti, et kinos polevat klaveritki kuulda. Kino omanik saatnud mehele politsei kaela, aga teadagi oli mees kadunud. Politsei lüpsnud lehmad ära ja siis jäänud need vait. Niimoodi Harald rääkis. Ja ikka lunis kiitust välja, et kui väga ta mu eest hoolitseb. Temale kino meeldis. Tollal kõneldi palju Griffithist ja ka Sennett oli kuulus, aga mina ootasin last ja siis on iseendagagi nii palju tegemist — WC-ski käid kümme korda rohkem kui tavaliselt.»

Saali siseneb piletikontrolör, lonkur naine, kellel autoõnnetuse tagajärjel jalg lühemaks lõigatud, ja koos temaga üksik võidunud mantliga mees ning teine, kellel on kaasas naine. Teise mehe turi on vimmas ja pea kõvera kaela otsas on pisut ette sirutatud nagu röövlinnul; ta kissitab uurivalt silmi ja juhib siis naise kõige viimasesse ritta. Kui nad on istunud, tiristab kontrolör kella ja läheb uksest vargsi välja, et valgust saali ei pääseks.

«Kõik muu jäi meelde, aga film mitte. Ainult need sel-

jad, kuklad ja kübarad saali hämaruses... Projektori valgusvihk on kummaline asi, see, kuidas ta inimesi moonutab, nagu oleksid nood korraga kaamed ja kangestunud laibad. Ja mõelda, et samas peidab ta endas oma iseäralikku maagilist elu: langeb valgele kangale ja manab selle sagivaid inimesi täis. Uskumatu, et nad on kõik selles kiires.»

«Psst,» sosistatakse kuskilt, ent vanaema ei lase end häirida, kuigi räägib nüüd tasemini, nii et ta jutt muutub kohati arusaamatuks pominaks. «...aineosakeste voog, ideede entroopia. Ega Harald seda mõistnud. Mehed ei tea, mismoodi oodatakse last... See on kui röntgen läbi käe, nii et nähtamatu muutub nähtavaks ja oled korraga luid liigutav skelett...»

«Vanaema, film on juba alanud,» püüab Kanut teda vaos hoida.

«...äkitselt katkeb ja voog muutub tühjaks ja sa ei usu, et see on seesama voog...»

Uks avaneb, läbi projektori valgusvihu liigub hilineja siluett ja siis istub keegi vanaema kõrvale. Võib-olla eelistab ka too oma kindlaksmääratud kohta. Ta võtab kaabu peast ja avab mantli nööbid. Kanut tunneb ta riietest õhkuvat karget pakaselõhna, mis segunenud lavendliga, nagu oleks mees tulnud äsja saunast.

«Jumala eest!» kirub too, kes ennist magas. «Põrgu päralt!»

Vanaema jätkab: «Nad liiguvad kiiresti ja kummaliselt, ja kui kujutlus ei teeks vajalikke korrektuure, poleks nad sugugi nii ehtsad...» Talle oleks midagi otsekui sisse läinud, aga nii võivat vanade inimestega juhtuda: see tulenevat veresoonte lupjumisest — et äkki ei saa enam aru, kus oled ja mida teed. Kanut heidab pilgu kolme vanuri poole, kuid nood vaatavad keskendunult ekraanile ja enam ei kosta ühtegi «pssti». Valjuhääldist üürgav klaverimuusika on ülemäära tugev, see summutab kõik muu.

Gustav Gryningil on lavendlilõhn. Keset ümbritsevat hämarust leiab Sigrid äkki, et istub ta kõrval. Mehes on midagi tuttavlikku, kuid Sigridile ei meenu, kus ta teda näinud.

«Gustav Gryning, kas pole?» pöördub ta mehe poole. Valgusvihus on ainult tolle kaame profiil ja selles ei liigata miski. Võib-olla ei saanud mees aru, et kõnetati just teda. Sigrid puudutab teda ettevaatlikult küünarnukist, ja kui profiil tema poole nihkub, kordab oma küsimust: «Gustav Gryning, kas pole?» Valgusvihk paneb mehe silmad sädelema ja laseb neil paista külmadena, ent suujoones on siiski midagi heatahtlikku.

«Gustav Gryning?» küsib mees imestunult ja raputab pead. «Ei, Rodolfo Guglielmi, see tähendab Rudolph Valentino — kuidas soovite.» Ta jääb endiselt tsipake kummargile, ilmselt viisakusest, oodates, mis Sigridil veel öelda. «Mina mõtlesin, et Gryning,» sõnab too ja mees raputab jälle pead. «Ei, ei — Guglielmi.» Võib-olla arvab mees, et Sigrid küsis peaosatäitja nime. «Kui ma ei eksi, siis oli Gryning Saalomoni saartel misjonär, kuni aborigeenid panid ta nahka?» usutleb Sigrid ja seekord mees noogutab. «Võib-olla tõesti, siis olid niisugused ajad.»

Sigrid jätkab: «Gryningi sõnad mingist valgest ristilöödust, kes lunastas nende patud, need jäid pärismaalastele arusaamatuks, aga ihuga oli selge pilt: seal oli peidus kogu maagia. Nad tegid Gryningi pealuust näomaski ja siis tantsisid sellega ja meelitasid välja temas peitunud salajõude. Nende kujutelm maailmast oli igati mõistlik, nad nägid kõikides asjades ikka ainult nende praktilist külge, või mine tea. Kõneldakse, et valge inimese liha olevat soolane...»

Mees naeratab leplikult: «Küllap vist.» Siis läheb film katki. Ekraan on tühi ja valge ning teadagi on mehaanik kuhugi läinud, sest tulesid ei süüdata ja projektori valgusvihk lõikab endiselt pimedusse. Võidunud mantliga kinokülastaja on võtnud põuest pudeli ja joob; valgel kangal on ta tohutu käsi ja ka kulinat on kuulda. Vanurid aga pörnitsevad hoopiski tagaritta, kus naine on istunud mehe sülle ja iniseb kummaliselt ning mees toetanud kukla vastu seina ja silmad sulgenud. «...loodusrahvaste asi,» ütleb Sigrid. «Eksootiline, need lihastest pungitavad lapsed. Nüüd on neil palmilehtede all püksid, et mitte turiste šokeerida...»

Mees ta kõrval naeratab osavõtlikult, ja Kanutil on tsipake piinlik, et vanaema sedaviisi võõraid tülitab.

«Misjonärid läksid omateada ju valgust viima, aga said vaid lihaks salajõudude tarvis. Ühe misjonäri järgi, enne kui ta ära söödi, olevat tehtud puukuju ja seda peale ta ärasöömist kummardamas käidud. Surnu hing jäävat

samasse paika, kus ta kehast lahkus, ja eks nad püüdnud hinge sel viisil lepitada.»

Vanaema jääb äkitselt vait ja kogu ülejäänud aja, kuni film läbi, põrnitseb endale sülle. Tagasiteel ei paista ta enam pakast tundvatki; ta käib aeglaselt ja on mõtteis. Vaid õhk vihiseb sõõrmeis, puhiseb koos hingeauruga läbi suurräti ja lumi krudiseb ja naksub nende jalgade all. Alles veidi enne kodu tuleb ta Kanuti kõrvale tagasi. «Kui me Haraldiga kinos käisime, oli kevad. Selgesti on meeles, enne õunapuude õitsemist. Aga film, jah, seda ei mäleta.» Ta tõmbab korraga liiga palju õhku kopsudesse ja hakkab köhima. Sülitab, mässib end tihedamini salli.

VIII

UUSAASTAÖÖKS on Krispina küpsetanud hane ja selle õuntega täitnud ning Oskar kallanud klaasidesse sõstraveini. Nad on juba söönud ja joonud, nii et nüüd on jäänud ainult oodata hetke, mil kell lööb. Kanut vaatab, kuidas tänaval loobitakse õhku bengali küünlaid ja taevas vihiseb rakette, mis pihustuvad sädemete kobaraiks ja siis aegamisi kustuvad.

«Kas juba?» küsib Sigrid, kuid Oskar ütleb, et veel on aega. Seinakella pendel kiigub endises rütmis ega päästa ikka veel valla kahtteist oodatud lööki. «Mis tühja nad siis rakette põmmutavad?» ei mõista Sigrid. Ta sülle on pudenenud suitsutuhka ja ta rapsib seda kleidilt põrandale. «Muudkui põmmutavad!» Krispina ütleb, et mis ta sellest tubakast aina tossab, ja vanaema, et võib-olla on nende kell vale. Nad istuvad võõrastetoas ümber vana ümmarguse laua, mille Sigrid oli ostnud just enne, kui algas sõda. See olnud poes viimane laud, nii et nüüd kaetakse see vaid tähtsatel päevadel. Muul ajal söövad nad ikka köögis.

«Paneks raadio mängima,» arvab Krispina. «Võib-olla on meie kell tõesti vale.» Aga Oskar krimpsutab nägu. «Mis tühja, ajavad seal oma uusaastaloba. Meil on oma kell, las see lööb.» Ta ütleb, et kell on maja hing, on majas juba mitu põlve olnud ja niisugusel hetkel peab ta

kuulda olema. Ta võtab klaasi ja tõstab silmade kohale. Hämaruses on vein tumepunane ja läbi selle näivad kuusel põlevad küünlad verevate virvatulukestena. «Hea vein,» arvab Oskar.

Selleks hetkeks, kui kell lööma hakkab, on Sigrid tukkuma jäänud. Koni otsast pääseb valla viimane suitsuviirg, nõljub mööda tuba ja siis hajub. Aasta on surnud. «Hei, ärka!» raputab Krispina Sigridit, nii et too lööb emmunult silmad lahti ega taipa, mis juhtunud. «Või et ikka veel põmmutavad!» sõnab ta, mispeale Krispina naeratab väsinult. «Jah, ema, uus aasta on käes.»

Nüüd seisavad nad kõik aknal ja vaatavad raketisajusesse taevasse. «Raketid on nagu tähed, aga ei ole ka,» ütleb Sigrid ja lisab, et kui need oleksid tähed, siis võiks midagi soovida. «Aga nüüd ei näegi, millal päris tähed langevad. Uusaastaöö pidavat neid tulema, siis tehtavat taevas suurpuhastust.» Oskar arvab, et soovida võib ikka, selleks see öö olevatki. «Head uut aastat!» sõnab ta. Krispina ütleb, et see on ilus küll — kui rakette lastakse. Sigrid puhastab taskurätiga prilliklaase ja vaatab neid viivuks oma mittemidaginägeval pilgul. «Võib-olla on mõni rakett ehtne,» ütleb ta kantlustavalt. «Eal ei tea, mis sealt taevast tuleb või kaela sajab.»

Järjekordne suits suus, astub Sigrid trepist üles. Õine ärkveelolek mõjuvat vanaimesele vasitavalt. Sigrid pikutab oma puuvoodil ja tukub natuke, et siis, kui teised on magama läinud, harjumatu vaikuse tõttu ärgata ja lugeda mõnd raamatut. Võib-olla Aurelius Augustinuse «Pihtimusi», sest see on juba pikka aega ta laua peal olnud. Oskar istub ahju äares, selg vastu kuumi kanhelkive, ja Krispina koristab nõusid. «Kistluudes on jälle valu,» sõnab Oskar. Krispina aga ütleb, et hane on palju järele jäänud ja et seda jätkuvat veel mitmeks päevaks. Seejärel nad vaikivad. Vaikus on nende tegelik nääl, sellega süüdistavad nad teineteist hoolimatuses või siis milleski, millele nad ei oska nime anda. See on kasvanud ja kerkinud nende vahele. Nad on ihanud rohkem, kui on saavutanud, ega ole suutnud ihkamisest loobuda.

Viimaks läheb ka Oskar magama ja Krispina hiilib salamisi mööda maja, mis oma naksuvate põrandalaudadega ta reedab. Sel hetkel pöörab Sigrid oma toas lehekülge ja sealt loetu summutab kõik muud hääled. Need sõnad meeldivad talle; need tuleksid nagu ta enda suust ja see

oleks nagu ta ise, kes sedaviisi mõtleb, et kui vaid «saaks neilt küsida ühtainust: kas nad tahavad õnnelikud olla — vastaksid nad kahtlemata, et tahavad. Mis muu see saab olla, mida nad meeles peavad, kui asi, millel on selline nimi». Ja süütab suitsu suitsu järel.

Öötaevas muudab Kanuti üksildaseks. Millest muust see saab olla, ütleb ta endale. Bakhandid tänaval piiravad ta ümber ja naabrinaine, kellel on kolm last, suudleb teda suule. Öös on Maailmapuu kohinat, see ongi ääretuse hääl. Või siis vihiseb niiviisi tuul, aga millest muust seegi tuleneb kui hiidmassiivide liikumisest. On leebe ja leplik, ei näpista ega vaeva.

Magistraali neoonsinas veereb mööda taksosid, mille akendest vaatavad teda joovastunud silmad. Kuskil majade ja raudteetammi taga loksutab meri laineid randa. Jääkaas on murdunud ja avanud oma musta suu ning tohutud pangad selle serval on kui kristallhambad, katkised ja külmad. Vaid öötaevas sisendab tõelist tundmust, sealt saab aja ringkäik alguse ja lõpeb, kuigi Kanut on lakanud sellele mõtlemast, sest kalender seinal teeb seda tema eest.

Stuudio näib väljasurnud. Kanut helistab kella. Peale pikka ootamist hakkavad riivid kolisema ja ukse vahelt piilub Vigilia. Mida harvemini Kanut Stuudios käib, seda kindlamini kohtab ta seal Vigiliat, nagu nad oleksid oma käigud ja valvekorrad ajastanud. «Sina, jessas küll!» imestab tädi. Kanut seisab ja klopsib jalgu kokku, otsekui oleks tal külm, sest nii on tal seda kergem öelda — et lasku Vigilia ta sisse, ega talveöine kõndija saunast tule.

Uksekett lõgiseb. Vigilia astub kõrvale ja laseb Kanuti mööda. «Kust sa siis niimoodi...? Kas pidu sai otsa?» Ja tema: «Jah, Vigilia.» Nüüd vangutab Vigilia pead. «Aga miks sa koju ei lähe?»

Vigilia on keetnud kohvi ja võtnud kaasa apelsinikooki. «Ma mõtlesin, et ainult mina — et istun siin ja valvan...» Ta pilgutab silma ja toob laua alt nähtavale väikese konjakipudeli. «Kas kallan kohvi sisse sortsu?» Nad löövad kohvitasse kokku ja Vigilia õhkab, et aasta jälle läinud. Tal olevat neid kuuskümmend neli ja tegelikult võivat ta pensionipõlve pidada, aga... «Kodus olen aina üksi. Mehed surevad ikka enneaegu ja ka lapsed lähevad varakult oma teed.» Vigilia lükkab koogitaldriku Kanutile

lähemale. «Söö ometi!» Ta on pannud käed sülle ja vaatab Kanutit heldinult. «Eks teilgi. Erik ju enam ei kirjuta — Krispina muust ei räägigi kui Erikust. Et ei teadvat, mis nad seal merel teevad. Muudkui uurivat ja uurivat. Krispina ütleb, et Erik on ihtüoloog. Niisugune veider sõna. See pidavatki kalade uurimist tähendama. Ta leiab, et mida kauem Erik on ära olnud, seda uskumatumana tunduvat, et ta üldse kunagi kodus oli. Et justkui sedasi, et pani peale sündimist kätkile purjed peale ja läks. Ootamine olevat selline. Ma tean omast käest: Rita käib iga nädal, aga Arnold vaid paar korda aastas. Olevat ühtelugu kiire...»

Kanut jalutab mööda tühje koridore, nende mahajäetus vabastab ta kohustusest oma sealviibimist põhjendada. Stuudio sarnaneb hüljatud valitsushoonega, kust võim lahkunud ja tema koja ainuke peremees.

Ta kolab mööda treppe, tõuseb ja laskub. Lõpuks seisab katlamaja ukse taga ja piilub ukse vahelt sisse. Samas põrkab ta Jakobi kohkunud silmadele.

«Uuh, sina!» ütleb Jakob. «Ma mõtlesin, et Felda.»

Kanut astub üle läve. «Sattusin siiapoole kolama,» vabandab end. «Mõtlesin, et...» Ja vaikib, sest katlamajja tulles polnud ta midagi mõelnud.

Jakob on kummargil katlasuu ees ja küpsetab viinereid. «Maailm on väike,» sõnab ta. Ta ütleb, et Felda ähvardanud talle Stuudiosse järele tulla, kui ta aru pähe ei võta. «Tead, see restorani vägi on mulle vastumeelt. Muudkui pömmutasid šampusekorkidega ja siis hakkasid nagu võidusõitjad üksteist üle pritsima.» Jakob osutab oma smokingile. «Kõik kohad plekke täis, võib-olla ei saagi neid enam ära... Ja lõpuks lakkusid üksteist nagu märjad kassid. Mehed ikka naiste kaela pealt ja rindade vahelt...» Jakob paneb küpsed viinerid pingile ja torkab varda otsa uued. «Kaks kelnerit, need lakkusid teineteist. Üks tahtis mind ka... Ega ta võib-olla otseselt mõelnudki... Äigasin talle, aga tema sattus olema vist õrnem pool — pistis niutsuma, ja siis kargasid kõik minu kallale, et mis mul arus. Püüdsid ära lepitada, kuid mis sa siin lepitad! Asi polnudki selles, ma ei kannatanud, et nad oma tatise keelega... Selline tunne oli, nagu oleks Felda oma jalad laiali ajanud ja mehed muudkui... Niisugune jäle

tunne...» Tule hõõgus on pannud Jakobi palged õhetama. Ta näib kauge ja võõras: leegid muudavad ta ajatuks, igaühes neist loitmas pisuke tragöödia. «Mulle ei mahu kuidagi pähe, et maailmas on selliseid asju. Mõnel naisel ei jätkuvat kümnestki mehest.» Jakob pöörab viinerid ümber; need on paisunud ja õhku täis otsekui villidega kaetud. «Räägitakse, et olevat selline haigus — et mehed tapnud enne naised ära ja siis, veel soojast peast... Kägistanud, või midagi niisugust...» Jakob võtab portfellist tuttava toonikupudeli ja kaks klaasi ning mõõdab läbi valguse klaaside puhtust.

Kuskilt vana filmikoli hulgast on Jakob toonud peegleid ja riputanud neid seintele. «Ruum on kuidagi palju suurem ja pidulikum.» Kaks riiulil süüdatud küünalt venivad pikkade ridadena kaugusesse ja kõikjalt võib lugeda hoiatussõnu: VÄLTIGE JUHUSLIKKE VAHEKORDI! «Enne oli siin kitsas, aga nüüd löö või tantsu.» Kanut naeratab ja võtab ühe klaasi kätte, kuid Jakob haarab tal küünarnukist. «Aga toost?! Joome ikka nii, nagu peab: ristiinimese kombel.» Kanut ei oska midagi kosta, sest kõigel, mis välja öeldud, on tavaks mitte täide minna. Soovima peab endamisi — arbuma nagu posija. «Joome vana aasta mälestuseks,» sõnab ta ebalevalt.

«Naistega on nii, et kui neil kord aru peast läinud, siis tagasi ei pane seda miski jõud,» kõneleb Jakob, kui on oma klaasi tühjaks joonud. «Felda lausa kiusab mind. Voodis laseb ta kõik nipid käiku, et asi oleks kümne sekundiga läbi, ja siis ei anna terve öö enam asu, sudib ja torgib. Talle ei mahu kuidagi pähe, et ma pole enam poisike, et sedasi mitu korda järjest. Ta ütleb, et ma olevat igavene värdjas ja püksteta möku.» Jakob kallab klaasid uuesti täis. Toonik ei kihise sugugi šampusest halvemini, tungib ninna ja kisub silmad märjaks. «Ma loodan, et Vigilia ei lase teda sisse. Felda tuleb ju kogu kambaga ja siis on põrgu lahti. Aga mine Vigiliat tea. Felda on kavalust täis, sõnad on tal nagu värskelt paradiisiaiast nopitud maasikad.» Jakob võtab viineri ja närib seda isutult. «Aga sina?»

Kanut vaikib. Ta pigem kuulab kui räägib, ja ega Jakob eriti ootagi, et ta vastaks

«Minuga on läbi,» ütleb Jakob ja raiub käega läbi õhu. «Kõik! Jumala eest, kui Felda tuleb, lähen läbi seina, aga siia ei jää...! Või mine tea, võib-olla jään ka. Ma

olen Feldaga juba harjunud. Möllab end tühjaks, siis on mõnda aega jälle rahulik.» Jakob istub küljega tule suunas, nii et pool nägu on hele, pool tume. «Äkki lööb silme eest mustaks, mõtlen, et nüüd lähen, aga süda puperdab ja peas kohiseb, otsekui läheksin surma. Mõnikord vaatan sõjafilme, mitte kuidagi ei saa aru, mismoodi nemad saal... Nagu unes. Tollal elasime veel maal ja pulmad pidasime teadagi jaanipäeva aegu. Näen, kuidas Felda tuleb üle hoovi, pruudiloor ja mirdipärg peas, naeratab, ja mina seisan kangestunult ega saa talle vastu minna, ja tema tulvab minust üle, minust läbi, ja mina olen üleni Felda, olen teda pilgeni täis, ta kummalisi lõhnu, ta siidlat liha... See on niisugune tunne, et... Ja siis märkan, kuidas ta mu kõhkluse peale muigab, ja samas see juhtubki, et lööb silme eest mustaks, on selline iseäralik pimedus, mis otsekui põletab...» Jakob naeratab kohmetult. «Ah, tühja sellest! Räägime millestki muust.» Vaatab abiotsivalt ringi ja siis võtab riiulilt piibli. «Kui õige ennustaks midagi? Sa paned silmad kinni, torkad käe raamatusse ja sealt, kuhu näpp jääb, sealt loed. Mul läks ükskord täkke, lugesin rahest, on selline egiptuse nuhtlus, ja hakkaski rahet sadama.»

Kanut kõhkleb, ettepanek mõjub lapsikuna, aga siis talitab, nagu Jakob öelnud. Võtab piibli — kaaned nagisevad, lehed sahisevad — ja sealt, kuhu näpp jääb, sealt loeb: «...kõik rõõm kaob, maa lust lahkub! Linna jääb häving ja värav taotakse puruks!» Sõnad on isemoodi tuttavad, nagu oleks ta neid varem kuulnud. Jakob muigutab huuli; tema arvates olevat rõõm tõesti läinud, aga seda ta ei mõistvat, miks peab värava purukstagumist eraldi rõhutama, kui linn niigi tervenisti hävitatakse. «Ah, eks see kõik ole üks piibellik jamps!» lööb Jakob käega. «Loe kuskilt mujalt!»

Kuid Kanut ei loe. Ta pilk on süüvinud küünaldega ääristatud tumeda peegeltee sügavusse. «Linn, millel pole väravat, on tühi,» ütleb ta hajameelselt. Küünlaleegid eksitavad taju, valguvad laiali ühtlaseks tulemereks ja taanduvad korrapärastesse ridadesse tagasi. Jakob teeb peeglisse nägusid ja itsitab omaette; peeglis on tuhat Jakobit, ja siis näib Kanutile, et veel keegi, võib-olla Mesannipadda, maailma esimene kuningas, kes vaatab neid oma ajatul pilgul, mis ei tule ei silmadest ega muust nähtavast. Mesannipadda on vaid nimi: kehatu ja näotu. «Mida

sa seal näed?» küsib Jakob, ja tema ütleb, et ei midagi. Mõnede uurimuste järgi valitsenud Mesannipadda Uri kuningriiki viis tuhat aastat tagasi peale ülemaailmset veeuputust.

«Istume siin keldris nagu kaks arulagedat,» ütleb Jakob. «Kas sul pole kedagi, kelle juurde minna?» Ent Kanut raputab pead: «Ei kedagi.» Ja Jakobki on nõutu. «Muidu on inimesi palju, aga kui hakkad otsima niisugust, kellele võiks külla minna, ei jää kedagi järele.»

Kuid ega Kanut tegelikult tahagi kuhugi minna: katlaruum on soe, isegi lämbe, aga õues on too talvine pakane. Ta tahe midagi teha on taltunud ja mõttedki uimerdavad kaoses, need nagu ei kuulukski enam talle. Ning laugude all uitavad Jakobi vesised silmad. Kanut ei mõista, miks Jakob naeris, sest polnud ju selleks mingit põhjust. Ja siis kostab naer taas, seekord mitte Jakobi oma — tuleb kuskilt kaugelt, on pöörane ja ülemeelik.

Kanut näeb Jakobit kõndimas rahutult mööda ruumi ringi. Jakob astub ühest peeglist teise, venib pika reana ääretusse, ja kui end liigutab, tõmbub jälle kokku ning muutub üheks ja ainukordseks. Pomiseb endale midagi nina alla, nii tasakesi, et Kanut tabab ta sõnade voost vaid juhuslikke katkeid: «... ei iial ... ta igavene hoor ...» Või oli see «Babüloni hoor»? Ja et «ennemini ...» Mida teeks Jakob ennemini? Ah jaa. «Põrgu, kuradile ...» Ta läheks läbi seina, kui Felda peaks tulema, aga siia ei jääks. Kanut näeb Jakobit mööda küünaldega ääristatud teed taas kaugusesse venituvat ja jälle tõmbuvat. Seejärel on Jakob kuskil keskpaigas, kuid kahaneb endiselt, kuni temast jääb ainult pisike täpp. Kanut ootab, et Jakob tuleks tagasi, aga Jakob ei tule. Ta ei pannud tähele, kuhu Jakob end peitis. Võib-olla söekuuri? Tunneb ta puudumisest kerget kahetsust, ent soojus roiutab, ja juba hetke pärast ei lähe Jakob talle vähimatki korda — Jakob samavõrd kui Mesannipadda, kes heidab talle peegeltee sügavusest oma ajatu pilgu. Mesannipadda on legend, temast on teada vaid, et ta poja nimi olnud Aannipadda ...

Kanut ei leia neile mälust irdunud katkeile põhjendust: neil võiks olla seos millegi loetuga, kuid lugenud pole ta juba ammu. Varem küll, siis jäi öödestki napiks.

Ühtäkki tunneb Kanut sõõrmeis võõrast parfüümi. Peeglitest ilmub inimesi — mehi, naisi. Keegi raputab teda — et kas ta ei kuule siis ometi?! Ei kuule, kui temaga räägi-

takse? Muidugi ta kuuleb, aga mis tal asja tolle blondi ümariku olendiga, kellest õhkub higi ja roosipuulõhna?! Kanutile ei meeldi ta suured silmad: neis on liiga palju rumalat rõõmsameelsust. Mees vormivat naise oma kujutluse järgi, nagu Pygmalion Galatea, kuid see väide on vale: mees vormib oma mitte-näha-tahtmise ... Muidugi ta kuuleb ... Et kuhu Jakob end peitis, see vana suli. Kuuleb, kuuleb. Ärgu nad teda ometi niiviisi raputagu! Põrgu päralt! Niisugune tunne on, nagu ta poleks kaua maganud, nagu see oleks talle miskipärast keelatud ... Olgu, olgu — jätku nad lõpuks ta piinamine! Muidugi ta ütleb neile, kus Jakob on. Ega tema pole Jakobi ihukaitsja.

Kanut viipab söekuuri poole ja sedamaid lähevad kaks mustas smokingis kelnerit Jakobit sinna otsima. Kuhja tipust pääseb valla üksik söekeeleke ja libiseb klõbisedes katlaruumi. Seejärel kostab kuurist rahmeldamist, ja peatselt tirivad kelnerid üleni söetolmuga määrdunud Jakobi sealt välja.

«Issand, missugune sa oled!» ahhetab Felda. «Issand küll!»

Jakob seisab löödult, pilk maas ja käed rippu — saagu mis saab. Ei liiguta end, ei räägi ühtegi sõna ega tee välja ka kelnerite itsitamisest. Korraga on Kanutil tast tõsimeeli kahju. Aga juba on hilja: ta on Jakobi reetnud.

*

Ühel hommikul helistab Kummer. «Mida uus aasta ka tõotab?» tunneb ta huvi. Ta sõnade taga aimub läbematust ja kuskil kolmanda viisakusfraasi järel prahvatab ta välja, et on jälle käima hakanud. Ta tegevat seda esialgu karkudega, aga ka proteesi olevat juba proovinud. «Kõnt on veel hell, lööb kergesti veritsema, kuid asja tast saab, selles ma olen kindel — proteesist, ma mõtlen.» Kummer kõneleb kiiresti, nagu pelgaks, et Kanut vajutab telefoni kinni. Siis vaikib ootusrikkalt ja torust kostab vaid tasaseid sahinaid. «Mis ta ikka tõotab,» pomiseb Kanut ja lisab hetke pärast natuke veenvamalt: «Küll ta midagi tõotab.» Enam pole Kummeri sõnade voolul piiri. Ta ütleb Kanuti olevat suuremeelse, sest et too pole lakanud temasse uskumast. «Isegi kui mul mõlemad jalad alt ära võetaks, ma käiks ikka!» Kummerist jääb hääl ja siis telefonitoru ühtlane tuututamine ...

See on ikka nii olnud, et korraga ei talu Kanut enam endas valitsevat tühjustunnet ja tahaks seda kellegagi jagada. Ta läheb vanaema tuppa ja istub kastivirnale voi monele kägisevale toolile. Ta oli tulnud pihtima, niisugune mõte tal oli, aga see hääbub otsemaid, kui ta peab selle teoks tegema. Vanaema heidab talle uuriva pilgu ega ütle samuti midagi. Nad vaikivad ja siis räägib vanaema talle oma kassist.

See olnud päevi tagasi: vanaema leidis hoovilt hatuse ja külmast väriseva olendi, kes polnud enam ei päris laps ega ka täiskasvanu. Olend hõõrus end näugudes vastu vanaema jalgu ja vanaema laskis ta tuppa ning andis talle piima.

Nüüd on kass suurema osa oma ajast vanaema süles, sest see oli kõige soojem paik, mille ta toast leidis, kuigi ka ahi köetakse talviti iga päev kuumaks. Aga küllap on inimlikul soojusel veel mingi lisaväärtus.

Kass on must ja vaid kurgu all on valge manisk. Ta magab kerratõmbunult, nägu ülespoole. Miski ei häiriks kassi enesega rahulolu, kui aeg-ajalt ei potsataks talle suitsu otsast pähe mõni hall kookonijupp, mis langeb ikka kas otse kõrva või nina pihta. Siis on kassil tükk tegemist, enne kui ta kiusajast lahti saab. Ta raputab ja lakub end, turtsub ja aevastab või tormab pöörasena mööda tuba ringi. Seejärel suhtub kass vanaemasse teatud ettevaatusega. Piidleb teda pikki hetki eemalt või rapsib käpaga suitsu otsast kerkivat vinet.

«Inimesed hindavad loomi just sel määral, kui palju nad näevad neis iseennast,» ütleb vanaema. «See, kuidas kass mu sülle poeb, on igati inimlik, kuigi inimesed enamasti nii ei tee. Võib-olla ainult väikesed lapsed. Aga kassid tulevad sülle ka suurest peast. Inimestena oleksid nad äärmiselt siirad, kuid kassidena soojalembesed pugejad.» Kanut tunneb, kuidas tühjuse hiidkeha temas paisub, ja vanaema tunneb seda samuti. Seejärel püüab ta rääkida millestki veel vähem olulisest.

Vanaema on võtnud karbi, kus ta hoiab ülesharutatud lõnga. Seal on ka üksik kinnas, mida ta nüüd samuti lahti harutab, sest mida vana kindaga muud ikka teha. «Keegi on näinud kinda kudumiseks palju vaeva, aga nüüd lendab ta töö kõik tuulde,» ütleb vanaema. «Keegi, keda me ei tunne.» Vanaema on kinda leidnud ja koju toonud, nagu ta on toonud kõik muudki asjad. Korjamine

jäi talle külge sõjajärgsest ajast. Ta ei jätnud ka suitsukonisid kunagi maha vedelema, sest sigarette sai vaid altkäe ja need olid kallid. Ta tegi kõik aiaäärsed puhtaks, ja kui seal enam polnud, seisis kuskil käidavas kohas ja varitses mõnd suitsumeest, lootes, et too koni jala all küünilisel laiaks ei hõõru. Muidugi polnud vanaema ainuke ootaja ja jäi tihti saagist ilma.

«Näe, kui ilus kiri siin on,» ütleb vanaema. «Küllap on see hoolikalt mustrilehelt maha võetud. Ilus kiri tõesti. Ju see kudujale meeldis, mis sellest, et ta ei teadnud kirja tähendust. Ja kes seda üldse teab. Võib-olla ainult nood, kes elasid kunagi ammu. Ehk tahtsid nad meile midagi öelda, kudusid kirja kinnastesse, vöödesse ja sallidesse. Aina kudusid ja siis unustasid ära, mida nad meile öelda tahtsid. Aga mina harutan kirja lahti. Muudkui harutan ja harutan. Mõnikord on mul tunne, et lõng heliseb nagu pillikeel ja kirja on peidetud mingi nukker meloodia, kuigi iseenesest näivad mustrid ju rõõmsad.» Nüüd kasutab vanaema konisid koide vastu. Ta paneb neid lõngakarpidesse ja riidekappi. Ta ütleb, et korjamine olevat inimese üks ürginstinkte ja et noist lõngadest saab teha vaipu. Ta ei oska arvata, kes neid peaks tegema, aga ta on veendunud, et keegi kord ta panipaigad enda jaoks avastab.

Vanaema ütleb, et sõja ajal seisnud rongide uste juures alati kerjajaid. Nad vaadanud tummalt, kuidas laipu välja tassiti. Nemad on nüüd surnud, aga meie elame, oleksid nad otsekui öelnud, pilk täis lootust, et võib-olla jõuab see ka mõne halastajaõeni ja et surnutest jäi toiduportse järele. Nende suurtes silmades helgelnud ka alandust. Kõhnunud inimeste silmad tunduvat alati tohutult suured, nii et nende näos just nagu polekski muud. «Oli üks abielupaar väikese lapsega. Ega nad midagi küsinud, vaatasid ainult mulle otsa, aga mina andsin oma leiva ja paar konservi neile ära. Polnud nad mingid kerjused. Mees võttis taskust mustunud räti, ja kui rong minema sõitis, lehvitas mulle järele. Tummalt, oma suurte silmade ja rätiga. Enne sõda olid niisugused rätid helevalged.»

Ennist, kui Kanut tuppa astus, oli Sigrid lehitsenud Karl Seydeli «Sõjavälja kirurgiat». Aastate kaupa seisavad köited riiulitel oma kindlas paigas, aga siis juhtub, et mõni neist pudendab sajanditolmu seljalt maha ja aheldab Sigridi pilgu, nii et ta ei saa enne rahu, kui on köite uuesti kätte võtnud. Kunagi teadis Sigrid üksikasja-

likult, kuidas trepaneerida koljut või soolte haavu Lamberti meetodil kinni õmmelda. Nüüdki veel, pruukis tal vaid raamat avada, tundis ta sõõrmeis lõikuslaudade imalat lehka ja lihastes painajalikku väsimust. Ta mäletab, et selliseil hetkil kadus kehast igasugune raskus, ta lihtsalt ei tajunud seda enam, ja et temast jäi vaid mingi rahutu vaim, kummaline jõud, mis tegutses vastu ta tahet. Ta ei mõistnud, mis paganama asja tollel vaimul selle kõigega oli — miks vaim alla ei andnud, kuigi ta sosistas tollele ühtelugu kõrva, et pangu silmad kinni, lasku neil ometi kinni vajuda. Vajuda. Aga vaim oli kiuslik, aina lõikas ja urgitses mürsukilde lihast, mis oli ikka seesama liha. Ei mõistnud, miks kirurg kordas aina sedasama sõna: järgmine!

Nüüd uurib raamatut omakorda Kanut, nagu püüaks ta tungida Sigridi mõtete sügavusse, kuigi need tsunftisaladused teda pisut heidutavad. Võib-olla pole tal vaja niisuguseid üksikasju teada.

«Amputatsioon jaguneb alati kolmeks erinevaks võtteks: a) naha läbilõikamine, b) kõikide pehmete osade läbilõikamine ja c) luude läbisaagimine. Naha lõikame läbi ring-, lapak- või ovaallõikega. Ringlõiget, kus see vaid võimalik, eelistatakse kõikidele teistele meetoditele, kuna kudede perpendikulaarne läbimine kergendab verejooksu peatamist ja viib esmase kooriku pealetõmbumiseni. Ringlõikest ühe võttega räägitakse juhul, kui jäse lõigatakse ümberringi läbi ühe ropsuga, ilma nuga ära võtmata, ja lõikest kahe võttega, kui esmalt lõigatakse nahk läbi piki eesmist poolkaart, seejärel aga mööda eemaldatava jäseme tagumist pinda. Viimane meetod on enamkasutatavam, kuivõrd see on mitu korda lihtsam ja praktilisem.»

Sigrid tajub tühjuse hiidkeha Kanutis üha kasvavat. Kanut hoiab raamatut nii, nagu see polekski tema, kes seda hoiab: on äraolev ja õhkjas, kahvatus näos vaid suured hiilgavad silmad, ei midagi muud, kui oleksid silmad keset seda tuba äkitselt paigale naelutatud, ilma omanikuta ja pidetud. Kirurgide vabamüürlaslikud saladused, mis paljastatakse ainult operatsioonilaua ümber kitsas ringis ja millesse ta asjassepühendamatuna tunginud, on võtnud talt usu oma olemasolu ainukordsesse imesse. Kuid ega Sigridki ole saladuse taagast vaba; saladuse tundjana rõhub see teda ehk Kanutist rohkemgi, nii et igas kümnendas vastutulijas tänaval viirastub talle meedik, kes

prepareerib ta üksipulgi lahti ja diagnoosib rutiinselt teda vaevavad haigused — et ta on vana ja peatselt sureb —, nii et ta kaduvus ei lähe tal hetkekski meelest ja ta on sunnitud surmamõttega leppima, kuigi leppida ta ei taha, kõigest paratamatusest hoolimata. Alles see oli, kui raamatut lugedes hakkas ta peas kummaliselt kohisema ja oimukäärude vahel toksis otsekui pisike vasaramees: ikka toks, toks, toks... Sõnad silme ees valgusid laiali ja õnnestuski tal mõni neist tabada, ei saanud ta loetu tähendusest sellegipoolest aru. Võib-olla oli vererõhk liigsest suitsetamisest üleval, sest mis seal parata, ihu jäi iga päevaga nõdremaks ja koos sellega vedas ka vaim alt, kuigi ta ihu eest hoolitsemise arvelt säästis sellele kogu oma energia. Viivuks oli teda vallanud koguni paaniline hirm, et äkitselt on see nüüd lõplik ja talt on õigus mõtteselgusele alatiseks võetud. «*Soma sema,*» ütleb ta. «Keha on haud.» Kuid ega Kanut seda mõista, isegi kui Sigrid talle niisuguse pilguga otsa vaataks: et kas sa saad sellest aru? Et temas on niisugune hirm elada sellisel kombel, et hing sees, aga vaim murdunud. Et olemiste paljususis on võimalik seegi variant, kuigi Descartes ei räägi midagi vaimu murdumisest, veel vähem kujul, kus vaim endiselt tajub oma algelist olemasolu, sest Descartes'i arvates on hing ja mõtlemine terviklik jaotamatu substants, mis kas on või ei ole, nii et inimenegi kas ainult on või ei ole. Või siis on Sigrid temast väärasti aru saanud.

Kas sa mõistad mind? küsib Sigridi lootusetu pilk, kuid Kanut vaatab teda endiselt oma naelutatud silmadega, raamat ikka veel käes. «Kanut, ae, Kanut!» hõikab Sigrid teda, ent nüüd vajub Kanut toolile kössi ja suleb silmad, just nagu valdaks hirm tedagi.

IX

Märts

VÕIB-OLLA SEL PÄEVAL ON KÜLMEM KUI MUIDU. «Mõned korrad lõi sulaks,» ütleb Krispina. «Ma mõtlesin, et nüüd on talve selg murtud, aga ei midagi.» Krispina segab lusikaga vaarikavarreteed ja paneb peod ümber

palava tassi. «Tuiskab,» ütleb Oskar, kuulates, kuidas tuul korstnas undab. Ta istub pliidi ees ja viskab puid aegajalt tulle juurde, nii et virn pliidi ja seina vahel aina kahaneb. «Ei taha ninagi välja pista.» Krispina õngitseb tee seest mõned kuumad marjad, oli teele keedistki lisanud. «Jah,» noogutab Oskar. Tuule undamise sekka kostab kella kimedaid lööke. «Mõelda, kui peaks olema seal tuisu käes!» Krispina ütleb, et ega ei taha küll. Ta keerab raadio tasakesi mängima ja kuulab pühapäevast muusikatundi. Oskar poriseb, et mis ta sellest raadiost krutib — «Muudkui kääksutavad seal oma viiulitega!» —, ja Krispina keerab raadio veelgi tasemaks ning surub kõrva vastu valjuhääldit. Siis tõdeb Oskar, et puude virn õige napiks jäänud. Ta ajab vastutahtsi mantli selga ja läheb kuuri.

Kanut kuuleb neid all askeldamas, kuid unustab nad peagi. Ta tähelepanu köidab kilpkonna meenutav roostekarva plekk laes, mis juba aastaid värvimata. Mõnikord on talle tundunud, et plekk liigub: libiseb aegamisi üle lae ja poeb prao vahele peitu. Ent täna näeb ta täiesti selgesti, kuidas kilpkonn tuleb prao vahelt välja ja läheb oma kindlaksmääratud kohale.

Kilpkonn sarnaneb paljuski Luisa Schmetterlingiga, võib-olla Luisa küürus selja tõttu. Nii nagu too roomaja, tõmbub ka Luisa karpi, kui teda ehmatada. Vahetevahel on Kanut jäänud Luisale tee peale ette seisma, et mutikesega rääkida, aga too on vajunud veelgi enam kööku ja vastuseks vaid pahuralt susistanud: «Kõtt, usst», nagu oleks Kanut ulakas poisike. Ehk on nood teda kividega küüru pihta loopinud — et kas läheb märki või ei. Eks nemadki lasknud Ünni granaadiga õhku, tolle ilkuja, ja mõni aeg enne seda keetnud ta kilpkonnast suppi, sest keegi oli leidnud vana kokaraamatu ja seal oli niisugune retsept sees. Madeira asemel, tõsi küll, lisasid nad supile klaasitäie toiduvärviga segatud vett ning mürklite pähe paar ämmatossu. Või kes seda Schmetterlingi teab. Ükskord ilmus koridori käänaku tagant nähtavale ja tantsis, kittel laperdamas vastu kandu, ühes käes ämber ja teises hari märja kaltsuga, mis lendlesid samas rütmis ta tantsusammudega. Viibutas ikka ühte jalga ja siis teist, kuni märkas, et teda vaadatakse, ja tegi näo, nagu poleks midagi juhtunud, ning vudis kiiresti mööda koridori edasi.

Ühendus Stuudioga on katkendlik. Viimati käis Kanut

seal koos Kummeriga. Ta mäletab selgesti, kuidas too liipas oma jalga, näol hädine naeratus, sest et ei suutnud oma kõnnakut veel päriselt valitseda.

Igast Kummeri sammust õhkub meelehärmi, aga tema aina naeratab kõigile vastutulijaile, kuigi need vaatavad teda nagu ilmutist. Ja niisamuti Kanutit, kes läheb ta kannul, silmad maas.

Kõige hullem on trepp. Seal hakkab Kummeri protees vastikult nagisema, kuulutades nende tulekut kaugele ette. «Oleksin pidanud seda vist õlitama,» arvab Kummer. Näib, nagu piitsutaks ta end tagant, sest minemata jätmine on mõeldamatu. Üleval trepimademel sõnab ta: «Näed, ma ju ütlesin sulle: võetagu või mõlemad jalad . . . !»

David Koppel vaatab aknast välja mereavarusele, siis heidab pilgu Kanutile. Mis põrgut ometi . . . ?! Kanut ütleb õlgu kehitades, et lõppude lõpuks polnud see ju tema teha. Üle lahe libiseb jäälõhkuja ja seejärel tuleb üksik praam. Vesi lahtiküntud siilul aurab. Kas ta teab? küsib direktor, ja nüüd raputab Kanut pead. Kummer jälgib mõistmatult nende tumma kahekõnet, suu pisut avali. «Kas midagi on korrast ära?» pärib viimaks.

Kabinet on õhutühi ja vaikus meelikurnav. Akna tagant kostab kauge laevavile ja puhveti klaasvitriinid klirisevad tasa. «Jah, paraku see pole meie teha,» alustab David Koppel. «Niisugused lood, et . . . Selle filmiga . . .»

Esmalt länguvad Kummeri õlad, seejärel vajub ta täie kehaga nahkdiivani pehmesse polstrisse ja jääb pea kummargil istuma. Kanut jälgib silmapiirile kerkinud suitsujuga, mis kasvab koos läheneva laevaga aina suuremaks ja jätab laotusele musti pilveräbalaid. Kummer käärib püksisääre üles ja sõnab, et kõnt on jälle veritsema hakanud. Kanut piilub teda vargsi silmanurgast — seal see kägisev riistapuu! —, kuid nähtav peletab ta pilgu merele tagasi. «Hell veel teine, õrnuke,» ütleb Kummer, päästab jala lahti ja määrib köndile salvi, millest eritub ruumi medikamentide teravat lõhna. «Jända temaga otsekui väikese lapsega.» Ta hääl on tühi ja rabe. Nagu jääkaas, mille all liiguvad mere nähtamatud hoovused . . .

Kanut on mõelnud, et tal võiks olla innustav muusa. Tsivilisatsiooni kingitusena, kunagi aastaid tagasi, ilmutas end sellena televisiooni diktor Ella, paksude tumedate juustega kaunis naine, kes iga kord, kui ta ekraanile ilmus, õhkas endast kummalist igatsust ja kellega Kanut oli oma

unedes sageli koos. Oli seal ta näo ja naeratusega — nagu ta teda televisioonis näinud —, samas kui keha oli juurde kujutletud ja võis kuuluda kellele tahes; oli seal seni, kuni kohtas Ellat päriselt ja selgus, et peale pea polnudki temas midagi imetlusväärset, sest tegemist oli kääbusmõõtmelise naisega.

Võib-olla täitubki täiuslikkuse illusioon vaid unes. Seal on naised ühtaegu lihalikud ja süütud nagu Giorgione maalidel. Kõigest, mis olnud päriselt, on jäänud ainult ööde kaamet valgust ja ebamugavaid mälestusi. Ta on teinud teoks looduse ürgset käsulauda ja end tundetult külvanud. Talle näib, et ühel päeval polegi tal peale oma seemnepursete midagi loendada, nagu kuuleks ta juba tolle samme, kes talle järele tuleb, hirmul, kas mõni trepiaste reetlikult ei nagise. Ta ajab taga lael siblivat kilpkonna, kes poeb üha kiuslikumalt ta eest peitu ja ilmub nähtavale alati kõige ootamatumas kohas, ning mõtleb, et võib-olla tuleb Tulija salamisi, nii et isegi liiv seinte vahel ei krabise, ja ühel hetkel Kanut lihtsalt tajub ta lähedalolu ja oma palgel ta iseäralikku hingust, teades, et nüüd on Tulija kohal.

Kanut näeb end une võimuses; näeb seda pikka aega kuskilt kõrvalt — kuidas sirutab käsi kellegi poole, kes sarnaneb Giorgione «Magava Venusega», sest Giorgione maalid on talle alati meeldinud. Või ei: Giorgione «Venus» on ligipääsmatu, aga tollest õhkub ahvatlust ja käsigi on häbemel kuidagi teistmoodi, pigem nagu Tiziani «Lamaval Venusel». Need on kaks erinevat mõistet: erootika ja pühapaiste. Ta sirutab käsi, aga Venus hõljub kui laineharjal ta eest minema, juuksed lehvimas ja näol üha too paheline kutse, mis sisendab talle, et tulgu ja pritsigu ta temasse oma seeme, ja et ärgu olgu see unes, vaid päriselt, mis sellest, et ta pole sugugi giorgionelik, mispeale ka tema mõtleb, et tegelikult ei muutu sellest ju midagi ja et võib-olla on too teine isegi parem. Samal hetkel, kui seeme purskab, ärkab ta üles, nii et jõuab juhtuvast koguni piskut ja kainet mõnu tunda. Kilpkonn sibab taas üle lae ja jääb teda laenurka ainiti põrnitsema ning Kanut tajub ta konnasilmades irvet — naerab seal ja itsitab ta üle — ja võtab toatuhvli ja materdab teda, kuni loom läheb oma õigele paigale tagasi.

TOO MÄRTSITUISUNE PÄEV pole kavandatuks ehk kõige soodsam. Friggi kaks venda võtavad õe voodi, tõstavad selle veoauto kasti ja lummetuisanud teedest hoolimata sõidavad üheskoos Kanuti maja ette. Nii nõuab Friggis elu, kes aina puksib ja togib, ei anna asu ei temale ega ta vendadele, kelle arvates lapse hülgamine isa poolt on sigadus. Vennad on mornid, nad on valmis korda saatma mida tahes, kui Frigg neid tagasi ei hoiaks. Hans lõpetaks asja kiiresti, aga Gunnar kisuks Kanutil ükshaaval roided välja, või siis hambad, nagu ta ähvardas.

Frigg nutab natuke, ta lihtsalt ei suuda pisaraid tagasi hoida. Vaevu-vaevu on tee nende ees tuisus nähtav. Nad pööravad magistraalilt ära kõrvaltänavale ja siis on ähmased tuled Kanuti akendes neile suunanäitajaks, sest maja asub teistest kõrgemal. Küllap kütab Oskar pliiti ja Krispina seisab pliidi kõrval, selg vastu sooja seina. Nad on oma mõtetega üksi, kuni Frigg tuleb ja koputab uksele. Seejärel ütleb Krispina üllatunult, et ennäe imet, ja Oskar, et kae, kes tuli, mispeale tema suleb kiiresti ukse, et tuisk tuppa ei pääseks.

Auto veereb aeglaselt maja ette ja peatub. Frigg astub kabiinist välja ja sumpab läbi lume ukse poole, kuid Gunnari tõre hääl peab ta kinni. «Oota! Võtame voodi ühes!» Friggi arvates võiks voodi järele ka pärast tulla; ta vaatab imestunult esmalt ühte venda, siis teist, ent nood on sünged. «Võtame voodi ühes!» kordab Gunnar. Auto tagaluuk ongi juba lahti ja ase vendadel käte vahel.

«Nüüd koputa!» ütleb Gunnar käskivalt, kui nad kõik kolmekesi ukse taga seisavad. Frigg mõtleb, et miks Kanutil pole uksekella, koputamine tundub korraga vastumeelne, kuigi see oleks vist päris ükskõik, mismoodi ta endast märku annab. Mõte vasardab senikaua ta peas, kuni vennad ei läbe enam oodata ja Gunnar põrutab koputamise asemel jalaga.

Siseuks tuulekojas kääksatab, süüdatakse tuli ja koos soojapahvakuga paotub ka välisuks. Korraga on Frigg tumm, ükski keelitussõna ei pääse ta suust valla. Gunnar rebib ukse järsu liigutusega pärani ja samas trügivad nad koos Hansuga Oskarile otsa, nii et too põrkab ehmunult tagasi ja vehib kätega. «Oh põrgut! Mis nüüd lahti?!»

Vennad marsivad lund jalgadelt trampides kööki ja peatuvad, sest korraga on nõu otsas, kuhu voodi edasi viia. Oskar ja Krispina seisavad kahekesi kõrvu; Krispina hoiab

Oskaril käe alt kinni ja Oskar on võtnud Krispina pihu. Seda oli Krispina tundnud, et ega Kanuti vallatlemine niisama jää; oli asjast Oskarilegi rääkinud, aga too ütles, et ah, mis tühja. Nüüd on tulemus käes ja patuvoodi majas.

Oskar ei tea enam tõesti, mida loost arvata. Frigg näib hale ja ega ta vist oma tahtel tulnudki. Vennad tõid — et elagu seal. Nii see vanasti mõnikord käis: üks viskas kodust välja tite tooja, teine lõi surnuks selle tegija. Aga enam polnud Oskar millestki sellisest juba ammu kuulnud, seda juhtus veel ehk mõnel mahajäänud lõunamaal, kus noad välkusid endise käbedusega.

«Noh, kas te pole voodit enne näinud?» ei mõista Gunnar. «Näidake koht kätte ja lool lõpp!» Nüüd pääsevad sõnad ka Friggi suust valla. «Pange voodi ometi maha!» nõuab ta. Kuid ainult Hans kuuletub. Gunnar hoiab voodi esimest otsa kangekaelselt üleval ega lase lahti. Seejärel lohistab voodit üksi edasi. Kas või kiusu pärast, ükskõik kuhu, mõtleb ta. Vedib aseme köögi tagumisest uksest välja vahekoridori ja alles trepi ees peatub, sest üleval seisavad Sigrid ja Kanut, lühike ja kühmus, pikk ja vibalik — milline kummaline paar!

«Voi, voi! Või seal ta ongi!» jõlab Gunnar.

Oskar, Krispina ja Frigg jäävad Gunnari selja taha seisma. «Jäta ometi!» käib Frigg peale, aga Gunnar ei jäta. Ta keerab voodi lapiti ja võtab turjale — ähib, vajub kööku, aga ei jäta. Seejärel astub raskelt trepile ja rebib voodit mööda kitsukest käiku üles: ikka raskemalt, ikka rohkem ähkides — nagu päratu koormaga hiid —, rebib, kuni too kõhetu mehenõkats seisab tal ees ja paneb käed vastu.

Voi, voi, ei ta peatu, litsub nõkatsi laiaks, mõtleb Gunnar. Ja mis tühja ta seletab, et ta toas juba on voodi ja et sinna rohkem ei mahu. Küll mahub. Pannakse mahtuma. Pannakse või viis voodit, kui vaja... Ja veel see moor oma luitunud silmadega! Tarkust täis silmadega! — nagu poleks siin midagi imelikku, et ta sedamoodi voodit tassib. Ei, moor, imelik on see küll, ole kui tahes tark, vaata kui tahes sügavalt oma silmadega. Seda pole sa veel näinud. Vaata, vaata!

Kanut ärkab aegamisi ja leiab end voodit nügimas — nügimas trepist alla tagasi. Aga mees on hiiglane, tuleb nii et tapeet seintel käriseb ja liiva lendab. Tegelikult võiks

Kanut ju ka nügimata olla — las hull tassib, küll ta juba pärast voodist lahti saab: raiub või pilbasteks, kisub vedrud välja ja viskab jõhvmadratsi ahju. Aga kius on ka, sest see on ikkagi tema kodu, kus toda voodit niiviisi tassitakse. Ja samas see juhtub: voodi vajubki trepist alla tagasi. Mees püüab voodit viivuks veel kinni hoida — voi, voi —, aga lõpuks läheb koos sellega. Voodi on suurem, on tugevam, ja maa tõmbab. Läheb aeglaselt, korraga jälle nagu unes — tapeetide lohinal, liiva krabinal ja voodriroided klõbisemas, alla ehmunud põgenejate kannul, otsa Friggile, kes ainsana kõrvale põigata ei jõua.

Vaikus. Frigg kuuleb vaikust, siis vere ja lootevee solisemist. Tulevad otsekui kraanist ja kastavad reied märjaks, niisamuti põranda ta all. Näeb enda kohal kummargil vanainimese palet tarkade silmadega, mis tunduvad prilliklaaside taga tohutult suured, kuni ei näe enam midagi, ainult tunneb, et ta jalgade vahele surutakse rätik ja et abi ei midagi. «Valus on, vanaema,» ütleb ta tollele elutargale palgele, mis veel viivuks ta laugude all väreleb.

*

Eriku kirjade jaoks on vanaemal väike vaskinkrusteeringutega laegas. Aeg-ajalt võtab ta selle kirjutuslaua sahtlist välja ja avab. Ta ütleb, et laegas olevat parem kõikidest mängutoosidest, mille plekine muusika teda ärritavat. Laekast aga kostvat Eriku häält, mis lugevat talle oma kirju ette, kusjuures vanaema kuulvat sageli sedagi, mida kirjades pole. «Erik ütleb, et viiendal mail, kuskil kella kuue paiku hommikul, näinud ta ühte kalaparve lõuna poole ujuvat. Esmalt arvanud Erik, et need on merivarblased, kes kunagi pinnale ei tõuse, aga siis mõistnud, et eksis. Kalade pead sarnanenud kokrede peadega, ainult et lõuaalused olnud punased. Võib-olla olid kalad mingid tundmatud jäänukid, igatahes polnud ta nendetaolisi varem kohanud. Üle klaasja vee libisenud tuhanded avali suud, mis päästnud valla ühtlase piniseva heli ja hullutanud teda nagu sireenide laul Odysseust. Erik ütleb, et seda võis tekitada õhu vilisemine lõpustes. See pannud teda kätt purema, ja haav, mis sellest jäänud, polnud veel kolmegi nädala pärast paranenud, otsekui marutõbise hammustus.»

Vanaema ütleb, et sõja lõpul hospitaliseerinud nad laag-

ritest vange. Mõned neist olnud halvatud ja surnud juba teel. Hiljem saanud ta teada, et nad põdesid marutaudi. Meedikud nakatanud neid ja pannud seejärel vägisi vett jooma, kuni nad krampidesse lõpsid. Vangide hulgas levinud kuuldus, nagu aretataks viirust, mis tekitavat küll vee suhtes jälestust, aga ei tapvat ja millele marutõvevastane seerum ei toimivat. Edaspidi pidavat seda kui eriti rafineeritud piina kasutatama vastase elavjõu paralüseerimiseks. Samasuguseid jutte kuulnud vanaema teisigi. Ta pidas neid haige fantaasia ülepaisutatud hirmudeks. Nii praktiseeritud ka mingit «tahtetuse vaktsiini», mille tagajärjel tekkinud iselaadne somnambuulia: patsiendid maganud püstijalu ja aina korranud ühtesid ja samu liigutusi. Vanaema ütleb, et luukeredeks muutunud vangid lihtsalt sonisid. Muudmoodi ei osanud ta seda endale seletada. Sonisid ja surid. Matusekomando olnud päevast päeva ametis. Osa laipu kistud välja otse põletusahjudest. Nood olnud kuumusega krõnksu tõmbunud, tursunud huultega pärani suudes irevil hambaköndid. See võigas tumm hüüd, hõljumas ümberringi koos pruunja tuhavinega, kohutanud teda kõige enam. Võib-olla kirjutas ka Erik just sellest: «. . . et nad sedaviisi ahastades põgenesid oma saatuse eest. See tundub nii uskumatu. Paremas poordis rääkisid madrused anekdoote. Seal oli midagi papagoidest. Ma küsisin, kas nad ei näinud kalu, aga nemad ütlesid, et kes ei näe merel kalu, peab olema pime. Ja kõnelesid jälle papagoidest, kellest üks võtnud endale valgesulise naise, kusjuures see olnud värvitud, nii et ühel päeval . . . Ah, tühjagi nad nägid, ega nemad peagi nägema. Nende asi on panna masinavärk käima ja hoida laev puhas, kuigi mulle näib, et laeval on mustumise märke. Pikk reis on avaldanud mõju, nad on muutunud ükskõikseks. Eile kukkus mees üle parda, aga nemad teatasid sellest alles neli tundi hiljem. Me mõtlesime, et ta on jäädavalt kadunud, ja küllap mehed sellega arvestasid, sest nii oleks reis jõudnud oma paratamatu lõpuni, kuid teisel päeval leidsime ta lainetel kõikumas. Õnneks polnud haid teda avastanud. Ta oli lamavasse asendisse otsekui kangestunud ega liigutanud end, ja kui me ta pardale tõstsime, siis selgus, et ta oli kaotanud kuulmise, kuigi seda vaid ajutiselt. Ta ütles, et kaks ööd ja päeva olla vaalad ookeanisügavuses häälitsenud. Helid olnud ärevad ja kurblikud; ta ütles, et lõpuks talle tundus, nagu ta oleks neist aru

saanud. Miskipärast polnud ükski vaal tõusnud pinnale õhku hingama. Ma küsisin, kas ta ei märganud nädal tagasi neid kummalisi hüsteerilisi kalu, aga ka tema polnud midagi näinud. Võib-olla ilmuvad niisugused asjad igaühele eraldi. Ent peale seda oli mees rahutu ega saanud oma kajutis magada, sest see asetses allpool veepiiri, ja helid aina jälitanud teda.»

Vanaema ütleb, et ükskõiksus olevat otsekui nägemise kaotus: üks pime ei näe teist. Ta nimetab end suurejooneliselt passiivseks patsifistiks. Ta valuleb küll maailma asjade pärast, aga väljub oma kaemustega harva maja nelja seina vahelt. Teinekord läheb ta alla võõrastetuppa ja istub tundide kaupa televiisori ees; seejärel aga käib närveldavalt mööda elamut ringi ega saa enne rahu, kui on ekraanilt lackunu oma heietamistega kellessegi maandanud. Ta korraldab sõjakäike nii Krispina kui ka Oskari vastu, ja hoolimata et nood teda ei kuula, räägib ikka, sest ega ta ei teegi seda nende, vaid iseenda pärast. «Üks patsient ütles, et ta tundnud kaks viimast laagriaastat üha pannkookide lõhna. Ema olla talle neid praadinud, ja nii palju kui ta mäletas, polevat keegi osanud teha paremaid. Isegi poolpõlenud laipadel olnud pannkoogilõhn. Ta ütles, et nii blokeerivat psüühika kõik vastuvõetamatu. Gaasikamber lausa meelitanud teda, sest seal olnud lõhn kõige tugevam, kuigi tsüaanvesinik ise olevat lõhnatu. Aga sel päeval läinud süsteem nässu ja laagri evakueerimise paanikas polevat neid kõiki jõutud ka maha lasta.» Vanaema ütleb, et hiljem on ta sellest lugenud kümnetest raamatutest ja vaadanud palju filme, aga ikkagi ei taipa, mis siis tegelikult toimus. Võib-olla see on seesama blokeering, mis paneb pannkoogilõhna tundma. Ta on sellest palju kõnelnud, kuid pole osanud veenda; tollane tunne kaduvat koos seda kogenutega.

«Nad olid kõik ühte nägu, luukõhnad, triibulised kuued seljas. Ma mäletan neid ainult nende toimingute järgi. Üks näiteks naeris. See oli peale seda, kui nad olid mõned timukad, kes polnud jõudnud põgeneda, kividega ära tapnud. Naeris mitu tundi järjest ja siis lämbus krampidesse. Tuimasteid oli meil napilt, need pidid saabuma alles järgmisel päeval, ja nii ei saanud keegi takistada teda sedaviisi suremast, sest nendel, kes ootasid lõikuslaudadel, oli medikamentide peale esmaõigus. Ühel oli kolju pitskruviga katki muljutud, aga kummalisel kombel ta veel elas. Ja

jäigi elama. Doktor Kropnitsky pühendas talle palju aega, puhtprofessionaalsest huvist, nagu ta ütles. Algul tundus see mulle ebaterve ja ma vist isegi vihkasin teda, sest samal ajal kui Kropnitsky toda koomas meest opereeris, suri kümmekond teist, aga hiljem leppisin, või siis lihtsalt ei tundnud midagi. Suremine jätkus sellest hoolimata, et meie muudkui rahmeldasime.» Vanaema ütleb, et ka teda oli vallanud ükskõiksus ja et seepärast pole ta siiani rahu saanud; see olevat otsekui mingi külm peatumatu hoovus, mis viib ta vastupandamatult kaasa, ilma et ta oskaks sellest endale alati aru anda.

Vanaemal on pappkast, kuhu ta kogub vaid ajakirjanduses avaldatud teadaandeid toimepandud kuritegudest. Kuskil Belgias olevat kaupluse röövijad tapnud mõttetult mitukümmend inimest ja Amsterdamis löönud keegi mees naise taburetiga surnuks, torganud teda veel kümmekond korda pussnoaga ja seejärel heitnud temaga ühte. Ta ütleb, et kast olevat tal enamasti kõige all ja ta võtvat selle välja vaid siis, kui uusi artikleid on sahtlipõhja kogunenud juba paras hulk. Olevat teine lömmi vajunud ja ka hiired käivat seal sagedasti külas. Ta ütleb, et hiiresital olevat vastik hais ja et miskipärast olevat need närilised valinud just selle kasti, nii et mõned asjad on hekseldatud jäädavalt puruks. Kastis olnud ka sõjaaegseid lendlehti riigimeeste piltidega, mida oleks tasunud kroonika huvides säilitada. «Kõikidel ilmaasjadel on oma lõhn, need vähemalt seostuvad millegagi. Ka tubakasuitsus olevat vesiniktsüaniidi, sinihapet, ja niisamuti kirsikivides. Ma olen sellele mõelnud ikka kirsside õitsemise aegu. See on päratult ilus, sihuke tunne on, et tahaks surra...»

Vanaema jääb poolelt sõnalt tukkuma, avatud laegas süles. Magades on ta pigem inetu kui ilus. Ta näojooned teravduvad, silmade sulgumisega kaob palgeilt leebus ja kõige üle valitseb korraga ta suur esileküündiv nina. Mõnikord nohuga ripub nina otsas tilk, venib ja poetub ta kampsunile, nii et Kanut tunneb vanaema vaadates piinlikkust ja rinnust pitsitab. Võib-olla on see armastus, muud nime ei oska ta end vallanud tundele anda, sest kui kellegi alaväärsus teda puudutab, siis... Hirm on, et vanaema läheb ja tema jääb.

*

Üha on Kanutil haiglatee jalge all. Friggi surnustärganu piitsjast näost vaatavad teda kaks elutahtetu läikega silma. Ta paneb pea naise rinnale, et silmad ta rahule jätaksid, aga nüüd ründab teda Friggi keha: süda teravate roidekaarte all tuksub tuimalt vastu ta põske nagu äratuskella väsinud haamrike enne seiskumist. «Frigg,» ütleb ta naise nime, kuuldes, kuidas see tolle rinnakorvis vastu kõmab, ja põrkab ehmunult naisest eemale. Tõuseb, kõnnib mööda palatit. Tilguti poetab iga hetke järel Friggi veeni tilga toitesegu ja sunnib oma töörütmi ka Kanuti sammudele. Tilguti on otsekui metronoom, mis mõõdab elada jäänud aega. Kolm voodit palatis on tühjad, nagu oleks sealt juba mindud.

Hiirvaikselt ilmub palatisse õde, kohendab Friggi tekki ja asetab Kanuti toodud lilled vaasi. Tal on mõistev ja malbe ilme. Ta paneb vette aspiriini, kuigi teab, et lilled lämbuvad palatis sellest hoolimata, sest ruume tuulutatakse ainult peale surnute väljaviimist, ja tihti ka mitte sellal, sest palatis on teisigi, kes näevad igas tuuletõmbuses uue tüsistuse võimalust: juba ainuüksi ukse kääksatus ajab nad paanikasse. Vaid siis, kui õde tuleb süsti tegema, poetavad nad oma palja ja külmast väriseva tuhara teki alt välja ning porisevad, et õde on toores ja teeb neile haiget, põhjendades sel viisil oma vastumeelsust protseduuride suhtes. Tõepoolest, mõnikord näib neile, et nad ei pea end ainult külma eest kaitsma, vaid millegi eest veel, tundes end isikupäratu tsütoplasmana, milles nii- või teistsuguste ainetega püütakse muundusi esile kutsuda.

Õde kaob sama vaikselt, kui tuli. Kanut istub voodiservale tagasi ja paneb käe Friggi laubale. Võib-olla kiirgab ta käsi energiat? Vaatab aknast välja eredasse kevadpäikesesse, laseb pilgul uidata mööda palati steriilseid seinu, mõtleb Erikule. Nagu ikka ilmub Erik talle fotona ta toas laual — see ei elustu, lihtsalt vaatab teda. Mida enam Kanut end pingutab, seda hägusemaks Erik muutub, nii et lõpuks pole enam ka toda fotot. Kuid siis näeb ta Erikut läbi vanaema sõnade, nagu oleks vanaema avanud oma kirjade laeka ja tühjade hetkede mängutoosi, ning tunneb samas, kuidas ta ihusoojus sõrmedesse kokku valgub ja need kaotavad aegamisi oma raskuse ning kuidas soojus siis uuesti kehasse tagasi liigub: käsivarde, õlga ja jälle sõrmedesse — pulseerib ja voogab.

Toosist kostab lainete summutatud kohinat, vaalade häälitsusi ja seletamatuid kriginaid, nagu hõõrduks midagi vastu laeva külge. Niisuguseid helisid kuulvat mere põhja sukeldunud tuukrid, ja eks Erikki olnud sellest ju kirjutanud, kui too mees üle parda kukkus. Tuukrid ütlevad, et noil häältel on uinutav toime: tekkivat vastupandamatu tahtmine magada, või õigemini, see kõik olevatki nagu unes. Spetsialistid nimetavad nähtust lämmastikujoobeks — mõistagi avaldavat ka rõhk toimet —, aga lõppude lõpuks pole see oluline. Valgus olevat nii iseäralik ja ebamaine, sest mere põhjas peabki ebamaine olema, ja hullutavat taju. Kalad puksivad peadega otse vastu skafandri klaasi ja vaatavad tuukreid oma ümarate kalasilmadega — vaatavad ja ei vaata ka, sest nende keskendumusest ei saa kunagi aru. Silmad näivad kaunite helkivate pärlitena. Tulevad ja lähevad ning viibutavad läbipaistvate uimedega, otsekui kutsuks tuukreid jääma. Ega tuukreil olekski midagi selle vastu, aga nad on «nabanööri» kaudu laevaga seotud, ja ühel hetkel, kui nad on end lõplikult unustanud, hakkab vastuvõtja skafandris prõgisema ja kostab tuttav signaal. Tuukrid mõtlevad, et miks nad vastuvõtjat ometi välja ei lülitanud, kuid nood seal üleval teavad, mis nendega all toimub, ja just seepärast on monteerinud vastuvõtja skafandri sisse . . .

Kanut kuuleb Friggi rahulikku hingamist. Frigg magab. Korraga tunneb Kanut end palatis üleliigsena. Ta keha on ramb. Tunneb end doonorina, kes kogu oma vere ära andnud. Ta mõtleb, et peaks tõusma ja haiglast ära minema. Mõtleb, et peaks, aga istub edasi.

X

LUME SULAMINE on vanaema arvates ohvritalitus, sest selleks, et saabuks kevad, peab loodus hülgama oma edvistleva talverüü ja näitama end inetus alastuses. See olevat koguni võigas: lume helevalge ja kohev nahk läheb kärna, paakub aegamisi mustaks ja talve mudaojadeks moondunud elumahl pahiseb mööda rentsleid äravoolukaevudesse; olevat hullem sügisestest vihmaperioodidestki,

sest sügis peitvat pori oma kirevate lehtede varju. Ta ei räägi aastaaegadest üldiselt, vaid ainult neist hootistest nähtustest.

Võib-olla on ka see lumesulamise süü, et ühtäkki ei suuda Sigrid enam lugeda. Silme ees hakkab virvendama ja peas kohiseb. Või mine tea, ehk on hoopiski prillid nõrgaks jäänud. «Varem valutasid mul ilmamuutustega luudkondid, aga nüüd, näe, ei saa jälle lugeda. Öeldakse ju, et kui tahad kaelavalust lahti saada, äiga käsi vastu lauda, nii et silme ees must. Siis valutab käsi, ikka üks asi korraga.» Et jääpurikad akna taga tilguvad, ütleb vanaema, et kevad sulatab talvel hambad suust. Just nimelt sulatab, mitte ei murra. See olevat hea kujund; ta lisab võrdluseks, et inimese hambad lagunevad. Temal olnud neid peale sõda järel vaid kaks tükki, kusjuures need püsinud veel kolmkümmend aastat, enne kui ära tulid. Proteesidega polevat ta siiamaani harjunud.

Kanut pole vanaema toas sugugi harvem külaline kui varem, see tähendab enne Friggi. Ta on seal täpselt sama palju, ta on seal kogu aeg.

Friggi tulek pole ta arvates midagi muutnud, võib-olla ainult sedavõrd, et voodi ta toas on nüüd laiem, kuna ta enda vana ja kitsas kušett viidi puukuuri. Ja et öösiti, kui ta magama läheb, on Frigg teda linade vahel ootamas, või siis tema teda, sest Frigg leidis endale köögis veel kohmitsemist. Seejärel tuleb naine tasakesi tuppa ja Kanut näeb teda siluetina lahti riietumas. Ikka on riietes elektrit, see säriseb ja sahiseb ning miskipärast meeldib Kanutile. Ka alasti naise kontuur hämaruses on ilus, iga kaareke joonistub selgesti välja. Eriti kaunid on rinnad, ja seda just siis, kui Frigg tõstab käed üles, et öösärki ihule libistada. Jumala eest, Kanut võiks nende rindade vaatamisest hulluks minna, aga kui Frigg ta kõrvale heidab, ei tunne ta enam midagi; ei tunne võib-olla seepärast, et koos rindade lõmitumisega taltub nende sugestiivsus, otsekui oleks ihu saladus ta sõrmede vahelt lipsanud. Frigg tundub talle vagura loomakesena, kes poeb nagu vanaema kass ta kõrvale ja sätib end ta keha järgi mugavasse asendisse, taotledes iga ruutsentimeetrit ta lähedusest ja viimast kui kelvinit ta soojusest. Vahetevahel nad isegi magavad neis kummalistes öödes, aga teinekord vaatavad avasilmi lakke, või siis juhtub, et peale kauast ootamist nõuab ihu oma osa ja sisendab Kanutile oma nägemused, nii et ta tajub

end viivuks looduse pöörase tööriistana ja kõik on vaid unenäo jätk. Kui ta ärkab, leiab ta end Friggi pealt ja loeb ta pettunud silmadest, et oli naise taas unarusse jätnud. Aga ta ei suuda end sundida lähenema Friggile avasilmi, mis sellest, et naise keha ta kõrval läkitab temasse oma üheseid impulsse; ei suuda ehk seepärast, et tunneb seda endal kohustusena lasuvat...

Vanaema leiab, et Friggi sammudel on hõljuv varjund. Kohati Frigg otsekui lendleks. Kõikide majaelanike sammud on vanaemale tuttavad, ta kuuleb neid päevast päeva. Ta ütleb, et isegi ühel rotil olevat oma äratuntav käigurütm; too ei rabelevat nagu teised rotid, kes iga krõbina peale põgenevad, vaid tegutsevat tasa ja targu: käivat jupikese maad, siis kuulatavat ja käivat jälle. See olevat vana ja kaval rott. Kord olevat vanaema teda koguni näinud. Vanaema tukkunud toolil, ja kui silmad lahti löönud, vaadanud rott talle kirjutuslaualt vastu. Rotil olnud hallid vuntsid ja arukas pilk ning küllap ta taipas, et vanaemägi on vana, sest ei kiirustanud lahkuma. Nad vaadanud tõtt, nagu kaks vanakest ajast aega, kellel pole teineteise mõistmiseks vaja palju rääkida, sest eks hädad ole neil ju ühesugused: luud-liikmed ei kuuletu ja hammastega on igavene jant, ikka naljalt enam seina sisse auku ei näri ja toidu järamisegagi on tükk tegu. Vaadanud ja läinud; see olnud enne kassi tulekut. Nüüd hoidvat rott eemale, kusjuures vanaemal on sellest mõneti kahju, sest rottidest olevat vähemalt niipaljugi kasu, et nad ajavad hiired majast minema, samas kui kass ei lase end hiirtest sugugi häirida. Ja rottidele polevat ka vanaema kastid huvi pakkunud. Vanaema ütleb, et hõljuv varjund tähendab paigalseisu puudumist, nii et iial ei võivat teada, kus Frigg parajasti asub. «Mõnikord näib, et ta läheneb mulle, ma ei oska öelda, mismoodi. Mul on lihtsalt selline tunne, et ta on kuskil päris mu kõrval, otsekui puudutaks mind või siis hingaks mulle näkku. Ta oleks nagu mingi soojuskeha, nii et kui ta kaugeneb, hakkab mul külm.»

Vanaema nuuskab nina; räästaste tilkumine sisendavat talle kõigele lisaks veel nohu. Ka WC-s käivat ta sagedamini, ja see tuletavat talle meelde aegu, mil ta ootas Krispinat.

Viimasel ajal on Kanutile tundunud, nagu oleks ta vanaemast tohutult kaugel; ta ei saa enam täpselt aru, mis ümberringi toimub, mitte et ta oleks nüüd rohkem irdunud

kui varem, ei, see kõik on hoopis midagi muud. Vanaema ütleb, et jõudude vahekord nende majas olevat nihestunud. «Ma pole küll füüsikas kuigi tugev, aga minu teada valitseb kõikides asjades mingi tasakaal. Nüüd on see rikutud. Tegemist võiks olla soojustasakaaluga: üks inimene kiirgab soojust rohkem, teine vähem. Ehk on süü tõesti Friggis.» Vanaema ütleb, et Friggist õhkub vägivalda, seda muidugi mitte otseses mõttes; see lihtsalt lasuvat ta kohal. Siin majas olla varemgi üksteist välditud, aga korraga lisandunud sellele midagi paanilist, nii et nad just nagu varjaksid end ja räägiksid üha vähem sellest, millest mõtlevad, hoolimata et kohtudes naeratavad nad palju sagedamini kui varem. See eeldavat piksena sähvatavat lahendust või koguni magnettormi. «Tegelikult on vägivald inimesele loomuomane. Ajuti me lausa ihaleme julmust — kui selles peitub mingi lahendus, mis vabastaks meid edaspidi selle kandmisest. Ootame haige surma või loodame, et tülikas inimene jääb auto alla, kuni korraga märkame, et oleme jõledad.»

Mõnikord kuuleb Kanut Friggi vaikimises vaalaliste häälitsusi. (Eriku kiri oli Kanutit sedavõrd nakatanud, et ta kuulas läbi kõik ookeani helidest tehtud lindistused, mis ta Filmistuudio fonoteegist leidis.) Häälitsustes on ta arvates midagi traagilist; need näivad tulevat kuskilt ületamatute vahemaade tagant, just nagu vaalad kaebleksid üksteise järele. Frigg vaatab teda oma suurte silmadega ja tema kuuleb noid hääli. Surub end naise vastu, ent ei tunne midagi — ei hingeliselt ega ka füüsikaliselt, see tähendab (erinevalt vanaemast) ei taju Friggis soojust, kuigi naise läheduses hakkab ometi higistama. Ja selles asja kummasus, sest tegemist pole ka külmahigiga. Võibolla ta lihtsalt ei suuda tunda. «See on psüühika blokeering,» ütleks vanaema. «Kas sa ei tunne sõõrmeis pannkoogilõhna?»

Aga ometi on see just Frigg, kes inimlähedust rohkem vajab, nagu oleks külmem poolus naine ise. Ehk tuleb tal soojust ära andes endal sellest puudu. Ta on heitunud ja värisev, otsekui pelutava stiihia võimuses, või just nagu loidaks temas ennast ohverdav tuli — enesepiinajalik, ennast tuhastav —, et neil oleks üheskoos vähegi soe, et nad veidigi põleksid, kaks kaeblevat tukki, ega visiseks märgade nottidena. Vanaema ütleb, et vägivald on salvestunud pöördumatult atmosfääri (seekord ta toda gretsismi

ei väldi) ja et seda olevat seal sama palju kui lämmastikku, seitsekümmend kaheksa protsenti, aga osoonikiht õhenevat üha, mis tähendavat, et lõpuks võib päikesekiirgus nad hävitada, kuigi päris veendunud polevat vanaema selleski, sest kiirguse eest kaitsvat neid jälle suitsupilved, mis omakorda tähendavat, et kui suits taevavõlvi üleni katab, saabub maale igikestev talv. «Lume sulamises on siiski ka midagi ilusat. Mis sellest, et loodus jääb viivuks alasti ja paljastab oma porise palge. Mingu pealegi kärna ja paakugu. Eks kirsipuudki kasva sõnnikul paremini.»

Vanaema ütleb, et looduse aktid on siirad ja et loodus ei häbene end paljastada, samas kui inimene üritab end enamasti kauni rüüga varjata. Ta rääkivat inetutest asjadest just kiusu pärast. «Ma olen inimene . . .» ütleb ta. Sest mitte millestki, mis inimeses on, ei tohtivat vaikida, et nad arutult ei loodaks, et ühel hetkel satuvad maailma asjad iseenesest nii, et nad leiavad end õnnelikud olevat. Ta ütleb, et tegelikult polevatki need tema mõtted, vaid Terentiuse ja Aurelius Augustinuse omad. Teine neist, too isepäine teoloog, ei andvat talle viimasel ajal rahu. Võib-olla seepärast, et ta ei suuda lugeda enam midagi uut. Mõni värskem tuul pööraks ehk ka mõttesuuna.

*

Kanutile näib, et tabab Luisa Schmetterlingi teolt. Mutike istub oma pugerikus toolil, peksab kukalt vastu seina ja manab. Ta silmad on pahempidi, ent sellest hoolimata vaatab ta Kanutile otsa — vaatab teda oma silmavalgetega. Suunurkadesse immitseb vahtu ja niriseb mööda lõuga alla ning veriseks puretud keel avaneb ja sõlmub, vääneldes kui uss, kellele saba peale astutud. Võõrad jõud, kes Luisa oma meelevalla alla haaranud, kuulutavad ta sisemuses toimuvast orgiast valjude korinatega, mis meenutavad ebardlikku naeru ja halvavad Kanuti paigale. Ta põrnitseb Luisa silmavalgetega tõtt ega suuda end nende külgetõmbest lahti rebida, ning jõud aina irvitavad ta üle ja tema mõtleb, et võib-olla kavatseb Luisa sedaviisi surra, et tolle painav irve alatiseks ta kannule jääks. Hädisena on Luisa inimviletsuse peegel ja sellena vanaduse peegeldaja, ja sellena hingus, mis rõhub kõiki raskemeelseid ja riivab põgusalt rõõmsaidki. Ikka on vanakesed tundunud veidratena ja äratanud Kanutis huvi, ilma

et ta oleks vaaginud huvi põhjusi. Ta on sisendanud endale vanakeste vastu lugupidamist, aga ometi pole neist lugu pidanud, vaid ainult kahetsenud, et nad on niisugused, nagu on. Võib-olla on tegemist haiglase huviga nende elutarkuse vastu, sooviga kogeda seda, mida ta oma ea tõttu kõige tahtmise kiuste kogeda ei saa, seista nii lähedal, seista silmitsi . . .

Kanuti selja tagant sööstab välja Krispina, ilma et Kanut oleks kuulnud ta samme või ukse kääksatust. Krispina surub Luisa igemete vahele märkmiku ja hoiab ta pead, et vanake ei saaks seda enam vastu seina taguda. «Miks sa küll sedaviisi . . . !» ütleb ta Kanutile. Jah, miks ta küll sedaviisi! Luisal olevat mingi kramptõbi. Kanut näeb teda aegamisi lõtvumas ja seejärel, kui silmad õigesse asendisse tagasi pöörduvad, ilmumas end ta vikerkestadele. Ta on seal esmalt peegeldusena, aga siis juba äratunnistatuna tema ise, kuni Luisa silmad vajuvad raugelt kinni ja ta viib Kanuti koos vaevutajutava muigega endaga kaasa. Luisa hingeldab veel, näol väreleb endist pingutust, ja juba ongi kõik möödas.

Kanut tunneb jalgades nõrkust ja heidab duširuumi pingile. «Las ta nüüd tukub siin rahulikult,» ütleb ema. Ja temagi mõtleb: jah, las ta tukub rahulikult. Valge lagi tuimastab, sellel pole piire, ükskõik kui sügavale ta lae valgesse pinda ka vaataks. Ent siis jääb ta pilk ühele mustale täpile pidama ja samas muutub ta asend pingil ebamugavaks, nii et on sunnitud end liigutama.

Kummeriga oli teistmoodi — veider, et ta on hakanud end otsima inimeste silmades. Polnud mingit kahtlust, et Kummer vaatas just teda, kuigi ta ei leidnud Kummeri pilgus endast vähimatki märki.

Kummer lonkas talle mööda koridori vastu ja libistas oma peo ta sõrmede vahele. Võib-olla nägi Kanut ta lonkamist ainult seetõttu, et teadis selle olemasolu, sest tegelikult oli lonkamine ju vaevumärgatav.

«Kuidas käsi käib?» küsib Kummer, ja temal on millegipärast tahtmine pärida seda ta jala kohta. See on vaid pahatahtmatult vilksatanud mõtteseos, kuid ometi tunneb ta seda oma näol reetlikuna värelemas. «Käib kah,» ütleb ta ja laseb oma käe Kummeri pihus lõdvaks. Ent too hoiab seda endiselt kinni ja noogutab mõistvalt. Küllap tabas ta Kanuti hääles tüdimust. «Ma rääkisin Aapo Raveniga,» sõnab Kummer. Ta ütleb, et tal olevat Aapo Raveniga

mitteametlik kokkulepe, ja ootab, et Kanut midagi kostaks. Aga Kanut ei kosta. «Räägitakse, et film pidavat sulle antama...» Kummer vaatab galerii aknast välja ja Kanut näeb ta silmis kahte suurt aknaraami. «Ma mõtlesin, et ma võiksin seal Rossiglionet mängida, see osa sobib mulle, too armukade kättemaksja.» Kanut tõmbab käe ettevaatlikult Kummeri pihust välja — see on kauasest hoidmisest kleepjaks muutunud — ja hõõrub vargsi vastu püksitagumikku kuivaks. Tõepoolest, miks ei võiks Kummer mängida Rossiglionet? Miskipärast on lonkureid ikka õelatena kujutatud; see ehk lisab ta teole usutavust, kui ta laseb Guardastagno tappa, ta südame välja lõigata ja serveerida see õhtusöögiks oma abikaasale, kes Guardastagnosse armunud. Mõistagi on toda õeluse kujundit vaja vaid tänapäevase vaataja jaoks, sest keskajal polnud niisuguses julmuses midagi enneolematut. Vastavalt sellele, kas inimeses peituvaid jõude taheti omastada või hävitada, süda kas söödi või põletati; et aga omastamine on nõidus, rakendati kristlikus traditsioonis ainult viimast. Kummer ütleb, et ta jääb Kanuti peale lootma, ja pöörab pilgu aknast ära. Kuid aknaraamid jäävad endiselt ta silmadesse, nagu kuulüksid sinna päriselt.

Koridor kannab endas ka Aapo Ravenit. Päeva jooksul voorib sealt läbi sadu inimesi, kes tervitades piirduvad enamasti vaid kindlakskujunenud vormelitega — igaühel on oma žest ja maneer reageerida —, mis võimaldavad neil üksteisest peaaegu märkamatult mööduda, ilma et neile tagantjärele enam meenuks, keda kõiki nad koridoris kohtasid. Ent kui kelleski on vähimgi aje vastutulijat märgata, pole tollel pääsu. Kanutit hoiatab juba Aapo Raveni kõnnak, mis laenatud just nagu saaki jahtivalt gepardilt. See on ühtaegu graatsiline ja vastumeelne, sest akt iseenesest on ebasiiras. Hiilija poeb vargsi ohvri lähedusse ja kui on õige hetk, sooritab oma autu teo.

Aapo Raven teab, et Kanut on ta tuleku ajendi ära tabanud, ja seepärast kiirustab, et Kanut ta eest minema ei lipsaks. «Hei, Kanut, ma tahtsin sinuga rääkida!» hüüab ta käigult ja klammerdab käe Kanuti õla külge. Kanut tunneb, kuidas Aapo Raven ta tuulepluusi näppude vahel mudib. «See film on mulle päratult tähtis...» Samas jõuab too mudimine ka Raveni endani. Ta fikseerib riide toimse koe — see on kare ja pisut jäik —, võtab käe ära ja paneb tasku. Nüüd vaatab Raven talle otsa ja Kanut täheldab,

et tolle silmades on ta olemas — otse neis pisikestes mustades terades, mis üritavad end temast läbi puurida.

Aapo Raven ootab, et ta filmist loobuks. Tegelikult ju puudubki Kanutis otsus seda filmi teha, kuigi ta on mõelnud, et ei tohi lasta end varasemast nurisünnitusest eksitada. Last igatsev nainegi ei loobu enne, kui arst on ta võimalused lõplikult olematuks tunnistanud. Kuni sinnani on naine valmis ilmale tooma värdjalikke looteid, kusjuures iga järgneva ebaõnnestumisega muutub määravamaks lapse sündimise idee ise, nii et see, kas sündiv on poiss või tüdruk, ilus või inetu, pole enam oluline. Kanut on mõelnud, et niisugune peataolek on haaranud võib-olla tedagi, sest kui ta teeks Aapo Raveni filmi, teostuks see vägivallaga nii ta enda kui ka teiste suhtes, aga tangidega üsast väljakistud laps võib kergesti surra: tõmbab vett kopsu ja lämbub või saab kopsupõletiku, millest ei parane.

Aapo Raveni silmad rebivad «Dekameroni» filmimise idee aegamisi ta sisimast välja. Võib-olla see ongi rünnak, mida Kanut peljanud — et ta peab otsustama ja leidma endas jõudu, mida ta pole eelnevalt endasse sisendanud. «Ma mõistan,» ütleb ta ja vaatab uurivalt Aapo Ravenile otsa. «Mul pole kunagi olnud plaanis seda filmi teha.» Kanut näeb, kuidas Raveni silmad süttivad ja ta nende tumedatel iiristel sädelema lööb.

Aapo Raven pigistab ta kätt ja viib ta sädelevana endaga kaasa. Kanut jääb üksi koridori, mis on taas selline, nagu see alati olnud: valge ja tühjustunnet sisendav...

Ta kuuleb, kuidas Luisa leiba mälub. «Kas nüüd on parem?» küsib Kanut pingilt, kuid Luisa ei vasta. Vaid suu peatub hetkeks, et samas mälumist jätkata. Süljefermentide toimel saab leivas sisalduvast tärklisest glükoos, mida jõukogumiseks hädasti vaja. Ja juba ongi Luisa püsti. Ta haarab nurgast oma harja ja ämbri ning lipsab duši ruumist välja. Ainult kääksuma jäänud uks kinnitab, et hetk tagasi oli Luisa seal tõesti olnud.

Kanut istub Luisa veel ihusoojale toolile. Tunneb, kuidas võõras lämbus temasse voogab ja unisus ta meeli valdab. Millegipärast jääb ta ka bussis, kui on vastvabanenud kohale platsi võtnud, alati tukkuma.

*

ESIMESE KEVADISE PÄIKESESOOJAGA peesitab vanaema õues pingil. Ta suleb silmad ja pöörab kortsulise näo taevas helendava ketta poole. «Kuskil elektrijaamas olevat tuumareaktor plahvatanud,» kõneleb ta raugel häälel. «Raadiost teatati, ma ei mäleta, kus. Õhus olevat nüüd kiiritust, kuid seda ei pidavat üldse tundma. Aga päike on soe,» ütleb ta. «Naljakas, kas pole: kui Päike kustub, sureb maailm välja, aga kui inimene sureb, siis öeldakse, et elu läheb edasi. Kuid iga inimene on niisama tähtis kui Päike.» Kanut kõnnib aias ringi ja uurib õunapuid. Enamiku noori võrseid on külm ära võtnud. Kuid oksi tuleb ju nagunii lõigata. Oskarile see töö meeldib ja kevaditi nokitseb ta õues alati pimedani välja. Praegu pole maa veel tahenenud, nii et iga jälg jääb haavana murukamarasse. Küllap on Oskaril pärast Kanutiga pahandamist. Eks Oskargi kibele õue labidat haarama, aga veel on vara. Ta tuleb sageli trepile seisma ja õhkab: kevadine joodilõhn sisendab vastupandamatut kutset.

Pink seisab ebajasmiinidest lehtla juures. Varem oli pink lehtla sees, aga nüüd on see juba ammu tihedasti täis kasvanud. Tolle tagaaiasopi on inimkäsi hooletusse jätnud, keegi ei niida seal rohtu ega kujunda põõsastest hekki. Oskari arvates peab aias natuke ka metsikut loodust olema. Vanaema ütleb mäletavat pinki lapsest peale; pink on malmist, seetõttu igavene. Veel teab ta rääkida, et enne kui linn peale tungis, olnud nende aguli asemel küla, nende maja kohal aga asunud surnuaed, mis rajatud kuskil möödunud sajandi algusveerandil kooleraepideemia ajal, kui pühitsetud maast tuli puudu. Küla ise jäänud tõvega tühjaks, nii et kalmistugi vajunud hooletusse. Ent kalmistu kunagises olemasolus on vanaema kindel. «Millest muust see tuleb, et puud siin viletsal nõmmeliival sedaviisi vohavad. Algul paned seemne mulda, taim kidub ja kidub, aga kui juured on parasjagu sügaval, siis kasvab lausa silmanähtavalt.» Ta ütleb, et see olevat pöörane, kuidas j a s m i i n i d l õ h n a v a d.

Vanaema istub kaua aega liikumatult, seejärel teeb ringi ümber lehtla, tonksab jalaga kuivanud rohupuhmaid, lumeriba lehtla varjus, ja istub jälle. Ta ütleb, et kass on juba mitu päeva kadunud. «Teadagi, mis tuuled neil kevadel puhuvad. Ega ta enne tagasi tule, kui tast vaid paljas roots järel.» Vanaema hääl on endiselt loid, kuid paistab, et mitte selle kassi pärast. Võib-olla väsitab teda

päike. Ta sõnab, et vana rott olevat taas välja ilmunud. «Ta on nüüd palju julgem. Vahel tuleb päris mu juurde, kuigi näeb, et ma olen ärkvel, ja ajab rahumeeli oma asju: peseb end või nakitseb karvade seest täisid välja. Ükskord avastasin, et tal on nohu; ta turtsus ja aevastas nagu inimene.»

Viimastest lumesaarekestest niriseb vett, lumi pragiseb tasa, vajub kokku. Seejärel möödub rong ja matab kõik hääled ning maa väriseb veidi. Mürinat on kuulda veel kaua aega tagantjärele; see muutub pikkamisi kumedamaks ja alles siis sumbub. Korraga on ümbrus lindude vidinat täis, otsekui oleks mürin laululised äratanud. Ent küllap ei pannud Kanut neid varem tähele, sest lindude häälitsused on osake vaikusest. Vanaema ütleb, et jasmiinide lõhn on ta pea valutama pannud. Ta näib haiglane. Kõnnib mööda maja veert esiukse juurde ja läheb tuppa. Kanut aga süütab kuluhunniku, mille Krispina sügisel kokku riisunud. Tuletegemine on talle alati meeldinud. Kuid leek on visa, nilpsab kiiresti mõned kuivanud lehed ja taandub, kui midagi enam haarata pole. Niiske kulu vaid vindub ja ajab tossu, mida tuul keerutab kord siia, kord sinna: paiskab vastu maja seina, viib üle katuse, libistab läbi jasmiinipõõsaste, kannab naabri aeda. Midagi vanaema sõnades on Kanutit painama jäänud, on ta ümber selles õhus. Võib-olla j a s m i i n i d e l õ h n. See liitub kogu ta elatud eluga, sest jasmiinid on kasvanud aias niikaua, kui ta mäletab. Oksad aga on miskipärast r a a g u s j a e l u t u d.

Sigrid istub voodiservale ja toetab selja vastu patju. Ta oleks istunud küll kirjutuslaua taha nagu tavaliselt, aga koht on juba hõivatud. Ta mõtleb, et võib-olla nii ongi parem, sest ta ei tunne end hästi ja pisku pikutamist tuleb talle ehk kasuks.

Mees kirjutuslaua taga ütleb enda olevat Albert Inky. Ta peab heaks tooniks tutvustada end värssidega: «Ma olen õuelaulik ja rändur, / rõõmsalt heliseb mu *guitare*.» Kuid muusikariista mehel mõistagi pole, või kes teab, mida ta selle *guitare* all mõtleb. Küllap on see vaid mõni otsitud riim. «Ei kuula ma, mis hüüab lambur, / piits käes: «*Cogite intrare!*»» Ta retsiteerib paatoslikult rõõmsal häälel, ent on ometi morn. Inky olevat tegelikult ta hüüdnimi;

see pandud talle lapsena näppude järgi, mis kirjutamisest ühtelugu tindised. Paljud olevat pidanud ka ta luuletusi tindimeelseiks, kuigi Inky arvates pole need sugugi nii sünged. Nad räägivad Augustinusest ja Inky ütleb, et stroofi viimased sõnad, «sundige sisenema», olnud Augustinuse lemmikud ja et need on laenatud Luuka evangeeliumi neljateistkümnendast peatükist: «Ja isand ütles sulasele: «Mine välja teede peale ja aedade ääre ja sunni sisse tulema, et minu koda täis saaks!»»

Sigrid sõnab, et Inky on Augustinuse suhtes ülekohtune. «Muidugi, eks ta soosinud ju vägivalda, sundis eksinud lambukesi karja sekka tagasi tulema, kui katoliiklaseks hakkas. Aga öeldakse ka, et kes halba meeles peab...» Sigrid jääb hetkeks vait ja kogub mõtteid. «Augustinus väljendas juba tuhat kakssada aastat varem samu ideid mis Descartes, kuid Descartes'i on kõrvutatud hoopiski Francis Baconi ja Spinozaga, sest et nad sattusid enamvähem ühel ajal elama. Nii Augustinus kui ka Descartes ütlevad, et mõtlemine on ainus tõendus, et nad on olemas. Samuti ütlevad nad, et kahtlemine on tõendus, et mõtlemine on olemas, sest see on mõtlemise akt. Too, kes oma olemasolus kahtleb, on tegelikult olemas.»

«Kas sina mõtled?» küsib Sigrid Inkylt, ja kui too noogutab, ütleb, et järelikult on Inky olemas.

Ent Inky arvates võivad kirikumehed filosofeerida kuidas tahes, sisu sõnade kooriku all jäävat ikka samaks. «Nad puistavad oma kaevudesse mürki ja siis kutsuvad sealt jooma, või siis on kaevud nii sügavad, et vesi vaid viirastub janusele.» Seepeale kehitab Sigrid õlgu, Inky mõtted on pärit teisest ajast, kui veel sedaviisi mõeldi. Nii nagu ta epigrammidki, mida ta loeb igal sobival võimalusel. «Nüüd Inglismaal on puritaanid / ja šotlane John Knox on hoos: / «Välja kirikutest orelid ja maalid / ja pühamehe kojast mängutoos!»» Epigrammid pole Sigridile kunagi meeldinud, neis on rohkem lööklaulude maitsetust kui luulet. See teeb Inky endagi Sigridile vastumeelseks. Võib-olla tuleb see ka väsimusest. Viiv tagasi teda vallanud mõtteselgus on hajunud ja nüüd jääks ta pigem üksi. Aga Inky on järeleandmatu: ««Robert Dudley ma sulle võin jätta,» / ütleb Elizabeth Maryle suisa. / «Temaga voodis jääksin ju hätta. / Ei mina sind üldsegi kiusa.»»

Sigrid kuuleb peas isemoodi kohinat. Vaim hõljuks just nagu sumus, nagu see polekski enam tema, kes räägib ja

kuulab, otsekui kavatseks vaim ta maha jätta. Ta just nagu sirutaks selle poole oma käsi, aga pihku jääb midagi õhkebamäärast, millest ta teab, et see kohe ta sõrmede vahelt libiseb. Inky miskipärast naeratab talle. Sigrid näeb ta huuli liikumas, pingutab end ja sunnib Inky hääle ruumi tagasi. «Toweris polnud mul ühtegi kuulajat, isegi vangivahid vaikisid armutult! Võib-olla oli neile antud selline käsk. Nad tõid mulle kaks korda päevas mädakaalikasuppi ja panid ukse kõrvale maha. Ma ütlesin, et ennemini suren nälga, kui söön seda haisvat vedelikku. Aga hommikul olid kausid tühjad ja vangivahid ei teinud mu kaebamisest väljagi. Aina tõid sedasama mädakaalikasuppi. Kuid öösel tulid rotid ja limpsisid kausid tühjaks. Neil oli kuskil konginurgas auk ja ega ma neid algul näinudki. Ainult krõbinat oli kuulda...»

Inky hääl vaibub, kuid tuleb siis aegamisi tagasi. Ka mees ise mattub ajuti hägusse, aga seejärel näeb Sigrid teda jälle selgesti, kuigi peale iga sellist naasmist on meies midagi erinevat: ta näojooned teravduvad ja muutuvad üha ebameeldivamaks. «Nädala pärast aga juhtus ime: mulle toodi küpsetatud liha, õunu ja leiba. Isegi veinist polnud neil korraga kahju. Järelevaataja ilmus isiklikult kohale ja ütles, et eine saatis mulle keegi leedi N, kes ei lubanud oma nime nimetada. Võib-olla ta tõesti saatis, ega mina tea. N initsiaaliga leedisid oli mu tuttavate hulgas mitu. Igatahes oli mul sestpeale vähemalt kõht täis...» Sigridile näib, et Inky tuleb talle aina lähemale. Inky ehk mõtleb, et Sigrid ei kuule, ja seepärast kummardub sedasi ta näo juurde. «Aga nüüd olid rotid näljas. Nad saabusid juba päise päeva ajal ja noolisid mu ümber ringi. Kongis polnud muidugi ööl ja päeval suurt vahet, kitsukesest aknast paistis vaid õige vähe valgust. Osa rotte õnnestus mul surnuks materdada, ja nii oli neil iseendi arvel jälle süüa. Aga mida rohkem ma neid tapsin, seda rohkem neid tuli, nagu oleks Toweris kuulujutt lahti lastud, et mu kong maast laeni süüa täis...»

Sigrid tunneb oma näol Inky hingeõhku, selles on tõepoolest kongide lehka. «Ma andsin kogu oma toidu neile ära. Tühja sellest praest ja õuntest! Isegi saabastest polnud kahju. Aga nemad läksid aina aplamaks...»

Sigrid kuuleb trepil kellegi samme, siis korraga ei kuule ta enam midagi.

Trepi käsipuusse on ilmunud naelapea, ilmselt välja kulunud. Mitmeid kordi on Kanut kriimustanud oma käsi ja otsustanud naela välja tõmmata, aga ikka on see tegemata jäänud. Nüüd on naela küljes lõng, roheline ja pisut määrdunud: liugleb mööda käsipuud üles, laskub sealt astmeile ja kaob trepimademe taha. Kanut võtab lõnga ettevaatlikult sõrmede vahele; lõng väreleb nagu tundlik närvikiud, mille ta oma puudutustega elustanud.

Lõng viib Kanuti vanaema juurde, on hargnenud ta kampsuni varruka küljest, nii et seda peaaegu enam polegi ja vanaema vasem käsivars on jäänud paljaks, hallikas ja kortsuline. Vanaema rinnal aga on rott, sellesama kampsuni peal, ja vaatab vanaema oma pisikeste rotisilmadega. Liigutab vurre, nuusib, siis põrnitseb Kanutit.

Kanut viskab rotti lõngakeraga. «Usst! Kõtt! Kas saad!» Loom vonksab raskelt põrandale ja poeb voodi sisse. Ühes voodiraami laotud kastis on ilmselt ta pesa.

Nüüd kummardub Kanut kuulama, kas vanaema hingab, paneb pea päris ta rinnale. Kopsudes nagu krõbiseks midagi, viliseks tasa. Siis vaatab vanaemale otsa. Tolle silmad on pärani, kuid vaade on hälbinud. «Vanaema,» ütleb Kanut sosinal, aga vanaema ei vasta. Katsub vanaema pulssi ja lükkab juuksed ta laubalt kõrvale. «Vanaema,» ütleb jälle. Ja siis lõpuks sigineb tolle silmadesse keskendumust: need on endiselt tohutud suured ning kiirgavad mõistmatust.

Pool vanaema nägu on halvatud, aga teine pool teeb mingeid grimasse, nagu üritaks ta rääkida. Keel vonkleb abitult siia-sinna ega leia õiget asendit... Näed sa, kord peab see ikkagi tulema, ei pääse sellest keegi. Üks arteriool vasemas laubakäärus lõhkes, oli teine lupjunud ja habras. Nüüd ei saa enam kätt liigutada, seda, millel varrukas otsast. Ja ka rääkimine käib üle jõu. Veider, ma nagu oleksin olemas, aga ei ole ka. Igatahes mõte on selge, kuigi pea on valu täis, sihukest koledat valu, nagu tahaks aju koljut laiali pressida. Muudkui surub peale ja rõhub... Mitte kuidagi ei suuda vanaema end kuuldavaks teha.

Enne kui Kanut läheb kiirabi helistama, tõstab ta vanaema jalad otseti voodile ja sätib talle teki peale. Vanaema silmad neelavad teda, nagu oleks tema juhtunus süüdi: haige vaatab tervet oma ääretu meeleheitega.

XI

Aprill

Friggi lõdisemise pärast ei saa Kanut öösiti und. Frigg on tulikuum, aga ometi lõdiseb. Nüüd tunneb ka Kanut temast kiirguvat soojust. Võib-olla on Friggil palavik. «Oled sa haige?» küsib ta naiselt, aga too surub end vaid tugevamini ta vastu. «Ei, ei,» ütleb, kuid see pole vastus Kanuti küsimusele.

Frigg pöörab silmad lakke ja Kanut näeb neis Kuu viirastuslikku peegeldust. «Mis nägu küll on sündimata lapsed?» küsib naine. Küsimus on varjul igas ta rahutus äginas.

Korraga ei suuda Kanut naise kõrval enam olla. Ta paneb hommikumantli selga ja kõnnib mööda tuba. Nagunii pole tal und, see ei tule kunagi, kui ta seda ootab, vaid ikka mõnel varasel aotunnil, mil ta unele enam ei looda ja ülemäärase ärkveloleku paine ise on moondunud nägemuseks. Kõnnib kahkjas kuuvalguses ja vaatab, kuidas Frigg end üha enam kössi tõmbab nagu karpi pugev tigu, kuni saabub piir, millest väksemaks ei lase ta koda end muuta. Näeb, mismoodi teda seejärel, täitumatust soovist ihusoojust äraandev pind olematuks teha, haarab meeleheide ja ta teki sees segasena rahmeldab, otsekui otsiks selles külmas voodis mingit kaotsiläinud keset, mille leidmisel soojustasakaal taastub. Neil hetkil on naine ärkvel. «Mõnikord tulevad nad piiritusse pandud loodete vahajate nägudega,» ütleb ta, «niisugustena, nagu nad loodusloomuuseumis on: silmad kinni, nahk krimpsus, nahaalune sinakaid veresooni täis... Aga teinekord mu enda näoga lapsepõlvepiltide pealt — kord virilate, kord naeratavatena.» Friggi hääl on selge ja jahe. «Mulle näib, nagu ma oleksin tapnud iseenda ja ilmun endale oma unenägudes.»

Ühtäkki on külm naisel meelest läinud. Ta heidab teki pealt ja rebib ka öösärgi seljast ning jääb taas liikumatuks — on endassetõmbunud ja lootusetu tollel laial voodil, mille ta ise sinna majja kandnud, üks põlv külitsi teise peal ja käed lõdvalt kubemel.

Friggi olek meenutab Kanutile sulgunud punga. Ta kujutleb, kuidas meeleheide punga aegamisi avab ja moondab vanillilõhnaliseks öökuningannaks: nägu naise

laialilaotatud juustel on kahvatu õiekroon, millel silmad pärlendavad nagu kaks kastepiiska ja mille südamikuks on suu niiskete huultega, kust õhkub hääletut kutset. Põlved nihkuvad pikkamisi teineteisest eemale ja käed libisevad rindade alla ning kergitavad neid kui nektariga täidetud astjaid, ahvatledes — tule ometi, janune! —, nii et kirg, kujutlusest sündinud, Kanutis ühel viivul tõepoolest tärkab, kuid ainult ühel viivul, sest samas seguneb Friggi silmade kiirgusse süütunnet, nagu oleks ta end tänaval müütanud, ja Kanut mõtleb, et niisuguses hinguses armuasju ajada oleks sama küüniline kui teha seda kellegi haual. Nad ei jõua kunagi algusest kaugemale; nad on otsekui tähed, mille hetkeline sära on vaid vahend kustumise ilmutamiseks, kusjuures ka kustunud tähtedena ei lase gravitatsioonijõud neil teineteisest irduda.

Kuigi ööd on pikad ja nemad väikseina neis öödes, tundub Kanutile ometi, nagu oleksid need asjad vastupidi: nii-on suur hoopiski väikeses, tohutu tillukeses. Öö on usin põllumees — Kanut näeb teda olevat parajat maamehe kasvu mehe, külimit käes ja must kaabulott peas; näeb tegemas tööd nende vaevadega väetatud hingepõllul, kuhu mees külvab ängistuse seemneid, et neid seejärel hoolikalt väsimuse kastekannust kasta, kuni vaimu tundetust mullapallist ajab end välja kaoseidu ja kasvab aegamisi puuks, mille võra laotab end ruumitühjusesse laiali ja juured sirutuvad üha sügavamale määramatusse, nii et nad viimaks enam ei tea, kes või mis nad on, tajudes end millegi nimetuna, sageli vaid ootusena päevavalguse järele, hoolimata et päevgi on ainult armuaeg ööde taaskordumise katkematus ahelas.

Üks võrdpilt ilmub teise järel, kuni väsimus saab Kanutist lõpuks võitu. Ta heidab Friggi kõrvale tagasi ja sulgeb silmad, oodates toda päästvat ja valuvaba und, mis ta ärkveloleku painest vabastaks, et siis ühtäkki avastada, et ta silmad on endiselt lahti. Emb-kumb, kas ta polegi neid kinni pannud või ei vabasta ka suletud laud teda nägemast. Nüüd kuulab ta maja hääli, lootes, et ehk reedavad need talle viibimise koha ja aja. Ta kuuleb, kuidas vanaema oma toas põrandale kukub ja oigab. Vanaemagi meeled on häiritud, nii et ta ei taju enam oma asendit ja vaid kukkumisest tulenenud valu annab talle teada, et ta on taas ruumis mingil moel hälbinud. Samas hakkavad uksed kääksuma ja kostab toatuhvlite lohinat. Krispina läheb

esmalt vanaema tuppa, siis kutsub Oskari ja nad tõstavad üheskoos vanaema voodisse tagasi. Oskar läheb uuesti magama, kuid Krispina kohmitseb vanaema juures veel mõnda aega, võib-olla teeb talle rahustava süsti ja vahetab lina, sest vanaema teeb ühtelugu alla. Süstide suhtes andis arst täpsed juhtnöörid, ent Kanutil on kahtlus, et ema süstib tihedamini, kui peab — kui ta ei suuda sundida vanaema vagusasti lebama, tõuseb too otsemaid üles ja uitab sihitult mööda maja, rahunemata enne, kui on kellegi sellest labürindist üles leidnud. Seejärel vanaema istub ja vaatab toda leitut oma valu täis silmadega, nagu oleks tal kõige olulisem elust siiski veel nägemata jäänud. See pilk on Krispinale talumatu. «Lõpeks see ometi rutem,» ohkab ta sageli ja mõnikord istub kööginurgas toolil, hoiab kahe käega peast kinni ning kõigutab end küljelt küljele. Surma hingus ajavat ta hulluks.

Lõpuks tuleb Krispina vanaema juurest ära ja ühes väsimuse ja meeleheitega seisatab Oskari toa ukse taga. «Oskar,» sosistab ta, «Oskar.» Uks on seekord lukust lahti ununenud ja Krispina paotab selle vaikselt valla ning hiilib Oskari voodi juurde. Kanuti tuba on Oskari toaga kõrvuti ja nii ei jää tal midagi kuulmata.

«Oskar,» sosistab Krispina uuesti, kuid Oskar pöörab näo seina poole. Siis heidab Krispina mehe kõrvale; ta on seal esmalt peaaegu liikumatult — ainult süda kloperdab —, aga seejärel laseb sõrmedel arglikult mehe ihule eksida. Kuni sõrmed pole pealetükkivad, ei tee Oskar neist välja; Krispina pole see, kes suudaks teda elustada — kui niisugune üldse olemas on. Oskarit erutaks veel ehk mõni nooruke tütarlaps, kellele ta pühendaks oma elu viimase kiindumuse. Ta on kujutlenud, et seeläbi on tal kergem tolle ilmaga hüvasti jätta. Ühel armuhetkel ta süda lihtsalt lõhkeb ja hing irdub ihust koos viimase seemnepurskega.

Krispina käsi ületab viimsegi tabu, ja korraga on Oskar raevu täis. Ta paiskab naise voodist välja põrandale ja seejärel klobib teda jalgadega, ta närtsinud ihu — kuid siiski mitte täie jõuga, vaid parasjagu, et naisele mitte viga teha ja raev lahtuks. Siis ei tunne ta enam midagi ja jätkab veel ainult inertsist, tuimalt ja ükskõikselt. Krispina ägiseb, ilma et päästaks valla ühtegi karjatust. Tal on hirm, et Kanut kuuleb ja segab vahele; hirm, et poeg saab ta alanduse tunnistajaks.

Aga Kanut kuuleb nii või teisiti, ja isegi kui ema appi ei hüüa, ei suuda ta vastu panna. Ta tõuseb ja, ilma et seda eriliselt ihaldaks, läheb ning klobib oma isa. Klobib niisama tuimalt ja ükskõikselt nagu too ta ema, otsekui oleksid nad vaid ühe ahela erinevad lülid. Ta annab Oskarile paar täpselt kaalutletud hoopi, ainult vormitäiteks, ja kuuletub otsemaid, kui Krispina teda keelitab. Seejärel lähevad nad emaga kumbki oma tuppa ja uste prantsatused teatavad majja saabunud vaherahust.

Nüüd jääb Kanut kohe magama, nagu oleks too pisku rahmeldamine viimane tilk, mis väsimuse astja üle ajas, nii et Friggi sosingi sumbub ja unes, mis Kanutit valdab, valitseb täielik vaikus.

Vanaviisi katab Krispina hommikul laua: valmistab omletti, lõikab juustu ja vorsti ning keedab kohvi. Ent nüüd teeb ta seda nii valjul kolinal, et kõik kodused ärkavad juba ammu enne õiget aega — kilistab nugade, kahvlite, taldrikutega ja klopib raevunult mune, nagu jälestaks neid, ning jahvatab ube otse avatud köögiuksel.

Oskar paneb hommikumantli selga ja läheb vannituppa, et heita pilk oma öösel saadud haavadele. Huul on natuke paistes ja seestpoolt lõhki ning vasema silma all on sinakas rant. Oskar pole sugugi nõder, ta on jõudu täis mees, kes võiks veel praegugi ehituskive raamiga seljas tellingule tassida nagu noorusaastail, ja küllap ta oleks suutnud Krispina kõrval ka Kanuti läbi nahutada, aga teisalt oli ju poja kohus ema kaitsta ja tema kohus karistus vastu võtta. Ilmselt oli see talle isegi meeltmööda, sest karistus vähendas ta süümepiina ja asetas Krispinaga ühele pulgale, nii et ainuke, kelle tegu lunastuseta jäi, oli Kanut.

Oskar kuuleb, kuidas Kanut vannitoa ukse taga lingiga lõgistab. Nüüd keerab ta kraanid lahti ja hakkab end pesema. Hammastega on seekord igavene jant ja ka näoga on ta ettevaatlik. Miks poiss ikka näkku virutab — võiks ju rindu anda? Küllap intuitiivselt. Ikka näkku.

Kanut istub lauda ja lürbib tujutult kohvi. «Kas sa Oskarit ei ootagi?» küsib ema, kuid seepeale ühmab Kanut, et ärgu Oskar siis kohmitsegu vannitoas nii kaua.

Krispinat tabab köhahoog, ta paneb taskuräti suu ette ega saa tükk aega pidama. Silmist jookseb pisaraid. Siis uurib taskurätti poetunud röga — selles on verd, ja Krispina arvates on see halb märk, emb-kumb, kas on kallal mõni pahaloomuline tõbi või on Oskar teda liiga kõvasti löönud.

Viimaks tuleb ka Oskar lauda. Ta teeb näo, nagu poleks öösel midagi juhtunud, kuigi sinakas rant silma all on reetlik ja Krispina ning Kanuti pilgustki võib selgesti lugeda, et nad ta läbi näinud. Krispina jätab endale õiguse olla teatraalne: ta täidab Oskari tassi sellise hooga, et kohv läigatab üle serva vakstule, ja lükkab suhkrutoosi mehe ette otse kohviloigu sisse. Ent Oskar ilmutab stoilisust, puistab suhkrut rahulikult tassi ja segab seda mõtlikul ilmel. Ta ei tee välja sellestki, kui Krispina lauda pühkides teda küünarnukist müksab, nii kohvi Oskarile, kes tassi suule tõstnud, ka sülle läigatab.

Teadagi räägivad nad ilmast. Kanuti arvates on inimpsüühika stiihiad suuresti vaid maailma stiihiate peegeldus; ta on mõelnud, et kui maailma entroopia ületab talutavuse piiri, siis tõmbub inimene kas endasse või läheb hulluks. Tegelikult kõnelevad nad sellest, missugune võiks ilm olla, sest akna taga on veel hämar. Noil aprillipäevadel peaks päike tõusma seitsme paiku, aga esialgu ei ole sellest täheldada ühtegi märki. «Taevas paistab pilves olevat,» ütleb Oskar. Seepeale sõnab Krispina aknalt, et nii see vist on, hoolimata et tänavalatern avab ümbrusest ainult kitsa sõõri. Krispina on leebunud, ent sellele vaatamata ei istu teiste kõrvale laua äärde, vaid otsib endale köögis askeldamist: hõõrub läikima pliidi nikkeldetaile ja küürib teekannu. Hommikuti polevat tal isu.

Trepilt kostab kohmitsemist. Tegemist oleks nagu sammudega, aga ei ole ka. Niisuguseid ebamääraseid helisid võib põhjustada vaid Sigrid, kes ei tea alati täpselt isegi, mida ta just teha tahab. Ta astub astme võrra allapoole ja seejärel põrnitseb kaugusesse, siis astub teisegi astme ja kopsib käega käsipuud, et kuulata, kuidas kuiv kuusk vastu kõmab.

Krispina läheb Sigridile trepile vastu. «Ma toon sulle söögi voodisse,» ütleb ta, kuid Sigrid ei tee teda kuulmagi. Ta tuleb kangekaelselt edasi, ikka sammhaaval. Sigridki on stiihia, keelud ja käsud ei lähe talle korda, iga ainumas neist neeldub ta põhjatutesse silmadesse. Need on kui kosmilised «mustad augud» oma vastupandamatu jõu ja määratlematu ainetihedusega.

Köögis jääb Sigrid nõutult seisma. Ta on oma eesmärgi

saavutanud, ta on nende kõigi juures ega ole enam üksi. Viimasel ajal ilmneb temas paranemise märke, jalad kuuletuvad hästi ja ka halvatud käsi on veidike liikuma hakanud. Ent lõplikuks tervekssaamiseks on ta siiski liiga vana. Nüüdki leiab ta end korraga keset auravat loiku ega suuda ära imestada, kust see tuli. Ka sukad on miskipärast märjad ja nahk kiheleb. Ta istub ja vaatab lauasolijaid oma mõistmatute silmadega, ning nemad, kes ei suuda ta silmadesse vaadata, põrnitsevad kuskile mujale.

Krispina on ostnud uue vahariide, sest vana oli üleni noatäkkeid täis. Vahariidel on roosamannapilte õhupallidega lendlevaist helesinistest elevantidest, lapslendureist ja parašütiga koerakestest. Siis ei pea Oskar enam vastu. Võib-olla ei talu ta uriini lehka, sest kui Krispina seda lapiga kokku pühib, on hais eriti tugev. Oskar tõuseb ja tõttab trepist üles oma tuppa.

Kogu vanaema haiguse ajal on Kanutile tundunud, et vanaema tahab talle midagi öelda, aga ei saa. Seepärast ehk istubki Sigrid nii sagedasti ta juures, sest äkitselt võib see ju juhtuda — et korraga päästab üks viiv nad lävimatuse kütkeist valla ja Sigridist voogav sõnum jõuab pärale. Vanaema on sedavõrd palju rääkinud, et Kanut on olnud peaaegu kindel, et vanaema on kõik ära öelnud, mis hingel pakitses. Ent nüüd kahtleb selles. Inimene ei jõua kunagi kõike ära öelda — ikka jääb viimase hetke tajumus ta enda teada.

Kanut on vastakate tunnete hällitada. Vanaema haige ihu peletab teda endast eemale, ent samas sisendab ka haletsust ega lase suisa põgeneda. Kanut on jäänud ja üritanud tõele silma vaadata, kompinud oma sisimas, mõistmata, mis toimub. Kompinud oma pelgust.

Sedasi istub vanaema köögilaua ääres mitmeid tunde, kuni uus impulss suunab ta mujale.

Kui Oskar ja Krispina on läinud, tuleb Frigg ülevalt alla. Ta võtab nõudekuivatusrestilt värskelt pestud tassi, kallab selle kohvi täis ja läheb koos kohviga vannituppa. Seal on ta oma pool tundi, seejärel läheb üles tagasi, riietub, tuleb uuesti alla, ja siis on ka tema läinud. Sigridiga jääb vaid Kanut.

Täpselt keskpäeval heliseb uksekell. Kanut on keetnud vanaemale piima, aidanud selle tal ära juua, ja just hetk tagasi oli vanaema magama jäänud.

Tulijaks on Kanutile võõras hallipäine elegantselt riietatud mees. Ta hoolitsetud välimus viitab viisakusnõuete täpsele järgimisele, mis ei pea sobilikuks visiite enne kella kahteteist, samas kui ta ilmumise punktuaalsus osutab teatud läbematusele.

«Doktor Hartwig Kauz,» tutvustab end mees. Hetkeks näib Kanutile, nagu vaataksid mehe röntgensilmad tast läbi, kuid samas suunab mees need mujale ja võlub näole leebe naeratuse. Ühtäkki ei leia Kanut vastamiseks sõnu, ja see mõjub küllap rumalalt, kui ta ütleb, et pole doktorit kutsunud. «Doktor» on mitmetähenduslik mõiste; võib-olla on Kauz hoopiski teadlane, aga mitte lihtne arst, nagu Kanut kahtlustas.

«Ma olin Sigridi austaja,» sõnab mees ja naeratab taas. «Siis, kui ta teatris näitleja oli.» Kauz ütleb, et Sigridi haigestumine olevat talle teada — pruugib vaid kellegagi midagi juhtuda, tundvat ta selle ära isegi tuhande kilomeetri taha. Nii olnud viimati ta õega, kes elanud Teneriifel ja oma majja sisse põles.

Kanut palub mehel siseneda ja juhatab ta külalistetuppa. See on alumisel korrusel ainuke eluruum. «Vanaema magab,» ütleb Kanut vabandades ja pakub Kauzile istet. Ent siin sooritab külalise viisakus uperpalli: Kauz sõnab, et sellest pole midagi, et vanaema magab — ta vaataks teda meeleldi just magades. Mehe naeratus teeb Kanuti abituks, ja taas on ta sõnatu, kuigi oli mõelnud, et korrastab enne külalisega kohtumist vanaema juukseid, peseb ta nägu ja paneb määrdunud tõvesärgi asemel selga mõne kleidi. Ta on sellega varemgi hakkama saanud, hoolimata et vana naise inetu ihu tekitab tas vastumeelsust.

Kauz laveerib leebel naeratusel Kanutist mööda ja, hoolimata soliidsest vanusest, tõttab kõbusal sammul trepist üles. Küllap on ta vanaema austamise aegu seal majas varemgi käinud.

Kauz istub toolile voodi veerde ja Kanut veidi kaugemale kastile, milles sisalduvaid väljalõikeid vanaema oli just enne haigestumist selekteerinud. Aeg-ajalt tekkisid vanaemal selleks uued põhimõtted ja ta tavatses öelda, et ta töö on lõppematu. «Kas ta pole kena,» ütleb Kauz ja vaatab vanaema armastaja harraste silmadega. «Ta on nagu uinuv kaunitar Perrault' muinasjutus, kus nõid ennus-

tab, et kaunitar sureb, kui puudutab kedervart. Tegelikult lasub niisugune ennustus meie kõigi kohal.»

Viivuks näib Kanutile, et Kauz on omadega sassis — ega sellisest veast pruugi kohe aru saada, ja mine neid vanaema tuttavaid tea —, kuid Kauz loeb ta mõtteid ja kiirustab ebakõla hajutama. «Mulle on alati meeldinud too muinasjuttudes peituv naiivne alge,» kõneleb ta. «Eks sellele toetu ju enamik inimese unistusi.» Kauz lisab, et naiivsus orienteerivat entelehhiat ja et kõik, mis inimeses on elujõulist, tuginevat just sellele. Mõne naise juures olevat nende algloomus koguni selgesti tajutav — see kehastavat sarmi.

«Sigridil on halvatus, eks ole?» küsib Kauz mõne aja pärast, õigemini möönab vaid fakti. Ta heidab Sigridile uuriva pilgu ja ütleb seejärel, et halvatus ei erinevat oluliselt tavalisest unest. Rääkides muutub Kauzi hääl monotoonseks, nagu oleks ta mõte tegelikult mujal ega katkuks ta sõnadega. Ta ütleb, et füsioloogiliselt struktuurilt olevat uni ja halvatus paljuski sarnased, sest nii esimese kui ka teise puhul olevat aju teatud keskused välja lülitunud. Otsese paralüüsi korral kestvat uni lihtsalt kauem. Märkamatult on Kauzi juttu siginenud spetsiifilisi termineid, mis pigem eksitavad kui selgitavad, sest puudutatud ainevallas ei tunne Kanut end kuigi koduselt.

Vanaema nägu on nähtavalt rõõsatama löönud — uni kosutab — ja Kauz vaikib viivu, et siis endise monotoonsusega jätkata. Ta ütleb, et pikaajaline uni ei kätke endast eurooplase teadvuses, fiktsioonidena tolle mällu kumuleerunud kogemuste najal, midagi võõrast. Kujuteldava võimalikkusena, muinasjuttude näol, kus räägitakse saja-aastasest unest või muust kauakestvast nõidusest, olevat see teatavaks võetud juba lapsena. Isegi surm ei pruukivat veel olla une lakkamine — Kauz sõnab, et niisugune tees kajastuvat kõige selgemini kristlike kaanonite teurgilismiraakellikes reanimatsioonimüsteeriumeis, kus piir olemise ja olematuse vahel on igati tinglik ja inimese elu või surm kujutab endast vaid teistlikku tahteavalduse seisundit, mida initsieerituil on võimalik oma salaleppe alusel mõjustada.

Vanaema silmad paotuvad koos äratundmisega: ta teadis juba hetk tagasi, et Kauz istub ta voodi ees. Kui ta silmade avamisega ehk viivitaski, siis vaid selleks, et Kauzi monotoonselt voolav hääl lõplikult tolle omaks tunnistada — sest mälu võib Sigridit ju kergesti petta. Sina, Kauz, ütleks ta otsekui. Sina, mu selgeltnägijake. Ja Kauz: Mina. Sada aastat pole näinud.

Kunagi ammu läksid nad tülli tundmatu Ungari poeedi Baruch Schönfeldi pärast, kelle luuletused Sigridile meeldisid. Sigrid leidis Schönfeldi bukinisti tolmuselt riiulilt, kus ükski käsi polnud juba aastaid sorinud. «Elumeri / Paiskab laine / Kiiresti ja halastamatult / Vastu kaljusid ja kari. / Kelle süü see küll on? / Mida kõike olen kannatanud!» Baruch Schönfeld suri 1853. aastal nälga, kuid Kauzi arvates ei tegevat see asjaolu veel kellestki luuletajat. Kauz leidis, et Zarathustra olevat kõigi aegade viimane poeet ja et temast hilisemad ei teadvat luulest midagi. Seepeale oli Sigrid kostnud, et Kauz on peast põrunud ega oska üldse midagi mõistlikku rääkida. «Lobised aina oma krüptesteesiast,» oli Sigrid öelnud. Mõistagi polnud Sigrid okultismivaenulik, aga Kauz lähenes asjale liiga kainelt, koguni tõsiteaduslikult. Tol noorusajal eelistas Sigrid pimedat vaimustumist.

Kanut tajub Sigridit ja Kauzi vestlevat. Korraga jõuab temani veider vastuolu: varem, kui ta vanaemaga kõneles, oli nende jutt vaid taustaks sellele, mis helkles silmades, aga nüüd, kui vanaema kõneleb ainult silmadega, Kanut ühtäkki ei kuule teda enam. Näib, nagu oleks vanaema temast sedavõrd kaugel, et ta silmade kiirgus enne Kanutini jõudmist tuhmub. Ent võib-olla on Kanut kurt seepärast, et näeb vanaema silmades ainult haiguse peegeldust?

Ma olen haige, ütleb vanaema. Või näib see ainult Kanutile nii? Ja Kauz: ei, mis sa nüüd! Seejärel jätkab Kauz kuuldavalt. Ta ütleb, et haige olevat ainult see, kes end haigena tunneb, sest inimene orienteeruvat oma seisundit hinnates mingile varasemale kogemusele, millal ta arvab olevat end terve olnud, kuigi hinnang tollase tervise suhtes võib olla niisama ekslik nagu praegune kujutelm haiguse suhtes — asi seisnevat vaid kokkuleppes. Vanaema naeratab — ta tahaks Kauzi uskuda, aga teisalt on ta kindel, et tolle sõnad on mõeldud ainult lohutuseks. Mäletad sa Baruch Schönfeldi? küsib ta otsekui. Ja Kauz: muidugi mäletan!

Sigrid naeratab jälle. Kõik on naeruväärne, sõnab siis ja suleb silmad. Peatselt on kuulda ta rahulikku hingamist.

Kauz võtab põuetaskust piibu ja tubakakoti, topib piibu täis ning süütab tubaka põlema. Kanut on pidanud piipu ikka teistest eristumise soovi ja tahteküpsuse märgiks, sest palju kergem on tõmmata sigaretti. Kauz tõuseb ja jalutab toas ringi. Seejärel seisatab raamaturiiuli ees ja libistab silmad üle raamatuselgade — Kauzi arvates on neil niisamasugune omadus rääkida nagu inimestel, nii et pruukivat tal vaid raamatuselgadele trükitud nimesid ja pealkirju lugeda, kui juba õhkuvat talle vastu tuhandeid sõnu ja mõtteid. «Aga samas on need ju ka lugeja mõtted,» ütleb ta. «Siin on need selgesti kirjas. Mõnele on joon alla tõmmatud, teise juurde on asetatud küsimärk.» Kauz sõnab, et Sigridi joonimisharrastus on talle teada. Sigridiga sõbrustamise aegu olevat ta lugenud kõiki tollele meeldinud raamatuid, sest arvas ta mõttemaailma tungides suutvat end talle lähedasemaks muuta.

Kauzi piip kustub ja ta süütab selle uuesti põlema. «Kiindumusel on kohutav jõud,» ütleb ta seejärel. «Mõelda, Sigrid on oma kaheksakümnene! Nagu minagi, kuigi minu puhul ei paista see silma. On küllap vana ja inetu naisterahvas, aga mina nagu ei näekski seda. Too inetus on mulle armas, otsekui oleks Sigrid konnaks moondatud printsess . . .»

XII

Võib-olla oli see nii, ent võib-olla mitte. Kanut on pärinud aru vanaema silmadelt, aga need vaikivad. Talle näib, et vanaema on teda hoidnud ja juhtinud ning nüüd jätnud saatuse meelevalla alla, otsekui oleks vanaema teadnud, et ükskord pärib Kanut temalt aru, ja seepärast andnud endale vaikimise vande, sest nagunii toimib maailm isepäi ja see, mis juhtub, ei sõltu temast.

Võib-olla oli see nii, et ühel päeval, kui Frigg leidis end majast üksinda, tabas teda segadushoog. Võib-olla — sest kodus oli ainult vanaema, aga tema vaikib.

Frigg oli tundnud end juba hommikul halvasti ja jäänud seepärast koju. Midagi kihises ta sees ja pöörles ning

peas oli kummaline kohin. Ta oli lebanud voodis ja kuulanud avatud aknast kasside kevadist pulmakisa, kuni ühtäkki meenutas see talle piinatavate laste hääli. Kiima ajal olid kõutsid pöörased.

«Jätke järele!» karjub Frigg. Aga nemad ei jäta. Frigg pistab pea padja alla ja surub padja tugevasti vastu põske, et hääli summutada. Aga nemad ei jäta. Üks niiske imikunägu ilmub otse ta juurde padja alla ja Frigg näeb, kuidas tolle suu otsib mööda ta rinda tonksides tissi. Ta torkab tissi imiku huulte vahele, ent samas tõmbub tolle nägu siniseks ja imik hakkab lämbuma. Frigg püüab tissi ta suust uuesti välja tõmmata, kuid ei saa, sest imik on tissiga kokku kasvanud. Nüüd võtab Frigg öökapi sahtlist Kanuti habemenoa ja lõikab imiku tissi küljest lahti. Seejärel ta rahuneb mõnevõrra, sest laste hääli pole enam kuulda.

Frigg tõuseb, kõnnib sihitult mööda maja ringi ja otsib endale tegevust. Samal moel on ka Sigrid sel hetkel uitlemas. Sigrid oli üleliia kaua maganud, nii et ta vasem külg lamandus ja süda hakkas pööraselt kloperdama, tekitades painajalikku valu. Ent võib-olla oli see hoopiski janu, mis ta üles äratas, sest suu oli kuiv nagu tuhandeaastane pärgament.

Sigrid kallab endale köögis jahtunud kohvi; ta ei tohiks seda küll juua, aga ta on juba nii vana, et ohver elumõnudele ei tasu end enam ära. Ta tuleb uuesti trepist üles, et rüübata kohvi avatud laeka juures, kus on peidus Eriku kirjad. Ent trepimademel kohtub ta Friggiga, kes on selleks ajaks jõudnud kõik toad läbi kolada, ilma et oleks sealt kedagi leidnud. Sigridit nähes Frigg rõõmustab, sest viimaks ometi ilmub ta silme ette elav hing.

«Miks sa endal rinnanibu ära oled lõiganud?» imestab Sigrid. Kuid Frigg vaid naeratab vastuseks. Ta on endiselt õnnelik. «Külm on, vanaema, külm on,» kaebab ta siiski. Sigrid ei mõista, miks Frigg end riidesse ei pane ja sedaviisi alasti ringi kõnnib. «Ma võin sulle anda oma hommikumantli,» ütleb ta, aga seepeale vaatab tütre minia teda suurte vasikasilmadega.

«Tule, ma näitan sulle oma mängutoosi,» sõnab Sigrid, et Friggi oma tuppa meelitada. Ta astub ees uksest sisse, kuid Frigg jääb kõhklevalt lävele seisma. On endiselt ebalev, siis tõstab ühe jala üle lävepaku ja joonistab varbaga toa tolmunud põrandale ringe. Sigrid teeb, nagu ei mär-

kakski teda, kuni Frigg, kes tabanud enda arvates õige hetke, lipsab ta voodile ja tõmbab end seal kössi.

Sigrid toob Krispina toast medikamente. Ta ise ravimeid ei salli, seepärast pole neid ta juures grammigi. Ent Krispinal ripub seinal koguni eraldi punase ristiga rohukapp, mille kõikvõimsusse too siiralt usub. Kui Sigrid selle lahti lööb, paiskub talle vastu sedavõrd tugev rohtude lõhn, et sõjaaegsed operatsioonilauad ilmuvad selgesti ta silme ette ja ta otsemaid põgeneb, olles otsitu leidnud.

Verejooksu peatamisega on Sigridil tükk tegu. Ta puhastab haava vesinikülihapendiga ja vahetab mitu korda tampooni, kuni lõpuks imbub marlist läbi ainult pisike punane täpp. Seejärel kleebib ta tampooni plaastriga kinni, toob alt vannitoast kannuga vett ja peseb Friggi verise ihu lapiga puhtaks. Kõige viimaks paneb ta Friggi õlgadele oma hommikumantli, mille too aga sedamaid maha raputab. Sigrid katsetab mantliga veel mitmeid kordi, ent ikka asjata, ja siis lööb tüdinult käega. «Ole pealegi nii,» ütleb ta. «Terve elu tegeleb inimene ainult oma riietamisega — miks ei võiks ta ükskord ka alasti olla.»

Kõik need toiminguid võtavad Sigridilt palju aega ja jõudu, nii et kui ta lõpuks laua taha istub, tunneb ta end parasjagu väsinuna. Laeka Eriku kirjadega lööb ta sellegipoolest lahti — on ju see talle pigem lõõgastus — ja kohe ilmub talle ka Eriku hääl. Ta suleb silmad ja laseb häälel hetkeks endast läbi tulvata — hääl on muusika — ja siis küsib Friggilt, kas ka too seda kuuleb. Frigg kallutab pea viltu ja sätib juuksed kõrva taha, ent ei kuule midagi. «Olgu pealegi,» on Sigrid leplik ja, silmad endiselt kinni, valib laekast ühe juhusliku kirja. Nüüd teeb ta silmad lahti ja hakkab kirja ette lugema — kuid mitte päris algusest, sest need pöördumiste «kallid» ja «kullakesed» on olnud talle alati vastumeelsed.

Sigrid loeb: «Kummaline — mida suuremaks paisub mu igatsus, seda väiksemate asjade poole see pöördub. Algul ma lihtsalt igatsesin, teadmata, mida just. Võib-olla oli see kosmiline igatsus. Seejärel tundsin puudust maa järele, kus ma elan, tuttava rannariba ja raudteetammi järele; siis meenusid kodu ja jasmiinide lõhn ning teie, kodused, kuni ühtäkki piisas mulle vaid sünnimärgist Friggi ihul,

et meelemõistus tumenema hakkaks. See on tõesti veider, aga ma igatsen sünnimärgi järele hullupööra...»

Sigrid katkestab lugemise, sest talle näib, et Frigg ei kuula. Tütre minia naeratab omaette ja vaatab hajevil pilgul kaugusesse. «Kuuled siis või?!» kurjustab Sigrid. Ootamatu toonimuutus ta hääles paneb Friggi võpatama. Muidugi ma kuulen! vastab Friggi pilk trotslikult. Seejärel naeratab Frigg jälle. Ta ei mõista, mis ime pärast küll peaks Sigrid igatsema mingi sünnimärgi järele ta ihul. «See on siin niuete juures, nende hõredate karvade sees,» ütleb Frigg ja osutab näpuga pruunile märgile. Vanaema sõnab, et see pole tema, kes igatseb, vaid Erik. Nüüd jääb Frigg teda ainiti põrnitsema: kuulis ta ikka õigesti? «Kas Erik on siis tagasi?» ei usu ta, ja Sigrid vastab, et selleks, et kirju kirjutada, pole vaja tagasi olla — et selleks peabki just eemal olema. Sigridi meel muutub pahuraks; ta oli teinud tühja tööd ja lugenud kurtidele kõrvadele, kuigi ta mõistab ju küll, et ainüüksi häälest jääb noorele naisele väheks. Sigrid paneb kirja laekasse tagasi ja klõpsab laeka kinni, ning kohe on ka Eriku hääl läinud.

Mõne aja pärast hakkab Friggil taas igav ja ta jätkab mööda maja uitamist. Sigrid aga tunneb end lõplikult väsinuna ja heidab puhkama. See oli üldse ime, et ta kirja lugemisega hakkama sai. Ta magab mitu tundi ühtejärge ega tea vähematki, mis ümberringi toimub.

Võib-olla seisis Frigg aknal ja kõneles möödujatega tänaval. Hõikas neid ja itsitas omaette, kui temaga kurjustati. Küllap andis möödujate tülitamine talle vähemalt piskutki tegevust. Seejärel aga oli ta end koridori kappi ära peitnud, kui üks neist hüütuist oli ähvardanud üles tulla, sest kui Oskar saabus, ei teadnud ta Friggist kaua aega midagi, kuni kuulis korraga kapiukse kahtlasena tunduvat kääksatust. Ta läks asja uurima ja nägi uksepilu vahelt pimedusest piilumas kahte hiilgavat silma.

Frigg tunneb Oskari ära ja itsitab jälle ning Oskar ütleb, et mis nali see siis ometi olgu. Algul ei mõista ta neid trikke tõepoolest, sest kui Frigg viimaks ujedalt kapist välja poeb, imestab ka Oskar suuremat paha aimamata, et mida Frigg oma rinnaga teinud. Ent Frigg naeratab nüüdki õnnelikult. Võib-olla oli Kanutil Friggiga tüli, mõtleb Oskar. Ükski mees ei või iial teada, mis naisele ühel päeval pähe lööb. Igatahes arutu on Friggi

olek küll. Arutu ja ühtaegu imeline ka — eriti see, kuidas ta põimib oma käed viivuks ümber Oskari kaela ja siis kekseldes oma tuppa põgeneb, otsekui pelgaks Oskarit, et teda seejärel taas ukse vahelt piiluda: salamisi ja peibutavalt nagu metshaldjas põõsa varjust.

Muidugi, ega Oskar end peta: pikapeale saab ta aru küll, et Frigg on omadega natuke rohkem sassis, kui Oskar arvata osanud. Aga eks mõnikord ole ju ka Krispinaga nii, et käib ringi nagu peast põrunu, on trotslik ja tõrjuv ning koguni küünistab, kui Oskar teda rahustada püüab. Kuigi ega Oskar enam eriti püüagi, sest iga niisugune katse ärgitab Krispinas vaid uut kiusu. Ent võib-olla on Friggiga teistmoodi? Aitama ikkagi peaks, sest ei saa ju inimest sedasi segaduse meelevalla alla jätta. «Kanut, Kanut,» ohkab Oskar koguni, kahetsedes südamest, et poeg ei oska miniat hoida.

Oskar toob Krispina rohukapist rahusteid ja köögist klaasitäie vett, ning sedamoodi varustatuna läheb Friggi tuppa. Kuid Frigg taipab otsemaid, et Oskaril on temaga mingi plaan — sinised tabletid mehe peo peal ei mõju usaldavalt —, ja lipsab Oskari eest ära teisele poole voodit, ning kui Oskar tuleb, siis jälle teisele poole, kuni Oskar mõistab, et nii seda asja ajada ei saa, paneb veeklaasi ja tabletid käest ning ronib üle voodi miniale järele. Ent korraga Frigg ei põgenegi enam, vaid lipsab hirmunult Oskarile sülle ja surub end ta vastu.

«Külm on, külm on,» ütleb Frigg värisedes ja Oskar tunneb, et naine on tulikuum, ja on viivu täielikus segaduses. Taas mõtleb ta, et mine saa neist naistest aru: peale sellist karglemist olnuks palju usutavam, et Friggil on palav, ja eks sellele osuta ju ka naise kuum ihu. Kuid Frigg on järeleandmatu, poeb ta särgi alla ja muudkui lõdiseb ja Oskar mõtleb, et pugegu pealegi, ning siis ongi nii, et ta enam ei mõtle ja alles tagantjärele annab endale aru, et Frigg oli koguni täiesti hull ja et tema polnud naisest sugugi targem, kui paanimeeleolul endagi üle võimust laskis võtta ja vallatlemistel end vallata.

Võib-olla oli see nii, ent võib-olla mitte. Maja vaikib kui haud ja ainult inimestest, kes seal ringi käivad, on näha, et midagi on viltu, sest nende vari ei sünni valgusest, vaid jälitab neid pimedaski.

*

Vaikus on vanaema tuba muutnud: sealt puudub elav hääl. On jäänud ainult kaja — vanaema katkendlik hingamine, roti krabistamine nurgas, piitade nagisemine, kui rong möödub. See oli nende hääles varemgi olemas, ent kuuldamatuna. Ja veel: raamatulehtede sahin — vahel juhtub, et vanaema võtab mõne raamatu kätte ja selle sihitult avab, teinekord aga paneb prillidki ette ja loeb mõne rea, mõne juhusliku.

Peavalude lakkamise järel suitsetab vanaema taas vahetpidamata; ta pilku on siginenud keskendumust ja näib, nagu oleks ka ta mälu taastunud, sest ta ei silmitse ümbritsejaid enam segasel pilgul. Ta vaatesse on ilmunud vaid rohkem skepsist, just nagu oleks ühises elus osalemine uinutanud ta kriitikameele, mis nüüd, kui ta on kõigest kõrvale jäänud, seda ärksamalt toimima asunud. Vanaema töövõime on mõistagi langenud, samuti on tal neelamise ja vasema käe liigutamisega endiselt raskusi, ning mis rusuvaim — ta vaikib, ilma et isegi üritaks rääkida, sest sõnade asemel suudab ta kuuldavale tuua ainult hädise lalina.

Aurelius Augustinuse «Pihtimused» seisab avatuna laual, ja see on esimene raamat, mida Kanut lehitseb. Läbi lehtede sahina tungib ta vanaema mõtteisse ja kaja kaudu elustab ta hääle, et murda muserdav vaikus, milles ta pidetuna eksleb. Ta otsib punase pliiatsiga allajoonitud ridu. Kuid sageli on sedaviisi tähistatud ainult üksikud fraasid ja sõnad, mis ilma neid ümbritseva tekstita midagi ei ütle. Ilmselt on need sõnad ja fraasid vanaema mingil moel ärritanud, tihti on ta lisanud nende juurde kas hüüu- või küsimärgi. Võib-olla oli tal kavatsus raamatu teistkordsel lugemisel nois «seletamatustes» paremini selgusele jõuda, sest aja jooksul ju vaated muutuvad ja tagantjärele on huvitav tõdeda, mis kunagi näis tähtis või ärgitas protestima.

Siis leiab Kanut esimese terviklikult allajoonitud mõtte. Ta loeb seda kuuldaval häälel: «Aga liha himustab vaimu vastu ja vaim liha vastu, nõnda et nad ei tee, mis nad tahavad, ja langevad sellesse, mida suudavad ja millega rahul on, sest nad ei tahtnud seda, mida ei suutnud, niipalju kui tarvis, et tõeliselt suuta.» Kanut vaatab vanaemale otsa ja püüab leida ta silmades nende mõtete jälgi: võib-olla kiirguvad need ta osavõtmatust skepsisest? Kanut pole kunagi huvi tundnud, mis oleks see, mida

vanaema on tõeliselt tahtnud, ja kui ta on tahtnud, kas ta on suutnud soovitu ka teoks teha. Või tähendabki vanaema skepsis, et temagi on langenud vaid sellesse, mida on suutnud, ja loobunud sellest, milleks tal pole jaksu olnud? Ent enesega rahulolu pole Kanut vanaemas kunagi täheldanud. Ükskõik, millest vanaema rääkis, ta rääkis alati sõjast, sest sõda oli kosmiline jõud, millest ta ei teadnud, kust see pärit ja kuidas taltus, nii et üha on tal olnud selle ees ebamäärane hirm, sest see, mille üle inimene ei valitse, jääb teda alatiseks ähvardama. Võib-olla oli vanaema võidelnud ainult selle hirmuga, ilma et olnuks rohkemaks suuteline, hirm valdas kõik ta meeled ja halvas tahte. Või oli ta siiski üritanud — oli üritanud end ümbritsevaid inimesi paremaks vormida, kui nad olid? Neid pisikesi kivikesi nähtamatusse kõrguvas müüris, nagu võiks igaühest neist sõltuda tolle müüri koospüsimine. Või siis piirdunud ainult sellega, et sisendanud endasse usku inimese muutmise võimalikkusesse, ilma et oleks selle jaoks ise midagi ära teinud.

Kanut näeb, kuidas vanaema rapsib tikust tuld. Vanaema kohmakate sõrmede vahel murdub üks habras pulgake teise järel. Kanut läheb talle appi, ent vanaema teeb, nagu ei märkakski teda: vanaema on leppinud, et teda aidatakse, aga ta ei suuda seda andestada. Võib-olla on käsk mitte andestada ta nüüdne eesmärk, kuigi ta teab, et ümbritsejad on süüdi vaid sedavõrd, kuivõrd nad on ta viletsuse tunnistajad. Ent võib ka olla, et ta ei suuda andestada iseendale — andestada, et ta on just niisugune, nagu ta on —, hoolimata et siingi pole tal kedagi süüdistada.

Kanut ei pööra oma pilku hetkekski vanaemalt ära; see pole raske, sest vanaema vaatab enamasti kuhugi kõrvale. Kanutil pole vaja peljata, et vanaema skepsis teda ründaks või et ta neelduks ta silmadesse, kui skepsis asendub korraga põhjatu sügavikuga, nii et pind Kanuti jalge alt kaob ja ta tunneb end millegi ülimalt tühisena. Vaikimine on olnud nende hääl ja nende hääl nende mõtted, mis hingunud neist suurimagi endassesulgumuse juures: peegeldunud nende sügusest ja kiiranud silmade vähimastki sädelusest. See oli vaid rääkimise viis, ilma et nad oleksid teineteist mõistnud. Aga nüüd oleks vanaema otsekui lõplikult vaikinud; temast ei õhku enam midagi üheselt tõlgitsetavat, ja mõistmiseks pole enam lootustki.

Või siiski. Ei tähenda ju vaikimine, et vanaema oleks lakanud kuulmast? Et ta oleks lakanud tõlgitsemast Kanutit? Kas või alateadlikultki.

Süüdatud suits vanaema suus põleb sama unustatult halliks kookoniks nagu varem ja tuhk pudeneb ta sülle. Aga enam ei pööra vanaema sellele mingit tähelepanu, nii et alles kõrvetus huultel äratab ta uinunud reaktsioonid. Ta võtab koni suust ja paneb selle asemele uue suitsu. Kanut näeb ta värisevaid käsi ja hõõgust näppude vahel. Asjata püüab vanaema koni sigaretile lähendada — nende otsad ei saa kuidagi kokku. Ja siis on vanaema suitsu huulte vahel katki muljunud ning tubakas pudenenud mööda ta nägu laiali.

Järgmistest katsetest vanaema mitte ei loobu, vaid aje, mille sunnil ta viiv tagasi tegutses, on peast pühitud. Ta tähelepanu köidab tekist väljapoetunud vatitups, mille määrdunudpruunikas värv ja vanunud välimus on piisavalt huviäratavad. Vanaema tõstab tupsu silme ette — just parajale kõrgusele — ja lagundab seda aegamisi kiududeks. Juba kahtlustab Kanut teda tagasilangemises infantiilsusesse, ent samas pudendab vanaema tupsu tüdinult peost ja sulgub endasse. Vatitups täitis vaid hetkelist tegevusetuse tühikut, ja mida muud ongi vanaemal teha kui niisuguseid tühikuid täita.

Kanut võtab riiulist järjekordse raamatu. Ta teeb seda suletud silmil, nii nagu vanaema valib laekast Eriku kirju. Juhuslikkusel on oma roll, sest otsitud mõte väljendab vaid otsitut, juhuslik aga võib viia uueni. Raamat, mis Kanutile pihku satub, on avastamiseks igati sobilik, sellel puudub nii algupärane kaas kui ka tiitelleht, seega viide autorile ja kõigele muule asjakohasele, millest tingitud eelarvamused võiksid häirivalt mõjuda. Sisukorrast selgub ainult, et tegemist on aruteluga transtsendentaalse filosoofia ja panteismi üle.

Esimese terviklikult tähistatud lause leiab Kanut leheküljelt nelikümmend üks: «Ainult matemaatika ja mehaanika keel, mõõtmise ja liikumise keel, on üldinimlik keel.» Tekstist võib välja lugeda, et niisuguse mõtte on avaldanud Immanuel Kant, ent otsene märge sellele puudub. Kanti väitest suunatuna peatub Kanut lausel, mis sisaldab endas matemaatilise võrduse: «Et tähistada tundmatu X katkematu kasvamise protsessi, kirjutame: $X = \infty$ (lõpmatus).» Tegemist on joonealuse viitega, mille autoriks

Hendrik Antoon Lorentz ja mis toodud näitena lõigu juurde, kus selgitatakse mõiste «lõpmatus» filosoofilis-metafüüsilist ja matemaatilist erinevust, väites, et esimese puhul jääb lõpmatus millekski tunnetamatuks ja raskesti määratletavaks, samas kui teise puhul on sellel «täiesti konkreetne ja reaalne tähendus».

Seejärel köidab Kanuti tähelepanu lõik, mille kõrvale on joonistatud tohutu punane küsimärk. Seal küsib Joseph Petzoldt: «Kas tõesti on «maailma mõistatuse» lahendamatus meile nii vaieldamatu?» Alljärgnevalt ta kinnitab, et sugugi mitte, ja teatab: «Mõtte jaoks pole midagi küündimatut, meie võimel tunnetada loodust ei ole piire.»

Kanutile näib, nagu oleks nende mõtete kuuldav lugemine vanaema teatud määral elustanud: vanaema laup on tõmbunud kipra ja silmade skepsisesse siginenud vaimutööd tunnistavat pinget, just nagu otsiks temagi oma peas «maailma mõistatusele» lahendust. Või ehk piirdub ta sellega, et üritab need juhuslikud katked lihtsalt mingisse süsteemi paigutada? Süsteemi, mis teada vaid talle endale, kuivõrd Kanutile jääb loetu suunitlus raamatuga pealiskaudsel tutvumisel selgusetuks.

Ent võib-olla köidab vanaema tähelepanu ka sõrmeküünte alla kogunenud mustus, sest nüüd on ta tõstnud käe valgusesse ja uurib seda üksisilmi. Küllap on podagrahaiguse kõverdumisteski oma huvipakkuv märk. Või tähendabki see keskendumist?

Kanut laseb hajameelselt lehtedel oma sõrmede vahelt läbi libiseda, ent enne kui kaas pihku jääks, peatab ta tolle krabiseva voo siiski. Kahesaja kahekümne kolmandal leheküljel on lugeda narodnik Nikolai Mihhailovski mõtteid: «Te näete, et inimene mõtete edastamise protsessis endas tärganud tundeist vaimustub; te võite peaaegu iga rea järgi otsustada kirjutava käe pulsilöökide üle: inimene armastab, vihkab, naerab ja nutab; te võite hingetul paberil täheldada kibestumise ja pisarate jälgi . . .» Alla kriipsutatud on tsitaadi teine osa, kus räägitakse pulsilöökidest — võib-olla just seepärast uurib vanaema oma kätt, hinges kahetsus, et see loomise imeline instrument on sedasi moondunud ja peaaegu kasutuskõlbmatu.

Kanut lööb raamatu klõpsuga kinni, kuid see ei tähenda, et ta oleks oma katsetustest loobunud. Kanutile on sageli tundunud, et vanaema niisuguses või teistsuguses olekus, mõnes hetkemuutuses, on näilise tardumuse taga reetnud

end tegelikult sügavale teadvuselabürintidesse peitnud stoitsism: vanaema seisund kujutab endast otsekui sihikindlat ootust, nii et kõik see, mis on ootusest väljaspool, ei lähe talle korda. Võib-olla ta ootab konkreetseid ajaviive, millal ta usub midagi soovitut teoks saavat — või vastupidi: millal teostub midagi soovimatut, millest ta ihkab, et see rutem mööduks —; ootab Hartwig Kauzi visiite, ootab lihtsalt midagi, mille tähendust ta ei tea, või siis ootab oma seisundisse lõplikku selgust: surma . . .

Viimati käis Hartwig Kauz pühapäeval. Selleks ajaks oli Frigg jõudnud täielikult rahuneda, nagu oleks teda tabanud segadushoog kõik hälbinu paika raputanud. Frigg ütles, et ta ei tea, miks ta niiviisi tegi; ühel hetkel pööranud temas midagi lihtsalt ära, kusjuures ta saanud ise väga hästi aru, et on omadega sassis. Ent see valmistanud talle pööraselt nalja, ja tung just selliselt toimida olnud vastupandamatu. Friggi arvates kujutas rinnanibu äralõikamine endast vaid kerget kosmeetilist operatsiooni: nibudeta naisi oli eksponeeritud mõnede ajakirjade kosmeetikarubriikides. Tõestuseks — ja moe nimel, nagu ta ütles — laskis Frigg kõrvaldada ka teise nibu. Ta sõnas, et see on talle põnev kogemus, ja lisas, et kuna ta lapsi nagunii ei saa, pole tal ka nende imetamise pärast vaja muret tunda.

Krispina keedab kohvi ja pakub seda võõrastetoas Jaapani mokaserviisist, mis aastaid kapis seisnud. «Oskar, tulè ka!» hüüab ta trepilt, sest Oskar on tõmbunud oma tuppa.

Külalised on Oskarile vastumeelt, ja eriti Hartwig Kauz, kelle siginemine perekonnaringi teda koguni ärritab, sest ühtäkki pole Oskari kui patriarhi eesõigustest enam kübetki järel. Krispina on tolle hästisäilinud vanamehe koguni jumalustanud ja niisugusel tasandil sunnib vestluses osalema Oskarigi. Too tunneb end nende hulgas vaid puhvrina — suhtlemisest keeldumine pole viisakas, ent samas ei lähe Kauzi intelligentlik jutt Oskarile vähimatki korda, kusjuures Kauzi eeskujulike mallide tasemel käitumisreeglid isegi ahistavad teda. Oskar peab valima sõnu, selle asemel et rääkida, nii nagu pähe tuleb, ja sõnu leidmata lihtsalt puterdab.

«Kuuled siis või!» hüüab Krispina uuesti ja nüüd astub Oskar trepist alla. Ta tervitab Kauzi kerge peanoogutusega, ilma et vaataks talle otsa. Loivab end tugitooli ja ilmutab oma head tahet kümmekonna tavapärase liigutusega, millest peaks ta arvates piisama, et ta osalus toimuvas oleks tõestatud: tõstab tassi koos alustassiga õhku ja, kenasti järjekorras ning viimasena, laseb Krispinal tassi täis kallata; pakub kõigile suhkrut ja siis puistab endalegi; segab suhkrut kiirustamata ja jälgib seejuures selja hoiakut, sest viisakad inimesed joovad kohvi elegantse rituaalsusega; nihutab tassi parasjagu käeulatusse ja viimaks nõjatub kergelt vastu tooli seljatuge — sedagi parasjagu, et ta poos ei näiks lönts. Sellele kõigele järgneb hetkitine kohvi rüüpamine pisikeste lonksudena.

Kauz ütleb, et kohvi õpitud jooma araablastelt ja türklastelt, aga see fakt olevat ammu unustatud, just nagu kuuluks kohvijoomine kultuurse eurooplase enda iidsete kommete hulka. «Inglased joovad muidugi teed,» möönab Kauz siiski. Ta püsib üldteabe piires, tundmata kiusatust neid oma eruditsiooniga ummikusse ajada. Ta lisab, et nüüd seostuvat kõik araabialik terrorismiga, nii et televiisoristki polevat enam muud näha kui ainult õhitud hotelle, metroojaamu ja allakukkunud lennukeid, ning laipu, aina laipu.

Krispina peab poliitikat meeste teemaks ja ütleb, et läheb Sigridit kutsuma. Seejärel lähebki.

Kauz kõneleb endiselt terrorismist ja üldistab selle termini «kuritegu» alla. Ent ta järgnevast jutust ei selgu nende kahe mõiste otsene seos. Kauz ütleb, et ükski inimene ei pääse kuriteost. Kõik olenevat vaid selle määrast, inimese üle otsustamisel aga kuritegu kompenseerivast headusest, kusjuures headus võivat olla sedavõrd dominantne, et eksimus ei paistagi silma. «Nõnda kõneles Zarathustra,» lisab ta, aga seda otsekui naljaga, kuigi peale tema ei saa sellest naljast keegi aru.

Oskar krimpsutab nägu: Kauzi jutt on libisenud talle vastuvõetamatusse valdkonda. Ent nagu kiuste piidleb Kauz just Oskarit, nii et too tunneb end üha ebamugavamalt. Oskar põrnitseb jäigalt Kauzist mööda ja üritab oma ilmet rahulikumaks sundida. «Kõik me oleme kurjategijad,» üldistab Kauz ja teravdab oma vaate Oskari laubale, otsekui kavatseks pilgu sellest läbi puurida. Kanut

tõlgitseb Kauzi tegevuse otsiv-eksperimenteerivaks (kuigipalju ehk ka krüptesteesialikuks: peidetut tajuvaks), sest vaevalt Kauz Oskari puhul midagi konkreetset silmas peab — piisab sellestki, et kurjategijaks olemise väide kuuldavale tuua, kui piieldav juba oma hinges sorima hakkab. See on vaid mõttes sihitud nool, mis ju valu ei peaks tegema.

Krispina on talutanud Sigridi üle ukseläve, ja Kauz tõuseb püsti. Ta teeb Sigridile kummarduse ja nihutab tooli ta jaoks lauast eemale. Kui Sigrid on istunud, kallab Krispina talle linaseemneteed, kuigi Sigrid vahib üksisilmi teda ahvatleva kohvikannu poole. Ent võib-olla on kann lihtsalt esimene objekt, mida Sigrid pidas tähelepanu väärivaks. Seejärel vaatab ta lauasistujaid — igaühte eraldi ja üksikasjalikult, nagu oleksid nad peale viimast kohtumist oluliselt muutunud. Sigridi nägu on liikumatu: juuresolijad vaid peelgelduvad ta silmades; ta söövitab nad sedasi oma mällu, et hiljem — kunagi, kui ta mõttetegevus mingil põhjusel aktiviseerub — tegelda nähtu süstematiseerimisega. Sigrid on oma biorütmide vang, kusjuures need on muutunud üha heitlikumaks. Varem tavatses ta väita, et mõttetegevust mõjustab ka tähtede seis taevas, ent ta polnud selles päris kindel. Sigrid nentis, et kosmilise energia mittetajumine ei tõendavat veel selle olematust. Iga ruum sisaldavat endasse kätketud ja sealt inimesse sisenduva mulje näol toimimist ajendavaid või seda lamandavaid jõude, ja mõni ime siis, kui neid peitub ilmaruumis.

Sigrid näeb, et Oskar on tõrjuv: Krispina on Oskari jaoks harjumuspäraselt huviäratu ja Kauz ärritab teda. Vaid Kanuti repliikide peale reageerib Oskar püüdlikult, samas kui Friggi suhtes on ta näiliselt hoolimatu, ent vaatab teda iga kord, kui Frigg ei vaata — Oskari reedab ta silmade härdameelne varjund. Aimab Friggi täielikku ükskõiksust, sest Frigg on oma ohvri toonud, nii et elu ei sisalda endas ta jaoks enam midagi olulist — Frigg on muutunud elutuks. Adub, et Kanut tajub atmosfääris halbaennustavaid nihkeid, ilma et esialgu taipaks, millest need tulenenud, ja et ka Krispina on rahutu, sest vaist, too naiselik kuues meel, on hoiatanud tedagi, et kõik asjad pole just päris nii, nagu need olema peaksid; ning et Kauzi on see pingetest täidetud ja näiliselt salapära sisaldav õhkkond meelisklema pannud. Sigrid teab, mis toi-

mub, teab koguni, mis võib juhtuda edaspidi: aastatuhandete võtmekimbust on jäänud talle valida veel ainult paarikolme võtme vahel. Ta isegi kuuleb juba klemmide plõksatusi ja toda krigisevat heli, kui südamik lukukeele endasse tõmbab ja uks paiskub valla. Tajub seda haigusega saabunud selguse läbi: tal pole vaja end enam milleski petta ega sundida end lootma.

Kauz ütleb, et jah, see on kummaline, kuidas maailm kihab. Ja seejärel räägib endale vastu, sõnades, et võibolla ta nii väga ei kihagi. Inimesed olevat lasknud end lihtsalt informatsioonitulvast mõjustada ja nägevat ilmaelu moonutatult. Kauz ise olevat juba ammu soetanud endale maamaja ja süüvinud kõigesse idüllilisse. «Ma loobusin televiisorist, raadiost ja telefonist, see oli lihtne,» ütleb ta. «Aga postiteenistusest ei saa ma kuidagi lahti. Ikka leidub keegi, kes peab mu aadressi välja nuhkima ja mulle ilmtingimata midagi teatama, ja postiljon toob läkituse mõistagi kohusetruult kohale. Käisin küll postkontoris palumas, et ärgu toogu, kuid see olevat vastuolus postiteenistuse eetikaga — hävitagu ma aga oma kirjad ise. Eks ma siis üritagi hävitada, aga teinekord saab uudishimu minust võitu . . .»

Seepeale ütleb Kanut, et temale helistatakse harva ja et telefon teda üldiselt ei häiri. Ja et televiisorit ei vaata ta ka, kuigi see on majas olemas, aga sellest hoolimata . . . Ta ei lõpeta lauset. Kauz sõnab, et vähesed teavad täpselt, mis neis toimub, see tähendab, et seda ei tea peaaegu keegi, ja Krispina kostab ohates, et elu on ikka arusaamatu küll. Seejärel pärib Krispina, kas keegi ei soovi kohvi juurde. Kauz on meeleldi nõus ja ka Kanut ulatab tassi, samas kui Oskar vastuseks haigutab ja Friggi ükskõikne ilme jätab otsustamisvabaduse Krispinale. Frigg ja Krispina ei vaata teineteisele otsa; Frigg põrnitseb mujale ja Krispina vaatevälja jääb vaid juuksekrunn Friggi pealael. Kuid ilmselt häirib Krispinat seegi, nii et ta kallab kohvi üle tassi serva valgele laudlinale. Samal ajal uurib Sigrid mornilt oma linaseemneteed, millel ujub vikerkaarevärvilisi laike, ilma et oleks lonksugi rüübanud . . .

Ootus vanaema silmades sisendab Kanutisse pelgust, ja just oma ebamäärasuse tõttu, nagu ei saaks ka Kanut korraga enam milleski kindel olla.

Kanut läheb alla kööki ja toob vanaemale ülessoojendatud kohvi — pea alati on seda jäänud kuigipalju kannu

põhja. Vanaema joob kohvi ettevaatlikult laua kohal: kummutab tassi natuke viltu ja rüüpab, et mitte ülearu maha loksutada. Ta käed värisevad ja kunagine säde ta silmist on kadunud. Kanutile näib, et keset luitumust oli ta armastanud just seda sädet; see oli vanaema elujõu tunnismärk, mis nüüd kustunud. Aga ometi ei saa ta lahti tundest, et vanaema irdumuses peitub mingi sügavam eesmärk, kuigi teisalt pole ta vanaema nagunii iialgi mõistnud — peitus temas mis tahes. Üha on tal hirm. See võib tuleneda millegi lõppemisest Kanutis endas, ent ka millegi lõppemisest milleski suuremas. Kõigele lisaks on Kanut ju ka osake üldisest.

XIII

Juuni • Põud

Filmistuudio on endiselt koht, kus Kanut aeg-ajalt käib.

Nad lähevad sinna enamasti Friggiga koos, samas kui Krispina läheb alati kas enne või peale neid. Kanut seletab seda naiselike vaistudega: ema on minia peale armukade. Kõnnivad Friggiga kõrvuti mööda juunipäikesest soojaks köetud asfalti. Inimvoog sunnib neid laveerima: kord on Kanut ees, kord Frigg, ajuti aga surutakse nad päris teineteise ligi, ja nende paljad käsivarred puutuvad kokku. Täiesti juhuslikult, täiesti seosetult.

Hommikune soojus ei kurna. Kuid peatselt järgneb sellele keskpäevane leitsak. Siis poeb Kanut ilmselt kuskile varju. Praegu see jalutuskäik isegi meeldib talle. Ta ei kiirusta. Värske õhk mõjub hästi, hoolimata et selles on heitgaase — nende väikeses linnas õnneks mitte nii palju, et ta seda tunneks. Ta lihtsalt teab gaaside olemasolu. Ka Frigg ei tõtta, ta käib alateadlikult Kanutiga samas rütmis. On kuskil ära. Jalad kannaksid ta Filmistuudiosse ka automaatselt. Võib-olla on automaatsusel ta suhtes laiemgi tähendus.

«On see tõsi, et David Koppel ütles, et saadab mu kus seda ja teist?» küsib Kanut, kuid Frigg kehitab õlgu: direktor temaga niisugustest asjadest ei räägi. Kanut püüab Friggi samme teiste inimeste sammudest eristada, aga need ei eristu. Kõik kingad klõbisevad ühtemoodi. Tegelikult kuuleb Kanut ainult paljude mürade kumedat kaja. Frigg tekitab võõristust. Kanut tajub küll selle põhjusi, ent talle näib, et on võimetu midagi muutma. Ta ei tunne Friggi vastu midagi konkreetset: too on harjumuspärane perekonnaliige nagu Oskar, Krispina ja vanaema. Viimane ehk siiski mitte. Kanut on pärinud vanaema mõtted ja ta saatus on vanaema endas edasi kanda, isegi kui ta seda ei taha. Vanaema mõtted on toiminud nagu radioaktiivne kiirgus: Kanut võib saadud röntgenid maha salata, aga sellest hoolimata ilmutavad need end ühel hetkel oma kindla tulemusega. Ülemäärane doos põhjustab vähki. Ja kui ka vanaema on vaid healoomuline kasvaja, pole Kanut ometi iseseisev, kõige kiuste, kuigi ta on mõelnud, et midagi temas kasvab ju isepäiseltki, peab kasvama — midagi ürgtõsist. Tungleb ja otsib väljapääsu. Võib-olla on see uue filmi kujunev, esialgu veel ebamäärane idee. Aga just niisugusest ebamäärasusest enamasti kõik algab. Kanut teab, et ühel päeval saab idee ta väsimusest jagu. Ta on mõelnud, et võib-olla peaks ta sellele ka ise kaasa aitama — käima hommikuti jooksmas, või siis õhtuti —, sest eks mõneti sarnane ka inimvaim jumalusega, kelle hea toime on sõltuvuses altarile toodud ohvreist. Kanut pole lootust kaotanud, seisku ta usk pealegi vastakuti vanaema fatalismiga — viimane näib olevat määravam vaid sellel hetkel.

Vigilia määratleb tulijad tavaomase pilguga. See, et midagi on Kanuti ja Friggi vahel, on talle otsemaid selge. Ja räägitakse ju ka kummalisi asju: et Frigg... Krispina teadvat seda päris kindlasti. Isegi Oskar olevat imelik. Krispina sõnab, et koos Sigridiga oleksid teisedki otsekui haigeks jäänud. Ta ütleb «ära pööranud», nagu nad oleksid mingid lahkusulised, jehovistid või mormoonid, need tegevat seletamatuid asju.

Frigg astub trepist üles, peatub viivuks ja teeb käega liigutuse, mille tähendus pole tõlgitsetav.

On see hüvastijätt?

Kanut seisab koridoris ja ootab, millal Stuudios olemise

mõte endast talle teada annab. Aga mõte vaikib, sest Kanut oli tulnud Stuudiosse eesmärgita. Jõud on Kanuti maha jätnud. Võib-olla oli ta üleliia lootnud jõudude salapärasesse iseilmumisse. Lootnud asjata.

Ta läheb mööda koridori edasi, ilma et tajuks sihti. Neile, kes teda märkavad, noogutab ta vastu. Ta ei üritagi varjata, et uitab sihitult, sest nagunii ei lähe see kellelegi korda. Uidaku ta pealegi — koridorid ju selleks on. Seisatab aeg-ajalt uste ees. Lihtsalt seisatab. Neid uksi oma eripäraste avanemisviisidega — üks paotub kergelt, teine raskelt, mõni kääksub — tunneb ta ehk isegi paremini kui inimesi nende taga. Nii nagu uksi, on Kanut tõlgitsenud ka inimesi vaid teatud missiooni kandjatena; iga konkreetne uks avaneb alati ühte ja samasse ruumi, ja sel moel on ta tajunud inimesigi vabana keerukasse pürgimisest, otsekui oleksid nad nendena, kes nad on, ka sündinud: Jakob katlakütja ja tukkujana; Kyrill vasaramehena, Luisa nõidusliku vanamoorina. Niisamuti kõik ülejäänud.

Lõpuks laseb Kanut end meelitada stuudio vilkuval tulel: Vaikust, võte! Võib-olla seepärast, et seal toimub loomine, mida ta on pidanud ka enda missiooniks. Ta paotab ukse lahti, ja kuigi uks kriiksub, ei pane keegi seda tähele. Keset hämarust sirab valgussaar. Kanut hiilib saarele lähemale ja peidab end dekoratsioonivirnade varju. Hingab endasse loomise tolmu ja loomise hämarust.

Aapo Raven tõstab käe täpselt niisamuti, nagu Kanutki on harjunud seda tegema. «Duubel kaks!» Asjatundmatule kõrvaltvaatajale näiks, nagu oleks õhk pingest raske, vaikus tähendusrikas ja igal sõnal kaal. Tegelikult kujutab pinge endast vaid vastakate ajede tohuvabohu. Kui režissööril õnnestub need kooskõlastada, sünnib kaader ja kaadrisse elu, mõnikord harva ka ime. Raveni hääles on väsimust, ent see on hea väsimus — see tuleb tööst. Ta toob kuuldavale ka ülejäänud käsklused: «Tähelepanu! Mootor! Kaamera!» Ahelreaktsioon käivitub ja samas elab valgussaar oma elu — neil lühikestel minuteil, kui kaamera süda tuksub. Koos filmilindi surinaga taganeb aeg ja algab «Dekameroni» kolmekümne üheksas novell: muusikaline draama Guiglielmo Guardastagno, Guiglielmo Rossiglione ja tolle naisega. (Guardastagno ja Rossiglione naine armuvad teineteisesse, Rossiglione tapab Guarda-

stagno, rebib tal südame rinnust ja laseb kokal sellest oma abikaasale õhtusöögi valmistada. Too, saanud teada, mida ta söönud, lõpetab oma elu enesetapuga, viskudes aknast alla.)

Guardastagno (hoiab naisel kätest): «Sa oled mu päike!»

Naine: «Mul on raske petta õilsat rüütlit Rossiglionet, aga ilma sinuta, Guardastagno, pole mul õhku.»

Nad embavad teineteist. Lossi hämarast käigust jälgib neid Rossiglione.

«Stopp!» käsutab Aapo Raven. Näitlejad seiskuvad ja heidavad talle uuriva pilgu: kas kõlbab? Too kaader, mõtlevad nad. Sest kui see ehk läkski nende arvates korda, ei või nad ometi iial teada, kas ka tehnikamehed märki tabasid — võib-olla nõksatas kaamera ootamatult paigast, kaadrisse ilmus kogemata kombel mikrofon või siis ununes keskaegsesse interjööri eksponomeeter, mille puudumist oma kaelast märkab operaator alles nüüd. Näitlejad on pingul: närvidemäng see filmitegemine. Ootavad, kuni igaüks annab oma jaatava vastuse. Korras sedapuhku, ohkavad seejärel kergendatult, kuigi teavad, et vigu võib ilmsiks tulla ka peale filmilindi ilmutamist, mis tähendab, et nad mängivad seda episoodi veel mitmeid kordi.

Prožektorid sildadel kustuvad ja jääb vaid üldvalgus. Korraga on kõigil keelepaelad valla; kõneldakse üheaegselt, sest ennist valitsenud rääkimiskeeluga kogunes igaühesse hulganisti olulisi mõtteid, mille väljaütlemisega nad olid pidanud kannatama. Kästagu vaid kellelgi vaikida — otsekohe hakkab hing kripeldama ja keel sügeleb. Ainet lobisemiseks jätkub alati. Juba täidabki jutuvada kõiki nurki ja põrkab seintelt kajana tagasi.

Kuid Kanut kuuleb vaid Kummeri proteesjala naginat. Kummer libiseb ta eest mööda, ilma et teda näeks.

*

JUBA MITU NÄDALAT POLE VIHMA SADANUD JA KRAADIKLAASI PUNANE PIIRITUSJOON ON KOGU AEG KOLMEKÜMNE LÄHEDAL. Mitte miski ei ajaks Sigridit õue, ainult toas on piisavalt jahe. Jätkub ainüüksi pilgust aknast välja, et Sigridit valdaks pelgus: õhk

on kuumavirvetes ja pisemgi tuuleiil kannab asfalteerimata teedelt lämmatavat kruusatolmu, mis katnud aias kõik puud ja põõsad ning langenud närtsinud murulegi.

Sigrid tunneb peas kerget pitsitust ja ka kõrvus kohiseb. Ta on kindel, et põhjuseks on põuane ilm. Ent pitsitusest hoolimata uurib Sigrid jälle merekaarte: need ei nõua erilist keskendumist ja aitavad hästi aega veeta.

Täna on Sigridil käsil ta raamaturiiuli kõige esinduslikum atlas. Selle registrist on ta valinud enda jaoks tundmatu, aga kaunikõlalise nime: see on kas *Tombolo* või *Tombola* — kiri on ülipeenes šriftis ja viimane täht jäänud halvastiloetavaks. Esimene tähendab teatud liiki maasäärt ja teine teatud liiki õnnemängu. Kuid geograafilise nime puhul pole tähendus muidugi oluline.

Sigrid lööb atlase lahti ja leiab end Okeaaniast ning osakeselt Austraaliast. Ta suunab luubi registris osutatud kvadraadile ja jõuab peale mõningast pingutust selgusele, et Tombolo(a) kujutab endast kuivanud jõe sängi (või ka ajutist jõge) Austraalias. See teeb Sigridi nõutuks. Ta avab uuesti registri ja nüüd märkab Tombolo(a) juures olevat tärni, mis viitab kommentaaridele atlase lõpus. Sealt saab ta teada, et nime on pruugitud kord nii, kord naa ja et sellele vastav jõgi oli mõnedel kaartidel tähistatud veel XIX sajandi algul, kuid hiljem oli jõesäng, emb-kumb, kas lõplikult kadunud või siis oli selle tähistamisest lihtsalt loobutud. Tombolo(a) jõe avastanud Thomas Meindert Tombolo(a) 1613. aastal.

Atlas ise on välja antud 1851. aastal, selles on 1097 lehekülge 865 kaardiga ja atlase eessõnas on auahnelt väidetud, et teoses on kirjas kõik kartograafias levinud, enamik vähemlevinud ja suur hulk peaaegu tundmatuid nimesid, mis aja jooksul pruugist kadunud. Ent on see nii või ei ole (täpsusest jääb Sigridi arvates selleski atlases puudu), registrit pole Sigrid igatahes jõudnud oma pika elu jooksul ammendada ega kõiki nimetusi kaardil paika panna. Esmalt oli ta teinud seda süstemaatiliselt, algusest peale ja nimihaaval, kuid siis tüdinenud ja jätkanud huupi.

Võib-olla mõtles Thomas Meindert Tombolo(a) jõe lihtsalt välja — avastamisaegadel polnud niisugused juhused ju harvad.

Sigrid laob raamaturiiulilt enda ette lauale kümmekond köidet, ent peale tülikat tuhnimist selgub talle lisaks eel-

nevale vaid, et aastast 1604 kuni teadmata kadunuks jäämiseni aastal 1613 teenis Thomas Meindert Tombolo(a) Madalmaade Ida-India Kompaniis. «Teadmata kadunuks jäämise» juurde teeb Sigrid suure punase küsimärgi, sest see on ta arvates veider, et kapten niiviisi kaob, ilma et keegi teaks, kuhu. Sigrid lappab veel teist ja kolmandatki raamatut, aga rohkem ei leia ta pealiskaudsel otsimisel midagi, isegi mitte Tombolo(a) pilti.

Siis on Sigrid väsinud ja tekstiread vajuvad hägusse. Kuid mõte ei rahune, see aina liigub ja vaeb. Sigrid mõtleb, et Tombolo(a) võiks täiesti vabalt sarnaneda mõne XVII sajandi puugravüüril kujutatud Hispaania range õukonnamoe järgi riietatud mehega, lõuahabe langemas kroogitud kraele ja vuntsid sõjakalt püsti. Küllap oleks mehel ka kõrge laup ja parajalt lühikesed juuksed, et krae jääks kukla tagant vabaks, ning lisaks veel paksud kulmud ja sügavailmelised silmad, milles varjundeina otsusekindlust, nukrust ja üksildust — nagu Oranje Mauritsal Oskar Jägeri «Üleüldises ajaloos,» mida Sigridil kombeks sirvida. Suursugusust õhkuks Tombolo(a)st Mauritsaga võrreldes siiski vähem, sest Sigridi arusaamise järgi peitub kõikides laevakaptenites ka midagi robustset ja metsikut.

Korraga näeb Sigrid meest nii selgesti, et ei kahtle enam hetkekski, et too on ilmunud ta tuppa. Küllap kripeldab Tombolo(a)gi hingel ta ununud sõnum. Või kripeldab see hoopiski Sigridi hingel? Millegipärast on kõik ta külalised olnud mehed, kuid samas pole Sigrid kunagi leppinud väitega, et ainuüksi nood on määranud ajaloo käigu ja määratlenud aja tähenduse. Sigridi arvates on oma osa siin ka naistel, kuigi naised on jäänud vaid juhuslikeks tähtedeks aja tumedal taustal. Sigrid mõtleb «tume», sest just selle lapsiku sõnaga on harjutud nimetama möödunud aegu ning iseloomustama selle hoovusi, ja nii on see kinnistunud ka tema mõttemallidesse, millest vabanemiseks ta on juba liialt vana.

«Sa pole rahu leidnud, ega ju?» pärib Sigrid ja heidab Tombolo(a)le kahetseva pilgu. Tombolo(a) noogutab: teadagi pole ta rahu leidnud. «Inimene jääb rändurikks nii kaua, kui ta on surelik,» sõnab ta. «Me aina tuleme ja läheme, ja mõni ime siis, et niisugune püsimatus teeb meid rahutuks.» Mõistagi on Tombolo(a) eelkõige mõte «inimesest» — nii pole temas midagi iseäralikku.

Ühtäkki valdab Sigridit tunne, et see pole sugugi tähtsusetu, kas mehe nime lõpus on just a või o. Sigridi pärimise peale vastab aga ka Tombolo(a), et aja jooksul on nime pruugitud kord nii, kord naa — parasjagu, kuidas kellelegi meeldib. Ent ta ise eelistavat siiski a-ga varianti. Sigrid ütleb, et tegelikult on nimi Tombola (nüüd võtab temagi omaks selle kuju) Madalmaadel ju tavatu, ja Tombola sõnab, et teab nime päritolust ainult niipalju, et seda kandis ka ta isa, kes kuulu järgi purjetanud Juan de Ladrillerosega Ameerikasse. Tombola pole oma isa kunagi näinud ja emagi mäletab vaid ähmaselt, sest ta kolmandal eluaastal surnud ema soetõppe.

Tombola ütleb, et ta otsinud T u n d m a t u t l õ u n a m a n d r i t, mis märgitud Mercatori ja Orteliuse kaartidele, aga kus keegi polnud varem käinud, kuigi selle olemasolus oldud veendunud juba Ptolemaiose ajal. Tombola olla esmalt arvanud, et midagi, mida nii kaua otsitakse, peab olema kaunis, ent muutunud ajapikku üha nõutumaks — muutunud nõutumaks sedamööda, kuidas talle selgunud, et tundmatu ja puutumatu on metsik ja stiihiline ning sellelt võib oodata mida tahes. Ta ütleb, et Jaaval pesnud rasedad naised end seitsmendal raseduskuul kookospähklipiimaga ja mehed joonistanud pähklikoorele lapsi, et ilmaletulija oleks kaunis, aga Uus-Gineal tapnud mafulu naised lapse ära, kui nad polnud sünnipidustusteks jõudnud oma sigu küllalt suureks nuumata, et nende lihast oleks jätkunud tervele külale, ning et teisal jälle hoitud ülikutele naitavaid tüdrukuid suguküpseks saamiseni kitsas puuris, mis suletud pimedasse majja ja mis jäänud tüdrukuile aasta-aastalt ikka ahtamaks, kuni nad said seal olla ainult kössitõmbunult — samas puuris tüdrukud ka tätoveeritud ja pühendatud abielu saladustesse, et siis, kui aeg täis, riputada neile kaela kõik perekonna ehted ja viia nad külaplatsile näha, et igaüks võiks veenduda nende sugulises valmiduses ja hinnata, kas pakutav ka pealiku jaoks küllalt vääriline.

Tegelikult leidnudki Tombola lõpuks *Terra australis incognita* üles, kuigi ta tollal seda ei teadnud, sest sama hästi võis avastatud rannik kuuluda ka mõnele tundmatule saarele. Hiljem siginenudki kahtlejaid, kes arvanud, et leitu pole veel sugugi otsitu ja et T u n d m a t u l õ u n a m a n n e r paikneb palju kaugemal lõunas, ning veelgi hiljem, et tolleks hüpoteetiliseks otsituks on hoopis Antark-

tis, mille olemasolusse tõi lõpliku kinnituse Carsten Egerberg Borchgrevinki sealne talvitumine 1899. aastal.

Külma lõunamaa nimetamine meenutab Sigridile otsemaid nüüdset kuumust. Ilmastikunähtustest on palavus ta arvates üks õudustäratavamaid: see ei lase hingata ja võtab jõu liikumiseks. Ta vaatab merele ja kujutleb selle sinetavale avarusele päikeses sätendava jäämäe, millest õhkub igatsetud jahedust. Ent piisaks ka ühestainsast turgutavast vihmast, mis kleebiks tolmu maa külge. Viimastel päevadel on saju lähedalolust aimunud mitmeid märke — õhk muutunud eriti lämmiks ja silmapiirile kohunud pilvi —, aga ikka on lootus tühja jooksnud ja äike möödunud kaugelt, ilmutades end kumeda mürinaga ja öötaeva hetkeliste lahvatustega, just nagu plõksutanuks keegi tohutut tulerauda.

Tombola teatab, et ta maabunud *Terra australis incognita* rannikule 1613. aasta suvel detsembrikuus ja et tegelikult ta ainult taasavastas selle, sest enne teda oli seal, hiljem Uus-Hollandiks nimetatud maal, käinud Willem Jansz(oon), ent — tõsi küll — temast tunduvalt kirde pool, nii et isegi kui nad oleksid teineteise retkedest teadnud, poleks nad osanud neid tollal ikkagi seostada ja näha avastatus ühte ja sama mandrit.

Koht, kus nende paat lõikus rannaliiva, olnud luitene ja lage. Algul voolanud luidete vahel kitsuke jõgi, mille kaldal kasvas siin-seal akaatsiapõõsaid ja haljendas rohtu, kuid juba nädala pärast kuivanud jõgi ära.

«See lihtsalt kadus liiva,» ütleb Tombola. «Kuid õnneks olime jõudnud oma veevarusid täiendada ja ega meil olnudki plaanis sinna pikemaks jääda. Aga kaks päeva peale meie maabumist saabus tuulevaikus, nii et esialgu ei pääsenud me kuskile. Valitses põrgupalavus ja mehed lösutasid tegevusetult koikudes. Mitte miski ei ahvatlenud neid tollele kuumust õhkuvale maale, millelt iga sammuga kerkis punakat tolmu.»

Ent Tombola arvates kujutanud niisugune nädalatepikkune lösutamine endast veel hullemat põrgut, kui seda oli too punase tolmuga kaetud maa. Seepärast lasknud ta end randa sõuda ja korraldanud lühikesi jalgsimatku. Ta lisab, et alles tagantjärele saanud ta aru, et tegemist olnud otsese kutsega, mida maa temasse sisendanud.

Rand olnud küll asustamata, aga ometi tundunud Tombolale kogu aeg, et teda vaadatakse. Mida sügavamale

sisemaale ta läinud, seda nõrgemaks tunne jäänud, kusjuures kõige tugevam olnud see kuivanud jõesängi ümbruses, just nagu oleks ta oma lähedaloluga seal kedagi häirinud. Luidete vahel looklev savine säng meenutanud oma kujult madu, ent nii mitmelegi tolle paikkonna hõimule olnud see roomaja tootem, kelles peidus esiisade hingevägi ja Une Aja salavõim. Aga teadagi polnud Tombola osanud neid mitmeid erinevaid asju tollal ühendada.

End vallanud ebamäärase tunde mõjul polnud ta järgnevatel öödel laeva naasnud, vaid jäänud luidete vahele varitsema, otsekui oleks tõsimeeli uskunud, et mõistatus sedaviisi laheneb: võib-olla oli rannas siiski keegi, kes ta järele salamisi luuras.

Ja umbes nii see tegelikult ka olnud. Ühel öötunnil, mitte kaugel Tombola peidupaigast, ilmunud nähtavale salk maalingutega kaetud mehi. Nad tulnud hääletult üksteise kannul ja peatunud kuivanud jõesängi ühe loogakese keskel, kus nad ringi maha istunud ja jäänud pikaks ajaks liikumatuks. Sedasi võis see olla mitmeid tunde. Tombola ütleb, et aeg kaotab niisuguste asjade puhul tähenduse. Ta teab vaid, et sellel hetkel, kui tulnukad end uuesti liigutasid, langes taevas siranud kuule veretav vari ja ta mõtles, et see on märk, mida istujad oodanud. Nüüd hakanud nood kätega maasse auku kaevama, kusjuures liiva kaabitud seni, kuni augu põhja ilmus kuuvalguses helklev veesilm. Seejärel mehed tõusnud ja alustanud ümber augu tantsu, mida saatnud ühtlane ümin. Tantski kestnud ajatult kaua, olnud monotoonne ja Tombolale üpris igav vaadata. Alles mõni tund enne koitu toimunud liikumises muutus: nüüd hakanud mehed odaotste ja bumerangidega veesilma kinni taguma, nii et see uuesti liiva mattus. Sellega oli ilmselt rituaal sooritatud. Mehed heitnud kummuli maha, katnud pea kätega ja jäänud jälle liikumatuks. Tombola polnud esmalt osanud asjast midagi arvata, aga siis tõusnud korraga tuul (peale mitmeid nädalaid!) ja sööstnud liiva pildudes üle ranna, ning ilma et Tombola oleks arugi saanud, kattunud taevaski ühtäkki pilvedega, kostnud müristamist, sähvinud välke ja pilvist langenud alla ühtlane võimas veesein. Jõesäng täitunud ja peagi pahisenud selle mudased vood taas mere poole.

Tombola oli arvanud, et riituslased polnud ta varitsuspaika avastanud, aga kui ta tõusnud, et ära minna, ilmu-

nud vihmaseinast ta ette kaks kookospähklivärvi kräsus juustega meest ja üks neist torganud ta odaga surnuks. (Meeste nahavärvi ja juuste üle otsustab Tombola mõistagi tagantjärele, sest sellel hetkel, sähvivate välkude keskel, paistnud mehed talle sinakalt läikivatena nagu äsja võitud koolnud.)

Mehed kandnud Tombola surnukeha umbes kahe miili jagu sisemaa poole ühe kidura eukalüpti alla, kus tal lõigatud ära parem käsi ja kus ta seejärel maetud. Käe omastamisest olnud Tombola eelnevalt kuulnud, et sellel ihuliikmel on maagiline jõud kaitsta kättemaksu ja vaenlase rünnakute eest: käsi kuivatatakse ja riputatakse kaela, kus see vaenlase ilmumise puhul oma kandjat näpistab; niisamuti, kui käsi õhku tõsta ja sellelt teatist nõutada, osutab see otsemaid suunda, kust ohtu oodata.

Hiljem olnud laeva meeskond Tombolat otsinud, kuid vihm oli pesnud toimunust viimsegi jälje. Peale nädalat asjatut vaeva, ilma et oleks kohatud hingelistki, oldi tollelt võõralt rannikult lõpuks jäädavalt lahkutud.

Tombola ütleb, et ta avastused jäänud kauaks teadmatusse ega toonud seepärast kartograafiasse olulisi muutusi. Juhuse tahtel langenud avastuste au talle järgnenud meestele: Dirk Hartogile, Abel Janszoon Tasmanile ja mitmele teisele, samas kui Luis de Torrest (toogi seilas neis vetes) tabanud temaga võrdväärne saatus, nii et ta uurimisreiside tulemused kauaks kalevi alla peideti.

«See on masendav,» ütleb Tombola, «et otsid ja leiad, aga ometi ei jää sellest kõigest mingit jälge — isegi su hauast mitte.» Ta sõnab veel, et võib-olla oleks ta pidanud otsima midagi muud.

Seejärel on tuba tühi ja akna taga ladistab vihma.

XIV

SELLEL VIHMAPERIOODIL jäävad ehitustööd uuesti soiku, sest pole mõtet laduda müüri, mille sadu uhub otsemaid laiali, ja nii konutab Oskar päevade kaupa kodus. Võib-olla just seepärast on Krispina sealt enamasti ära. Ta naaseb Filmistuudiost alles hilistel õhtutundidel, just

nagu oleks töö kasvanud tal üle pea. Stuudio on koht, kus Krispina saab omaealistega lobiseda ja end tühjaks rääkida, samas kui kodus pole tal selleks mingit võimalust. Kanuti aga meelitab kodust välja pika vihmaperioodi iselaadne meeleolu. Vihmaveed laastavad ja lagundavad; autoteedel on asfalt mitmes kohas sisse vajunud ja ka raudtee on muutunud rongidele ohtlikuks: vesi uhub liiprid pinnasest välja ja kannab killustikugi minema.

Kanut uitab peamiselt vanas mõisapargis ja rannas, aga mõnikord ka linnatänavail inimeste keskel, kes üksteist märkamata kõik kuhugi tõttavad: vihma käest ära ja uuesti vihma; poodi, tööle, juuksuri juurde...

Sedasi juhtub sageli, et kodus on vaid Sigrid, Oskar ja Frigg, kes naaseb töölt täpselt kell kuus õhtul. Aeg ei oma Friggi jaoks mingit tähtsust, aga ometi elab ta kella järgi. Kell määrab piirid, millal ta on kohustatud midagi tegema ja millal ta seda pole.

Ka sellel õhtul tuleb Frigg koju tavalisel ajal. Viskab esikus kingad jalast, võtab vihmamantli seljast ja läheb sedamaid oma tuppa ning heidab voodile pikali.

Oskar dešifreerib häälte järgi Friggi vähimadki liigutused, ja kui enam midagi pole kuulda, tuleb oma kambrist välja ning hiilib Friggi ukse taha. Ta trummeldab sõrmedega tasakesi vastu uksetahvlit, ootab veidike, ja et vastust ei tule, trummeldab jälle. Nii mitu korda. Siis paotab kõhklevalt ukse valla.

Oskar ütleb Friggile, et tal on igav ja et tunneb end vaid noore inimese seltsis hästi. Ta kasutab sõna «tundma», ilma et enda arvates midagi reedaks.

Frigg istub kerratõmbunult toolil, käed ümber põlvede, ja vaatab Oskarit kergelt paotatud laugude vahelt nagu kass, kelle und häiritud ja kes sedasi põgusalt määratleb, kas uus olukord ei kujuta endast mingit ohtu. Vihmapladin akna taga mõjub rahustavalt, see on tuimastavam unestki, kuhu ikka ilmub mõni kiusaja.

«Et see vihm ka järele ei jää,» ohkab Oskar. «Kõik mulla uhub laiali. Siin vanadel liivaluidetel on seda niigi vähe.» Frigg noogutab vaevumärgatavalt. Vihm aknaplekil täriseb; näib, nagu oleks Oskargi vaid piisk, mis juhukombel tuppa sattunud — ilmetu ja kohmetunud. «Ma veel külvasin porgandeid: vaevalt et nüüd midagi idaneb.» Rohkem ei oska Oskar midagi kosta. Ja ega ka Frigg. Lihtsalt vaatab mehele otsa — kuidas too eristamatu pii-

sana kaob niredevoolu nagu teisedki läbipaistvad veekuulid. Vihmatunne on valutu.

Frigg tõuseb, kõnnib sihitult mööda tuba ja jääb Oskari ette seisma. Sasib ajetult mehe hõredaid juukseid, paneb pea ta õlale ja kuulab ta rahutut hingamist. Siis kõnnib jälle. Puudutab esemeid, võtab neid kätte ja paneb paigale tagasi. Silmitseb Eriku fotot, ent ei tunne midagi, mis seostuks ainuüksi pildile jäädvustatuga: Erik ilmub Friggile läbi Kanuti — kujuteldava headusena, mida Kanutis pole. Talle näib, nagu ei saakski tõeline tunne olla reaalne; võib-olla on seda ainult Oskari kiusatus, mida õhkub ta alandlikest silmadest ja kuivetunud kätest, mille ihalus värisema pannud.

Frigg tõstab käe aegamisi rinnale ja teeb ühe pluusinööbi lahti, ja Oskari hingamine muutub veelgi rahutumaks. Avab teise ja kolmandagi nööbi. (Kiusata, mõtleb ta, kiusata!) Võtab pluusi ära, siis seeliku, sukad... (Ja miks mitte! Miks mitte kätte maksta!) Uurib pükstest ja rinnahoidjast jäänud rante, mudib reit, kergitab rindu ning piilub silmanurgast Oskarit, kes hingamise unustanud ja näost kahvatu. (Piinata, piinata!)

Frigg heidab voodile ja jääb Oskarit väljakutsuvalt põrnitsema. See on naeruväärne, kuidas mees seal kohmitseb ega saa oma värisevate kätega riideid seljast.

Oskari ihu on vana: turi vimma vajunud, nahk puusade kohalt voltis, lihased lõdvad...

Frigg suleb silmad.

Pimeduses heidab mees ta kõrvale.

Korraga ei tunne Frigg enam midagi — endised ajed taltuvad. Vanamees pole ju milleski süüdi; selleks et piinata, peaks Frigg teda vihkama. Aga ta ei vihka. Ja kättemakski näib olevat mõttetu — teinuks ta seda ju iseenda hingerahu nimel, adressaadita millelegi üldisele. Võib-olla tuleks tal seda ka Oskarile öelda, et jätku järele, sest see, mis toimub, on totter. Et mõelgu enne.

Ent Frigg vaikib. Ta ei leia endas vähimatki tahet vastu hakata või midagi muuta.

See on ühtäkki nii veider, et teda puudutakse. Frigg tunneb end olevat otsekui lahkamislaual — ta kallal küll soritakse, aga samas see nagu polekski tema. Midagi surutakse ja pressitakse ta sisse, ilma et ta tunneks isegi valu (sest ihu ei kuuletu ja vaim tõrgub sundimast): midagi külma ja metallist, just nagu haamrivars või siis

mõni günekoloogiline riistapuu — kaabits või labidake —, mille nimetusi ta ei tea. Ta on günekoloogilisi protseduure alati jälestanud ja alati silmad sulgenud, kui arstid ta kallal askeldavad. Nagu nüüdki. Talle näib, nagu kestaks see kõik tohutult kaua, kuigi tegelikult möödub võib-olla ainult mõnikümmend sekundit.

Oskar vajub lõdvalt ja raskelt ta peale ega liiguta end enam.

Frigg avab silmad ja kuulab, kuidas vihm akna taga ladiseb. Selles on endist monotoonsust. Kõik on nagu varem — see, et temas pole vähimaidki ajesid, mis sunniksid teda otsustama või otsustamisest loobuma. Kõik kulgeb, nagu kulgeb. Isegi Krispina, kelle saatus on ilmuda alati valel ajal, ei lähe Friggile korda, kuigi naine seisab tardunult uksel ja neid suurisilmi põrnitseb.

Krispina nägu on moondunud, karje takerdunud avali huulte vahele. Ta kohkumuses on nii mõndagi, mis võiks äratada haletsust. Ent Frigg ei tunne ka seda. Seisku Krispina seal pealegi, mõtleb ta. Põrnitsegu, nähku.

Krispina kaob. Vaid ukse valjust paugatusest jäänud kaige kõrvus ja õhus hõljuv tolmupilveke, mis piitade vahelt valla pääsenud, sunnivad uskuma, et Krispina oli uksel seisnud tõeliselt.

Neid hetki, kui Frigg pole sündmuse tegelikus toimumises kindel, on olnud varemgi. Ent seekord veenavad teda juhtunu eheduses ka muutused Oskaris.

Oskar on tõusnud voodiservale istuli ja põrnitseb tühje uksepaneele. On niisama kohkunud kui Krispina viiv tagasi.

«Kes see oli?» küsib mees, kelleni jõudis ainult ukse paugatus, ilma et ta oleks näinud selle põhjustajat. Frigg ei tea, kas vaikida või mitte. Kuid nagunii poleks vaikimisest kasu: tõde on alasti nii või teisiti, on seda juba ammust aega, paljastades end eelkõige just nende vaikimisse kogunenud pinges, ja selles, kuidas nad kuulavad oma tubades üksteise samme ning määravad kulgeja asupaiga, et väljudes tollega mitte kokku põrgata.

«See oli Krispina,» ütleb Frigg.

Nüüd võtab Oskar kahe käega peast kinni. Ta kõigutab end küljelt küljele ja hakkab tasakesi soiguma, nagu oleks teda tabanud väljakannatamatu peavalu.

«Ma lähen hulluks,» oigab mees. «Hulluks, hulluks...»

Kui Kanut tuleb, on maja vaikne. Ta võtab elutoas märjad riided seljast ja toob ülevalt kuivad, sest elutoas pole kappi, kus ta võiks oma riideid hoida. Ta ei maga enam Friggiga koos. Too on voodis ja näib tukkuvat ning Kanut ei hakka teda äratama.

Kanut keedab köögis teed. Seejärel istub taburetil, kuum tass pihkude vahel. Teda ennist õues vallanud külm ei taha ikka veel järele anda. Ta oli vihma käes liiga kaua: oma viis tundi — kui ta nüüd kella vaatab. Toetanud selja vastu puutüve ja lasknud vihmal näole sadada. Kuulatanud. Viivuks vihma käes isegi uinunud. Lamanud kummuli maas päris veepiiril, nii et lained nilpsasid ta juukseid.

Ent maja oma niiskusega toimib vaenulikult. Võib-olla seepärast, et tuli pliidi all on kustunud. Muidu loidab see seal igal õhtul — ka suvel —, sest Krispina eelistab puude pragisevat tuld gaasileegile, millest eralduvad jääkained määrivad seinu. Majas pole kuulda ei kippu ega kõppu, kuigi Kanut teab esikusse ritta laotud jalanõude järgi, et kõik on kodus. Tajub seda ka õhust, mille koduste lähedalolu raskeks muutnud.

Kell lööb kaheksandat õhtutundi. Kanut astub trepist üles. Ta kuulatab Krispina ukse taga ja siis Oskari ukse taga, aga kummastki toast ei kosta ühtegi krõpsu. Astmelaudade nagin on Kanuti tuleku reetnud ja ei Krispina ega Oskar taha, et ta neid segab. Nende arvates pole Kanutil siia ülakorrusele enam asja: mingu ta parem elutuppa tagasi, keeraku televiisor lahti või tehku mida tahes, peaasi et nad temast midagi ei teaks. Lösutagu diivanil, vaadaku lakke, aknast välja — ükskõik kuhu. Vaadaku toda vihma ja õuel voolavaid mudaojasid.

Kanutile jääb vaid Sigrid: isegi kui vanaema ei taha, et teda segatakse, ei suudaks ta oma keeldumist kuidagi kuuldavale tuua. Ent vaevalt et teda enam olekski võimalik segada: mitte ükski asi ei muuda seda, mis juba olemas on, ega väära ta eraldumust. Käigu toas pealegi elavaid — nad ei tule ju tema pärast, vaid enda südametunnistuse rahustamiseks: veenduvad põgusalt, et ta elab, ja lähevad jälle. Nad pelgavad süüdistatavat teadmist, et ta võiks surra nende poolt hüljatuna.

Vanaema lamab voodis ja vaatab kuhugi oma liikumatute silmadega. Hetkeks tundubki Kanutile, et vanaema on surnud, aga samas reedab kerge värelus vanaema

sõrmedes elutegevuse, ja ka paremat jalga läbib vaevutajutav tõmblus. Vanaema on endassesulgunud, nagu teisedki selles majas. Ta ei uita enam mööda tube ega otsi koduseid taga, sest sedamööda kuidas mõistus naasis, kadus surma ees pelg, mis sundis teda taotlema elavate lähedust. Juba ammu on hirm asendunud ainuüksi ootusega.

Kanut istub kirjutuslaua taha ja laseb pilgul uidelda sihitult mööda tuba: ämblikuvõrkudel, riiulitel, kastivirnadel... Lauale on ilmunud taas Jean Marie Guyau «Tuleviku irreligioossus». Selle tühjale koltunud esilehele on vanaema kirjutanud maailma valemi: $0 \times \infty = M$ (Nihil $\times$ Deus = Mundus). Kanut lappab raamatu läbi, ent niisugust valemit tekstist ei leia. Kolmesaja teise ja kolmesaja kolmanda lehekülje vahelt pudeneb välja järjeks pandud kalendrileht 15. jaanuarist 1924. Lehele on kirjutatud, et sellel tähistatud päeva pikkuseks on 7 tundi ja 36 minutit, et Päike tõuseb kell 8.21 ja loojub kell 3.57, ning joone alla märgitud: «1622. Sündis prantsuse kirjanik Molière. — 1809. Sündis ekonomist P. J. Proudhon. — 1919. Tapeti Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg.» Kalendri väljaandjaks on teatatud «Tööliste Ajaleht». Raamatu enda kolmesaja kolmandal leheküljel on aga punase pliiatsiga alla joonitud lause: «On ju kõige kõrgem ja kõige täielikum teadmine see, mis enim teadlik oma piiridest.»

Kanut on sageli mõelnud, et kui erinevad seigad ehk näivadki esmapilgul seostamatud, pole see ometi nii, ja et tegelikult ei leidu maailmas asju, mida omavahel seostada ei saa: iga hetk on läbilõige kogu olnud ajast ja samas ka osa mingi tulevikuviivu läbilõikest.

Inimelugi — kui näha seda läbi aja kulgemise — on vaid hetk, ütleks võib-olla ka vanaema, kes lamab liikumatult samas asendis. Hetk oma miljonite seostega. Vanaema on selle asja üle ikka mõtisklenud, seda enam nüüd, mil muudel mõtetel pole mõtet. Vanaema arvates võiks maailma eimiskist sündimise ja lõpmatusele viitavat (lõpmatus poleks ta jaoks kaugeltki mingi primitiivne jumalatõlgitsus) valemit kohaldada ka inimesele, kes oma igavikust pärit ja sinna edasi päranduvate seostega (inimene asetseb alati igaviku keskel) on maailma vähendatud mudel. Lõpmatuse elementidest koosnev lõplik. Pisike universum suures. Viimast mõistagi tinglikult.

Tegelikult on inimene sama väärtusetu kui üks taevakeha ilmaruumis; inimene on oluline vaid iseenda jaoks — Sigridil on tunne, et loobumine selle, kogu elu endas kantud tõdemuse vältimisest, jõudmine tolle vältimise mõttetuse tajumiseni ongi elu mõte, sest ainuüksi see võib inimese surmapelgusest vabastada.

Vanaema ei liiguta end ka siis, kui ta alla teeb — algul on too ootamatu soojus ju isegi meeldiv —, kuigi ihu hakkab sellest vastikult kihelema. Inimene on mälu, ütleks ta stoiliselt ja küsiks seejärel: kui mälu kustub, mis siis inimesest jääb? Peale viivu vaikimist vastaks vanaema ise: kui mälu kustub, jääb inimesest vähene miski teiste mälus, kuni ka need kustuvad. Siis on inimene lihtsalt osake aja kulgemisest, pisike tajumatu ajamolekul. Vanaema ütleks, et ta sõidab ikka sellessamas haavatutega täidetud rongis ja kuuleb üle relsside lõgina, kuidas keegi teda hüüab, aga appi minna ei saa; ütleks, et pea ja ahjupuud kolksuvad ühteviisi ja et ilmselt just see tõdemus on olnud ta elutõde, mis nüüd, lõpuks ometi, on viinud ta elu mõtte tunnetamiseni.

Võib-olla ütleks vanaema sedagi, et inimese mälu on tolle muserdaja ja et kõik, mis sinna salvestunud, pole inimesele mitte õpetuseks edaspidi targemini toimida, vaid kujutab endast pigem toimimisenergia maandajat. See olevat vanaema arvates veider, et vanaduse talitsetust on peetud hüveks ja nooruse tulisust mööduvaks rumaluseks, hoolimata et elutarkuse hind on inimese kogu kogetud valu ja pettumus, just nagu oleks inimene enesepiinaja ja liiguks seda teed teadlikult. Ent mõistagi on inimese filosoofia, mis seda piinateed lihtviisil «kainenemiseks» nimetab, vaid kohandumine pealesunnitud oludele, sest arvata end oma mälu ohvriks tundub talle olevat absurdne.

Vanaemale näiks, et ta on lahenduse jälil: see plahvataks ühtäkki, nagu ikka niisugused asjad. «On aeg kokkuvõtteid teha,» ütleks ta. (Nüüd, viimaks ometi, tundub Kanutile, et ta kuuleb vanaema häält — toda sisimat ja tegelikku, mis kaua vaikinud; see on see, mis neid seob: olnud mõtete kaja ja mahasurutud tunded; on salapärane sosin, mis temas mängitsenud, sõrmitsenud ta hinge salajasi pillikeeli ja pannud need tuhmilt helisema —, nii et enam polegi tal muud vaeva kui kujutleda see hääl sõnadeks.)

«Just praegu turgatas mulle pähe, et need viis maskuliinset sõnumikandjat on toonud endaga igaüks ühe kindla tähe,» jätkaks vanaema. «Selles on oma iva, kuid see pole veel kogu tõde.»

Vanaema ei oskaks end vallanud tundmust täpselt seletada ja seepärast võtaks riiulist mõne prantsuskeelse raamatu, millest laenatud tsitaat võiks teda selle vormimisel aidata. (Tegelikult saaks vanaema hakkama ka ilma tülika riiulis tuhnimiseta, sest ta peas on tsitaate niigi sadu — treenitud näitlejamälu on olnud hea talletaja —, aga kindlam on ta arvates siiski raamatule toetuda, kuivõrd mälu võib kergesti eksida.) Nüüdseks väljavalituks osutuks võibolla Adolphe Francki «La Cabbale», mille kuldsete tähtedega köiteselg hakkab juba kaugelt silma. Vanaema otsiks sobiva koha raamatust välja ja siis loeks Kanutile «Sefer jetsira» sõnul *lõpmatuse* teisest sfäärist: «Kaks, see on hingus, mis tuleb vaimust: see sisaldab endas graveerituna ja raiutuna kakskümmend kaks tähte, mis kõik kokku pole ometi muud kui üksainus hingus.» Teadagi ei oskaks ega ka jõuaks vanaema loetut Kanutile ära seletada, sest see, mida õpetatud mehed kirjutanud, täidab mitut raamatukogu. Vanaema aduks oma pürgimiste asjatust ja siis piirduks vaid sellega, et üritaks Kanutisse sisendada toda ebamäärast tundmust, mis teda ennastki vallanud.

Vanaema loetleks üles end külastanud viirastusmeeste nimed: Ceguera, Opale, Gryning (Guglielmi?), Inky, Tombolo(a). Ja seejärel loeks jälle raamatust: «Igal sõnal on laiem ulatus ja lool sügavam sisu sellest, millest ta näib meile teatavat.» Vanaema lappaks lehti siia- ja sinnapoole, kuni leiaks taas sobiva viite: «Seaduse sõna on vaid seaduse rüü. Häda sellele, kes võtab rüüd seaduse endana.» Siis aga ütleks vanaema, et meestest kantud sõnum sisaldub neist hinguvates meeleoludes («meeleolu» omandaks vanaemal kategooria mõõtme — see oleks see, mida rüü katab), mis peavad ta juhtima mingi ühe ja lõpliku poole, ning lükkaks samas oma väite osaliselt ümber, märkides, et kuivõrd «lõplikku» pole olemas, v õ i b ta tegelikult jõuda ainult uue ahelani. (Võib-olla meenuks vanaemale sel hetkel Nietzsche «igavese taastuleku» idee, mille põhjal kõik maailmas toimuv kulgeb üha korduvate kombinatsioonide järgi.) Seejärel ta nendiks, et sõna «võib» määrab ta suutmiste piirid ja et ilmselt jääb talle isegi olemasoleva ahela lõppemiseks elupäevi väheks.

Vanaema ütleks, et nimede esitähed — C, O, G, I, T —, kui neile lisada veel üks O, moodustavad sõna *cogito,* mis võiks endast kujutada poolt Descartes'i põhiteesist *cogito, ergo sum,* ja et kui tähtedele lisada E, võiks tulemuseks olla pool Augustinuse lemmikväljendist *cogite intrare,* mis mõlemad on keerelnud üha vanaema mõtteis. Ta ütleks, et esimene neist sisaldab endas terve õpetuse ja teine päratu seostekogumi, mis näiliselt esimesega ei seostu, aga tegelikult... Siin hakkaks vanaema mõte takerduma, sest ta oleks juba parasjagu väsinud. Ta ütleks, et kuigi ta filosoofia näib ehk kodukootuna, ei heiduta see teda sugugi, sest nii või teisiti on ta jõudnud teatud ebamäärase tajumiseni, mis oli ta eesmärk. (Võib-olla viitas kodukootusele ka Hartwig Kauz, kui ta otsis tõde mõnest lihtsast muinasjutust.) Augustinuse lemmikväljendi puhul poleks vanaemale päris selge, kuhu ta peaks sisenema (ta ei võta midagi sõna-sõnalt ja püüab kõike võimaluse piirini üldistada, ning pealegi on ta veendunud ateist, selleks et käsule kuuletuda ja usklikuks hakata), kuigi sõna «sisenemine» ise on ta arvates üpris tähenduslik. Lühiajalise mõtlemise järel ütleks vanaema, et sisenemine toimub ju vaimu läbi ja et just vaimu kaudu me teame oma olemasolust, ning vakataks jälle, sest endiselt ei leiaks ta neid kahte asja ühendavat seost. «Aga eks need mehedki ilmunud vaimu läbi,» katsetaks vanaema veel kord ja siis jätaks selle arutluse sinnapaika, öeldes, et olevaks said nad ikkagi läbi tema ja mitte iseenda mõtte.

«Järgmiseks tulijaks võiks olla Max von Oppenheimer, kes uuris Süüriat ja Mesopotaamiat,» jätkaks vanaema teemat veidi uue nurga alt. «Opale uuris ju samuti Mesopotaamiat. Võib-olla tuleb Opale uuesti. Või siis Emin Paša, kellel araablased lõikasid pea otsast ära. Huvitav, kas ta tuleb koos peaga või ilma? Või ehk hoiab ta pead hoopiski käes?»

Vanaema ohkaks, ilma et teaks täpselt, miks: võib-olla põhjustab ohke ta mõtete kiuslikkus või siis on tolle vööra mehe saatus talle hinge läinud. «Temast kirjutab Georg Schweitzer,» ütleks ta Kanutile. «Schweitzeri «Emin Paša» on seal riiulis — kui sa peaksid seda lugeda tahtma.» Ta lisaks mõne aja pärast, et kui tulija on Oppenheimer, mis osutaks Descartes'i põhiteesile, võiks Emin Paša ilmuda ka algustähena sõnast *ergo.* Või siis keegi muu E-täheline. Kas või Leifr Eiriksson, kes ristis Ameerika

Viinamarjamaaks. Aga niisamuti võiks tulija olla ka Kanuti vend Erik, sest nüüd tunnistaks vanaema lõpuks ometi, et toogi on surnud ja et laevahukk Prantsusmaa lähistel on tõsi (Prantsusmaad on ta armastanud kõigest hoolimata) — sest nii jääks talle vähemalt Eriku unenäolisegi ilmumise võimalus, sest ainult nägemuse läbi võib laev saatuslikuks saanud udust veel nähtavale tulla.

«Udu on unenäo atribuut,» ütleks vanaema. «Uni võib seda käsutada...» Ja siis vajukski une rüppe, sest ei suudaks enam väsimusele vastu panna — pole ta ju päris terve, et sedasi täispingega mõtiskleda.

Akna taga PIMEDUSES PAHISEB VIHMA. Kui rong kauguses möödub, hakkab maja tuttavlikult nagisema, ent vaikib peagi. Kanut tõuseb ja läheb koridori. Vaikus kurnab. Küllap vihm ongi vaikus. Laskub trepist alla ja tuleb uuesti üles: nii mitu korda, kuni sammude müra talitseb paine. Talle näib, et ta on oma perekonnaga kõigele vaatamata harjunud, olgu see missugune tahes, kuigi samas tundub too uste sulgemise taktika olevat ometi liiast. See rõhub ja lõmastab, hoolimata et alles mõni aeg tagasi oli Kanut veendunud, et miski siin ilmas ei lähe talle enam korda.

Noil päevil on ihuvärinad olnud Kanuti alalised saatjad ja ka pea on veidi kumisenud. Võib-olla siiski on ta külma saanud? Kuskilt sisimast immitseb pelgust, et külmetusest võiks kujuneda koguni vooditõbi tegevusetu lesimisega. Kanut ei salli tunnet, et ta suutmistel on piir ja et isegi WC-sse minek on seotud suurte raskustega. Haigus hakkab tal enamasti jalgadest: need muutuvad võõraks ja valutavad talumatult.

Aga ikka kisub Kanutit õue vihma kätte. Uks ta selja taga klõpsatab sneprisse ja lõikab oma heliga teravalt pimedusse. Kanut seisab ega tea, kuhu minna. Uitab maja ees, siis maja taga. Istub jasmiinidest lehtla juures pingile ja laseb vihmal otse turjale pladiseda, nii et külma lisandub ihhu veelgi ja värinad muutuvad talitsematuks lõdisemiseks. Ta mõtleb, et ihu vaevused lämmatavad hinge omad, ent tajub samas, et niisugune lootus on asjatu. Heidab igatseva pilgu akna poole — Oskari, Friggi ja vanaema akendes põleb tuli, kuid Krispina oma on pime —, aga ei lase end meelitada.

Läbi vihma imbub uriini ja fekaalide haisu. Oskar oli ammutanud lampkastist virtsa ja seda peenramaale laotanud. Ta ütles, et vihmaga liguneb virts hästi maasse ja et tegelikult oleks tulnud laotamistööd teha kevadise lumesulamise aegu, aga siis polevat tal olnud selleks tuju. Ent ta seganud virtsa sisse lupja, mis pidavat parasiidid ära tapma, ja nii polevat selles hilises laotamises hullu midagi. Hiljem oli ta mõnikord aknast vaadanud toda lõpmatut sadu ja öelnud, et see teeb kõik ta töö asjatuks. Oli ta ju tassinud ja ammutanud, nii et selg kange.

Ühtäkki turgatab Kanutile pähe, et ta oli unustanud võtme tuppa, ja hinge siginenud pelgus, et ta ei saa enam majja sisse, võtab õuesolemiselt viimsegi ahvatluse. Nüüd süütaks ta pigem pliidi alla tule ja kütaks köögi soojaks. Seejärel aga toetaks selja vastu sooja seina pliidi kõrval, nagu seda sageli Krispinagi teeb, kui köögis parasjagu kõik toimetatud. Krispina ja too pliidi mürkroheliste pottkividega ühte värvi sein on otsekui teineteisest lahutamatud. Sein on olnud alati Krispina selja taga; ta on seisnud selle taustal nagu maalitud madonna lõuendil: üksildane ja äraolev, pea veidi kaldus ja palgel tasane naeratus. Seisnud ja neid söömise ajal oma emapilguga vaadanud. See pilk on Kanutile üdini tuttav, aga ta pole kunagi mõelnud pilgu tähenduse üle, pole mõelnud, et võiks sellest puudust tunda.

Äng sunnib Kanuti pingilt tõusma. Ta mõtleb, et võibolla snepper siiski ei lukustanud ja uks on irvakil, ning tormab maja poole. Hüppab üle mudaloikude — ühte neist oleks peaaegu kukkunud —, otse üle vitstest punutud tara ja eesaia peenralappide. Siis ongi ukse ees ja vajutab lingi alla. Toetab õlagi vastu ust, aga ta pelgus osutub põhjendatuks: uks on lukus.

Kanut on nõutu, lõdisemine vallanud kõik meeled. Seisab ega tea, kuhu minna. Siis läheb Friggi akna alla ja hüüab naise nime: «Frigg!» Aga naine ei vasta. Ja seejärel Oskari akna alla, kuid toogi ei näita end. Embkumb, kas summutab ühtlane vihmapladin Kanuti hääle või on majalised suikunud rampraskele unele. «Oskar! Oskar!»

Jääb veel vanaema aken, mille all hõikamisest poleks kasu, sest vanaema vaikib, ja Krispina oma, mis on pime. Korraga tundub see pimedus Kanutile halbaennustavana, sest enamasti põleb tuli Krispina toas veel hilistelgi öötundidel: ema, kes erksa unega, kas koob või loeb mõnd kriminulli. (Teinekord on tal käsil ka armastusromaan, ent sellisel juhul peab seegi olema haarava tegevustikuga. Võib-olla vananevad naised muud ei loegi? Vanaema väidab, tõsi küll, et tema eelistab hoopiski eksistentsi totaalprobleeme, sest ta tundvat end labürindis.)

Oskar on ladunud Krispina akna alla telliskive. Varem ääristasid need lillepeenart, aga et selle eest polnud hoolitsejat ja et kivid raisku ei läheks, kaevas Oskar need maa seest välja. Nüüd ronib Kanut virna otsa, just nagu võiks Krispina teda seeläbi paremini kuulda. Ent kivid on sammaldunud ja libedad, ja ilma et Kanut arugi saaks, on ta tagasi ligeda maa peal, ristseliti keset jalgteed, millel voolab eesaia virtsane oja. Ta üritab tõusta, kuid on jala ära löönud: otse närvi pihta! Ja valu halvab tahte. Roomab aknale lähemale, kus kitsuke murukamar. Jääb sinna. Ootab, et valu järele annaks. Ootab ei tea mida — selles vihmas —, kuni valu asemel teadvustub taas too talumatu lõdisemine. Ta tõmbab end kössi. Aina lõdiseb ega tõuse, hing pitsitamas seletamatust hirmust. «Ema, ema,» soiub vaikselt . . .

Võib-olla oli see nii, et Krispina võttis mõned unerohutabletid rohkem, kui oleks pidanud — et uni oleks ikka kindel. Võttis koguni peotäie: neid siniseid ja hoiatavaid. Ega ärkagi enam. Et ta oli lõpmata väsinud ja et ta ei tahtnud midagi teha — ei lugeda, ei kududa —, aga uni, too kiuslik eemalehoidja, ei teinud teda märkamagi. Ja siis läinud oma rohukapi juurde, paotanud kõhklevalt ukse ning lasknud rohulõhnad valla. Rohtusid aga oli kapis tõesti palju (Krispina uuendas retsepti iga kuu tagant ja ostis kohusetundlikult rohud apteegist välja, ilma et oleks neid alati kasutanud), ja see tohutu tablettide lasu, mis kätkes endas määratul hulgal und, pani Krispina pelutama: laseb unel enda üle võimust võtta, aga siis võib juhtuda, et maja läheb põlema ja tema ei ärka ning põleb majja sisse. Või kui ärkabki, siis on juba liiga hilja, nii et magamistuba on üleni tuld täis ja leegid haaranud juba ta öösärgistki kinni ning ta põleb täie teadvuse juures elusalt. Kuid sellist surma ei tahaks ta endale mingi hinna eest.

Küllap seepärast kõhkles Krispina kaua, enne kui leidis endas jõudu peotäie tablette alla neelata. Tabletid käisid kiuslikult suus ringi ja neelamisega oli tükk tegu, ning

siis oli suu mõrkjat maitset täis ja iiveldus tuli peale. Krispina mõtles, et ajab näpud kurku, aga ei ajanud, ja varsti oli talle kõik ükskõik, ja ilma et ta olekski veel unepainet tundnud, vajus jõuetult voodile ega liigutanud end enam — saagu mis saab. Kuulas vihma pladinat akna taga. Kuulas kes teab kui kaua. Oma pimedas toas...

Kanut tõuseb ja tormab uuesti eesukse juurde. Klobib seda rusikatega, taob jalgadega. Siis lööb kitsukese ukseklaasi puruks. Nüüd pääseb ta seestpoolt sneprile ligi ja keerab ukse lukust lahti. Tõttab läbi köögi ja seejärel trepist üles — ikka kolm astet korraga — ning paiskab valla ka Krispina ukse. Seisab ja kuulab, kas ema hingab. Ent ei kuule midagi. Süütab laetule. Seisab ja vaatab: Krispina nägu on rahulik ja malbe. On nagu unerüppe vajunud tütarlapsel, kelle peas ei keerle eal mõtteid, mis võiksid moonduda painajalikeks nägemusteks.

Kanut raputab teda, taob ema vastu põski, aga ema ei ärka.

XV

«Möödunud sündmus seostub ikka mõne ilmastikunähtusega,» ütleb vanaema. «Enamasti on ilmad kurjad, aga võivad olla ka ilusad. Sel juhul on sündmuse ja ilma vahel mingi vastuolu.» Ta ütleks, et nii algab enamik ilukirjanduslikke teoseid ja et võtku Kanut mõni neist kätte ning veendugu ise.

Seepärast seisab Kanut jälle riiuli ees. Ta valib raamatu, mille ta kunagi ise ostnud: Jorge Amado «Gabriela». Ta mäletab, et oli kinkinud selle vanaemale seitsmekümne üheksandaks sünnipäevaks. «Imeliku kokkusattumise tõttu — nagu ütleks dona Arminda — algas see armastusromaan just samal säraval päikesepaistelisel kevadpäeval, kui fazendeiro Jesuíno Mendonça tappis revolvrilaskudega oma abikaasa, dona Sinhàzinha Guedes Mendonça...» Üldiselt vanaema ladinaameeriklasi ei loe, teadagi eelistab ta prantslasi, ja võib-olla seepärast, et nood tunduvad talle isegi oma tõsiduses kergemeelsed,

samas kui põhjamaalased mõjuvad kohutavalt väsitavatena, või siis on see, millest nad pajatavad, talle endalegi teada ja kogetud.

Põhjamaalane Martin Alfred Hansen kirjutab «Valetajas»: «On kolmeteistkümnes märts, Natanael. Ja reede. Väljas on udu. On varane õhtupoolik, aga nii pime, et ma hädavaevalt näen, mida ma oma toas kirjutan... Meil on ennegi udusid olnud, kui jää saare on sisse piiranud. Aga mitte säärast pehmet ja märga udu, Natanael.» Kanutile meenub udu seoses juunikuuga, see oli kas mullu või tunamullu, kui rong sõitis bussile otsa ja bussijuhi aju pritsis ta näole. Too tunne ei taha kaduda, uduga hakkab Kanutil ikka põsk sügelema. Ent mõistagi pole tal plaanis vanaema kiusata ja prantslasi vältida. Vanaema on võib-olla juba läbematukski muutunud, sest tema arvates kujutab prantslaste looming endast maailmakirjanduse kesksemat osa, millest mööda minna ei saa.

Kanuti pilk jääb pidama Anatole France'i «Sylvestre Bonnard'i roimal». Pealkiri näib ligitõmbav ja eripärast pakkuv, kuid seegi romaan, sarnaselt eelnevale, algab vaid silmapiiri suletuse nentimisega. «Olin tuhvlid jalga pannud ja hommikukuue selga tõmmanud. Pühkisin ära pisara, millega Seine'i kaldal puhuv põhjatuul mu pilku oli ähmastanud. Hele tuli põles mu kabineti kaminas. Aknaruutudel õitses sõnajalalehtede moodi jäälilli, mis varjasid mu eest Seine'i, tema sillad ja Valois'de Louvre'i.»

Nüüd on taevas ühtlasis vinepilvis ja hall. Tagantjärele näib Kanutile, nagu oleks mõned päevad säranud päike vaid hetkeks sähvatanud. Suvel pole suve meeleolu, Kanut eelistaks kestvat parasvöötmelist päikesepaistet leebe tuulega, ent ilm pole menüü, millest ta võiks tellida soovikohase. Vanaema ütleks, et kuskil lõunamere atollides on nad jälle tuumakatsetusi teinud ja et ilma kulg on minetanud oma loodusliku seaduspära. Ta ütleks «nemad», sest nii on kombeks rääkida, ja kuskil neid katsetusi ju ometi tehakse ning alati on keegi nende taga. Seetõttu tundnud ta varem ikka hirmu, sest et eales ei võivat teada, mida sealt taevast tuleb või kaela sajab.

«Ma olen sellele kõik need päevad mõelnud. Eriti pärast kohtumist Francisco de Orellanaga. Ta on kõige veidram mees, keda ma näinud. Võib-olla see polnudki Orellana. Kuskilt vanalt gravüürilt tuli ta mulle küll tuttav ette, aga

sama hästi oleks ta võinud olla ka Adam Olearius, kui too poleks elanud oma sada aastat hiljem, mil niisuguseid puhvpükse nagu Orellanal jalas enam ei kantud. Tegelikult, ega seda oskagi gravüüride pealt arvata, mis neil jalas: piltidel on nad kujutatud enamasti vaid rinnast saadik, aga toda nägin ma täispikkuses. Pükste järgi otsustades võis ta konkistadoor olla küll. Nagu too Rodrigo Ceguera. Kuigi see polegi oluline. Ma lihtsalt tundsin, et ta nimi peab algama O-tähega. Ja võib ju olla, et ta nime polegi ürikuisse üles tähendatud: nii oleks too mees vaid nimetu «keegi»... Asi on selles, et ta tuli ega öelnud ühtegi sõna. Ta oli mu juures oma tunni ja kogu aeg vaikis sõngelt. Põrnitses mornilt kuhugi ebamäärasusse. Ma olen sellele kõik need päevad mõelnud, et mis võiks olla selle vaikimise põhjus.»

Vanaema ütleks, et polnud üritanudki põhjust välja uurida ega isegi Orellana vaikimist murda. Ütleks, et on ise sedavõrd kaua vaikinud, et teab väga hästi selle tähendust ja et pole midagi hullemat kui pealesunnitud vestlus — kuigi mõnikord on ta ka ise oma tarkust eiranud ja uidanud koduste kannul. Ütleks veel, et Francisco de Orellana oli üks neist, kes otsis Eldoradot ja kelle saatus, nagu kõigil teistelgi, oli seda mitte leida.

Seejärel räägiks vanaema jälle ilmast. Ta sõnaks, et ennist loetud katkend udust tõi Eriku selgesti ta silme ette. Oma viimases läkituses kirjutas udust ju ka too. «Vlissingeni peame jõudma teisipäeva paiku, aga niisuguses vatisuses ei sõidaks mina enam pooltki miili. Targem oleks jääda Boulogne'is reidile. Juba too kotis liikumise tunnegi on talumatu. Nähtavuse puudumine avab tee kõikidele ootamatustele. Aga kellel küll on tunnetega pistmist?! — tõsise mõtte puhul pole neil väärtust. Teisipäev ja Vlissingen — see on peamine.» Vanaema ütleks, et Erik ei teata, miks nad pidid minema just Vlissingeni. «Võib-olla on sellest kirjutamine keelatud. Mis tühja nad muidu sedasi jõuga läbi udu trügisid?! Eks lokaator võinud neid ju hätta jätta, või siis mõni muu riistapuu — mine tea, mis neil seal kõik oli...» Vanaema jooks luristades kohvi ja vangutaks pead. Ta ütleks, et on hukupaiga kaardile üles märkinud ja et see asub New Yorgi—Hamburgi tiheda liiklusega liinil kuskil Gris-Nez' neeme kohal. «Küllap seal on hukkunud teisigi laevu,» sõnaks ta. Seejärel ta ütleks, et Gris-Nez tähendab «halli nina» ja

et just selle Hall-Nina läbi on Erik seotud kõigi teiste hukkunud meresõitjatega ning et ilmselt seepärast on ta ka merekaartide uurimisega viimasel ajal erilise hoolega tegelnud. Vanaema jätaks võlgu täpsema seletuse, miks siiski too Hall-Nina Erikut teiste hukkunutega seob, ja Kanut oletaks, et see on vanaema jaoks lihtsalt sümbol, millega ta tähistab kõiki merel uppunuid.

Nüüd vaikiksid nad mõnda aega ja tegeleksid ainult iseendaga. Lõpuks ütleks vanaema, et võib-olla on nad Eriku vaid välja mõelnud: kauane äraolek tekitavat niisuguse tunde. Või siis näevad temas hoopiski midagi rohkemat, kui seda on tavaline kadunuke. Teadagi liituvat Erik nende probleemide ringi erinevalt. Vanaema ütleks, et tema jaoks kannab Erik endas lihtsalt talle määratud missiooni ja et seeläbi väljakujunenud ahelas olevat tal oma kindel koht. Samas avaldaks vanaema kahetsust juhuks, kui ta ei jõuaks ise selle ahela lõppu ära oodata. See ei lohutavat teda sugugi, et ahel kestab edasi ka pärast teda. Ta tahtvat näha ja tunda. Ja pealegi võivat ta ju eksida, nii et Erik ei kuulugi sellesse ahelasse, millesse vanaema ta arvanud. Ka selles tahtvat ta selgusele jõuda.

Vanaema ütleks, et Erik on Kanuti süüme ja et Krispina jaoks tähendab ta saavutamatut pojaarmastust. Vanaema kasutaks niisuguseid argikõnes tavatuid sõnu. Oskar aga olevat Eriku näol kaotanud võimaluse isauhkuseks, ja kuigi ka surnud poja üle võivat uhkust tunda, ei korvavat see sugugi tunnet, mis valdaks Oskarit elava poja puhul. Vanaema räägiks ka Friggist. Tollele olnud Erik igatsus, mis iialgi ei täitu. Aegamisi kasvanud see igatsuseks avaruse järele — armastusele olevat omane just niisugune püüdlus, ja eks Erik kehastanud ookeanil uitavana seda ka otseselt. Vanaema ütleks, et näeb Friggi selgesti oma silme ees — tollel päeval, kui too ei suutnud igatsusele enam vastu panna. Sest mis asja ta muidu seal sadamakail kolas?

Võib-olla oli see nii, ega vanaemagi täpselt teaks. Võib-olla sisendas too ilma rõhuv ebamäärasus Friggisse lõpliku väljapääsmatuse tunde. Õline vesi loksus vastu betoonkaisid ja kajakad tiirlesid kõrgel õhus, ilma et oleksid kordagi laskunud. Küllap oli see mahajäetud kai, sinna ei tulnud enam ühtegi laeva. Seepärast ehk valis Frigg just selle: sinna oleks võinud tulla too Üks — sest oodatud laevad ei upu kunagi, vaid lihtsalt kaovad pikaks

ajaks —, sest sellest vanast sadamast oli laev kord läinud.

Frigg oli vahetevahel istunud, siis jälle käinud. Tonksinud jalaga kivikesi vette ja vaadanud, kuidas rõngad tasasel veel hajusid.

Vanaema ütleks, et temalegi meeldivad mahajäetud kaid. Need olevat maailma unustatuimad paigad. Ühelt, mis praegu olevat just niisugune hüljatud, olevat ta Haraldiga kunagi Miami Beachi sõitnud. See olevat olnud pulmareis. Vanaema ütleks, et teadagi olnud see neile ka Ameerika avastamine. Allegooriline kõne on teda alati ahvatlenud. Ta räägiks nüüdki ainult selle allegooria pärast. Ta ütleks, et esmalt oligi ta kujutlenud Ameerikat Viinamarjamaana, nagu Leifr Eiriksson selle avastamisel ristinud, ent kohale jõudnult polnud leidnud midagi, mis sellele otseselt viidanuks, sest ta oodanud tohutuid viinamarjaistandusi. Ta ütleks, et Miami Beachis olnud palju homoseksualiste ja et mõned neist olnud tuntud lauljad ning et seal elas mitmeid kirjanikke ja kunstnikke, ja et ta nägi oma ihusilmaga Hemingwayd. Aga teadagi võivat ta olla selle ka välja mõelnud, sest poleks oma mälestustes enam päris kindel.

«Tühjadel kaidel vajuvad inimesed põrmu.» Nii ta ütleks. Seepärast polevat selles midagi imelikku, et ühel hetkel sai Frigg ölise vee pelgusest jagu ja leidis end korraga meres ujumas. Võib-olla oli loojangu aeg ja silmapiir lõi päikesest kutsuvalt punetama. Ent võib ka olla, et ujudes tahtis Frigg end lihtsalt tühjaks rahmeldada; muudkui ujus ja ujus, kuni leidis end pimedusest keset veteavarust. Linnatuled kaugel eemal olnud muidugi veel näha. Vanaema ütleks, et ehk oli Frigg kuulanud sedavõrd kaua vaalaliste hääli, et oli õppinud neid mõistma. Vaalaliste all mõtleks vanaema delfiine. Ta ütleks, et tema arvates sisaldab iga lahendamata mõistatus — aga eks delfiinid ju ole seda — mis tahes otsitud lahenduse võimaluse ja et võib-olla kätkevad delfiinid endas inimese jaoks kõige olulisemat saladust. See võivat ju täiesti vabalt niiviisi olla, et nad viisid Friggi endaga kaasa. «Räägitakse muidugi, et nad toovad uppumisohus inimese alati randa, aga sel juhul on nood seda tahtnud.» Vanaema rõhutaks sõna «tahtnud», mis oleks ta allegooriale võti. Ta ütleks, et oli Miami Beachis delfiine näinud, kuid nende välimus polevat talle siiski sümpatiseerinud. Ta ütleks, et võib-olla

tegid delfiinid Friggi soovi teoks: selle, mis paljudest muudest osutus võimalikuks — et nad aitasid tal end uputada, sest et Frigg seda t a h t i s. Üksi oleks Friggil olnud kindlasti väga raske toime tulla, kuivõrd elualalhoiu instinkt sundivat inimese alati pinnale tagasi. Aga nüüd hoidsid delfiinid teda vee all kinni ja hüpnotiseerisid oma häälitsustega, kuni teadvus aegamisi kustus, ilma et ta oleks tundnud mingit kahetsust. «Või mine tea,» lööks vanaema viivuks kõhklema. «Tegelikult on Frigg ju teadmata kadunuks tunnistatud — ehk ilmub veel välja. Igaühega juhtub teatud perioodil niisuguseid asju: lööb kõigele käega ja lihtsalt kaob, ilma et ütleks kellelegi ühtegi sõna.» Vanaema vakataks ja ütleks seejärel mõtlikult, et naasmine olevat teadagi iseküsimus.

Vanaema räägiks ja Kanut kuulaks. Talle meeldib vanaema hääl, ta otsekui uinub selles, kõnelgu vanaema millest tahes. Heietagu või oma lemmikteemat nähtumuste vastandlikust loomusest — nii ta seda nimetab —, kus igal asjal on kaks poolust, nii nagu valgus sisaldab endas varju, kusjuures vari on samavõrd kättesaamatu kui valgus, ning et ikka me oleme kuskil keskel, ei ühel ega teisel pool, nii et vari, mis meil lasub, ei lange meile päris kaela ja näib vaid ähvardavat ning valgusallikastki jõuab meieni ainult tuhm sära. Kanut mõtleb, et lasku vanaema pealegi tulla oma luuludel Miami Beachist ja kõigest muust, mis vaid vanaema peas keerleb, sest vaikimisest on see tuhat korda parem. Ja öelgu, et sellistel mõtetel pole piiri ja et nende kallal võib kui tahes kaua tulemuseta juurelda, just nagu kavatseks ta oma jutu lõpetada, et seejärel tõepoolest viivuks vaikida ja jälle alustada ning öelda, et «ebamäärasus» on kõige koledam sõna, mida ta teab . . .

*

ILM ON TÖÖTEGEMISEKS IGATI SOODNE, PARASJAGU TUULINE JA JAHE, ja kuigi on laupäev ning ehitusel viibimine keelatud, laob Oskar müüri. Lauspäikese ja palavusega poleks ta siia lageda taeva alla mingi hinna eest tulnud, aga nüüd valmistab töötegemine talle isegi rõõmu. Keegi pole teda segamas, nii et ta saab rahumeeli keskenduda, ja kohati valdab teda koguni tunne,

nagu oleks too tohutu ehitus kerkinud ainuüksi tema käte all.

Ega Oskaril algul otsest töötegemise plaani olnudki. Ta mõtles esmalt, et jalutab veidi, hingab värsket õhku. Oli kodus niisama tühja lesinud ja vaadanud elutoas televiisorit, kuni Kanut, kes kõndis asu saamata toas ringi, ütles, et mis ta sellest hallist kastist jõllitab, ning tõi pööningult sületäie tapeedirulle. Kanuti arvates olevat elutoa seinad sedavõrd luitunud, et ajavat ta ahastusse. Mõneks ajaks oli poeg küll kööki kadunud, et kliistrit keeta, kuid tulnud juba varsti tagasi ja asunud tapeedipanekuks seinu vabaks mööbeldama. Mõistagi oli Oskar seal vaid tüliks ees ja siis oligi talle meenunud eelmisel päeval konteinerisse jäänud segu. Töödejuhataja oli õhtul kärkinud, et segu ei tohi järele jätta, olevat raiskamine, aga vahetus sai läbi ja keegi polnud viitsinud enam tööd jätkata — küllap just selle kärkimise pärast: et mis ta sedaviisi nende kallal lõugab! Nüüd hakkas Oskaril mördist kahju: esmaspäeval ei kõlbaks see enam kuhugi ja ka konteineri puhastamisega oleks tükk tegu.

Oskar alustas päris korruse laelt. Oma lõigus on ta edenenud müüriga juba meetri võrra ülespoole. Ta võib pelguseta alla vaadata, ilma et peaks kartma libastumist, sest kui midagi pole ees, on see kerge juhtuma. Esimeste telliseridade ladumine on Oskarile alati kõige tülikam, kuivõrd ta on vahetult ruumitühjuse äärel: mida korrus kõrgemale, seda suurem hirm teda valdab. Mõnikord on tabanud Oskarit soov viskuda ruumitühjusesse koguni vabatahtlikult ja, veider küll, ta isegi igatseb selle otsustushetke kõheduse järele, otsekui ahvatleks too viivuline lendlemine enne lõmastumist teda tõsimeeli. Ent siiani on ta paari täiusliku sekundi asemel valinud ikka elamise pikema variandi.

Unenägudes on Oskar lendamist teadagi kogenud. Lendamine olevat inimese üks ürgigatsustest, ja miks peaks see temalegi võõras olema. Ta on tajunud seda üleüldise õndsusseisundina, kus ta on just nagu sündimisele pürgiv tiivuline seemneke ületamas olemise läve, et saada millekski suuremaks. Lennates haarab teda tunne, nagu oleks ta sulanud ruumiga ühte, muutunud ruumiks endaks.

Just lendamise abil vabaneb Oskar vaevast, kui unenägudesse ilmub Erik. Tavaliselt, ja kõige esmalt, näeb ta poega meeletuna kajutis ringi tormamas. Võib-olla oli see

nii, et kui nende laev karile sõitis, kiilus põrutus kajuti ukse kinni ja Erik ei saanud enam välja. Ehk oli ta seal koguni mitu päeva, enne kui õhk lõppes ja ukse pragude vahelt immitsev vesi täitis ruumi. Seejärel näeb Oskar poega aegamisi lämbumas: näeb, kuidas ta nägu siniseks tõmbub ja silmad pöörduvad pahempidi ning kuidas ta üleval koikul vähkreb ja kraabib küüntega lage. «Oskar, Oskar,» soiub poeg ja aina kraabib. Ja siis korraga lämbub Eriku asemel Oskar ise — see tähendab, et ta ei saa enam hingata ja tunneb end hulluvat. «Oskar, Oskar,» soiub ta, nagu Erik seda teinud, ja mõtleb, et kui ta nüüd lendu ei tõuse... Enamasti läheb tõus tal korda, kusjuures ruumi üle valitsejana ei takista teda selleks ükski sein. Ent juhtub ka, et vahetuvad vaid painajad. Eriku asemele ilmub Krispina, kes heidab ta kõrvale voodisse, moondab end koletuks üsa-suuks ja sirutab ta poole oma ahneid mokki. Siin õnnestub õhkutõus alati. Oskar kerkib parasjagu nii kõrgele, et üsa-suu kahaneb tagasihoidlike mõõtmeteni ega enam kohuta teda. Seejärel mõtleb Oskar võibolla Friggile, sest Krispina asendub alati just tollega, ja samas tababki Oskarit see tiivulise seemnekese tajumus, kus ta muutub kehatuks õndsustundeks.

Kui poleks lendamist, ei suudaks Oskar oma unenägusid taluda. Ööd on muutunud talle vastumeelseks. Ta on küll varaste hommikutundideni ärkvel, kuid painajalikuna näib iga reaalnegi krõbin. Ja juhtub vaid, et keegi käib öösel majas ringi — läheb WC-sse või kööki janu kustutama —, valdab Oskarit otsemaid tunne, et kohe sööstetakse ta tuppa ega anta talle enam asu: karjutakse ta peale, süüdistatakse milleski. Sageli aga kostab seina tagant Sigridi oigamist. Mida kauem Oskar seda kuulab, seda võikam oigamine talle tundub, otsekui tuleks hauast. Tihti on just too oigamisest tulenev vaevus see tajumatu lävi, üle mille Oskar astub oma unenägude kinnisesse ahelasse...

Oskar ei pane tähelegi, kuidas aeg möödub. Mört on otsakorral ja sellest on Oskaril natuke kahju, sest ta oleks töötanud meeleldi veel. Ta istub kivivirnale müüri veerde, võtab kotist kalapiruka ja pudeli piima, mis ta poest möödaminnes ostnud. Kalapirukal on tugev õlimaitse, seepärast näksib Oskar seda vaid õige pisut. Ja ega tal ka erilist isu ole, kuigi ta värskes õhus juba mitu tundi rahmeldanud. Aeg-ajalt jääb suhu kalaluid. Need sülitab ta

üle müüri alla. Kõrgusest sülitamisel on oma võlu. Lapsed teevad seda igatahes meelsasti, teinekord isegi kino rõdul: lasevad läraka otse allistujale pähe ja siis poevad barjääri taha peitu.

Oskar tunneb üksildust. Veider on ehitusel sedaviisi olla. Ümbritsevast jõuab üles vaid kumedaid hääli ja inimesed all näivad nukkudena, just nagu polekski ehtsad. Tuulgi vihiseb kõrvus isemoodi hoiatavalt. Vaibub, vihiseb jälle. Oskar, Oskar, sosistaks tuul otsekui.

Korraga valdab Oskarit tunne, et ta polegi üksi — et peale tema on ehitusel veel keegi: vaatab teda salamisi oma kurjade silmadega, vaatab ega näita end.

Eemal segukonteineri juures rebib tuul lendu ühe papitüki ja lohistab seda mõned meetrid endaga kaasa. Jätab papitüki hetkeks rahule ja rebib uuesti. Seejärel pudendab trepikäigust prahti alla — mingit tühja-tähja —, krabistab isemoodi. Või mine tea, kas ongi tuul?

«Oled see sina, Kanut?!» hüüab Oskar trepikäigu poole. Tal on tunne, et see on ta poeg, kes ehitusel kolab. Kuid keegi ei vasta, ja siis paiskab tuuleiil prahti Oskarile silma, nii et ta ei näe enam midagi ja ümbritsev mattub hägusse. Silmad jooksevad vett ning kipitavad, ja mida rohkem Oskar neid hõõrub, seda talumatumaks kipitus muutub.

«Kanut, ae, Kanut!» hüüab Oskar, aga vastust ei tule ja ümberringi on endiselt läbitungimatu virvarr. Saaks ometi silmad puhtaks, mõtleb Oskar. Ja ühtäkki valdab teda hirm. Valdab võib-olla seepärast, et ta üksi ja abituna sinna ruumitühjuse servale seisma jäänud.

Oskar tõuseb püsti, otsekui suudaks ta sedasi end varitseva salaohu eest paremini kaitsta. Ent nüüd ründab tuul teda veelgi innukamalt: sasib juukseid ja lahmab liiva näkku. Silmavalu muutub pööraseks — küllap sattus sinna mõni terav raualaastuke — ja Oskar tiirutab valust oiates mööda korruse lage ringi. Jääks see valu ometi järele, anub mõttes. Siis komistab lauavirna otsa ja kukub, kuid tõuseb uuesti püsti. «Oskar, Oskar!» hüüab segasena. Ikka veel ei näe ta midagi. Keegi nagu embaks teda (tuul?), paneks oma jahedad käed just nagu ta ümber, et teda seejärel leebelt eemale tõugata.

«Oskar, Oskar!» hüüab Oskar.

Korraga lähevad Oskari silmad lahti. All kruusal on kraana relsid, virn aknaraame ja torudelasu... See on

imeline tunne, kuidas ta lendab. Ta elab veel terve pika ja täiusliku hetke, elab veel ühe elu ja möödub kõikidest neist punastest tellistest laotud korrustest, mille ta ise kõrgusesse küünitanud, enne kui järsk sähvatus ta pimestab.

Isa, isa, uluks tuul otsekui.

* * *

Kuni selle päevani oleks see just nagu alati niiviisi olnud. Kui Kanut astus vanaema tuppa, ei kahelnud ta hetkekski, et leiab tolle sealt eest. Ikka oli vanaema istunud kirjutuslaua taga või lesinud voodil, lugenud või siis vaadanud liikumatult kaugusesse. Ta kauaelanud inimese luitunud silmades oli morni halli ja avarust, nagu see aimub sumuses meres — laiali laotumas kõigele ümbritsevale. Aga samas oli neis silmades ka igatsust iseenda loodud mornusest läbi näha, kuigi see, mis mornuse taga, oli ja on jäänud muutumatuks nagu ruunikivile raiutud sõnad mereäärses pargis: «Siin mõistis Eyrikr Askeirson õigust oma kaksikvenna Kanuth Askeirsoni üle, kes salasurmas oma isa Askeir Ükskäe, ema Kirsten Ristitu, naise Friggi ja emaema Sigriduri. Ja tappis ta ja jättis verisena randa ega matnud teda. Aastal 1090.» Need sõnad on kõigile teada, seepärast ei mõtle neile keegi, kuigi veel nüüdki ristitakse ruunidest alanud pärimuse järgi lapsi: nii on oma nime saanud Kanut ja Frigg, sealt on tulnud Erik ja Sigrid ja küllap Oskar ja Krispinagi.

Nõnda on olnud ka vanaema sõnadega. Kanutil on tunne, et neidki pole välja öeldud ühekordsete ja lõplikena, nii et need peale kuuldavale toomist võiksid otsemaid ununeda, vaid et nende eesmärk on kuulja mõtetes veel kaua edasi kulgeda.

«Ma oleksin justkui elanud ja justkui poleks ka,» ütleb vanaema. «Tagantjärele tundub see, mis olnud, nii uskumatu. Mälestused on kahkjad ja lihatud, nagu ma oleksin need ise välja mõelnud.»

Seejärel läheb vanaema mõte hajali. Ta vaatab kuhugi ja ometi ei vaata. Ta nohuse nina otsast venib sülle pikk nire ja filtrini põlenud sigareti küljest pudeneb tuhka. Korraga adub Kanut, et on vanaema armastanud kogu oma ürgjõuga, mis on temas alati olemas olnud, ilma et

ta ise oleks seda teadnud ja — ilma et ta oleks teadnud end armastavat.

«Sõda oli unenägu,» ütleb vanaema. «Kui sõda sai läbi, mõtlesin ma, et see on möödas. Aga ei olnud.» Ta ütleb, et hall hirm vallanud ta meeli ka siis, kui ta neile asjadele ei mõelnud, mis tähendab, et ta mõtles neile asjadele kogu aeg, ja et hirm ilmutanud end läbi kõikvõimalike seoste. Ta ütleb, et uued linnaosad olevat ehitatud inimestele sarkofaagideks — need betoonkolossid. Just nii ta ütleb: «Sarkofaagideks!» Piisavat juba keskmiselt karmist talvest ja parajast avariist, et... Ja märgib seejärel, et ega see kahetsemine väga vaeva tasugi, sest nagunii ei pääse keegi eluga, ja et noil seal on vähemalt sargad omast käest. Küünilisus otsekui säästaks teda liigsest kaasatundmisest ja seeläbi kaitseks teda. Ja kui ta loeb ajalehest teadet mõnest õnnetusest või näeb teleriekraanil verist nägu...

Vanaema üritab enam mitte millelegi mõelda, aga mõte ei peatu. Ta mõtleb, et Kanuti elu oleks võinud kulgeda kuidagi teistmoodi ja paremini. On seda ühtaegu lootnud ega ole ka. Üha on Eyrikr Askeirson oma laevaga kuskil mere ja aegade hägus, et läbi ruunisõnade kestvuse naasta ja sooritada oma tegu, sest seni, kuni püsivad ruunid, säilib ka neis sisalduva sõnumi kordumise maagia. See on otsekui pühakiri.

Nad vaatavad merele, ja tõepoolest, laev nimega «Dagmar» on ilmunud silmapiirile. Nad ei aja selle siluetti segi ühegi teisega. Aeglaselt-aeglaselt sõuab laev mahajäetud kai poole.

«Enam pole palju jäänud,» ütleb vanaema. Ta hääl murdub, selles on kärisevaid toone. «Ma mõtlen...» ütleb ta ega tea, mida öelda. Ta sõnab, et nii olnud ka Rodrigo Cegueraga ja et võib-olla polnudki tollel peale selle üksiku, pidetuna näiva sõna *pienso* muud teatada. Vanaema ütleb, et mõtlemine on ime ja et pole selles ju midagi taunitavat, kui inimene oma niisugusest võimest maailmale otsesõnu kuulutab. Veel enamgi: Ceguerale jäi ühekordsest kuulutamisest koguni väheks, nii et ta lasi oma järglastel öeldu tähthaaval (sedapuhku küll ladina keeli) üle korrata. Nii andis ta mõistatuse võtme Sigridile tegelikult juba ette teada. Ent oluline oleks see sõna olnud vanaemale ka ilma mõistatuse nimbuseta, ja eks Descartes'i põhiteesiski vääris enim tähelepanu just esimene pool,

cogito, mis aga ei tähenda, et teine pool oleks ta jaoks oma tähtsuse minetanud.

«Mõnikord näib mulle, et mind polegi olemas, et keegi on minugi välja mõelnud,» ütleb vanaema.

Nii on ta üha nägemuste kütkes: mõtlemine on küll oluline, aga see piirdub vaid sellega, et kinnitab ta olemasolu, samas kui ükski ta mõte pole maailmas väljaspool teda midagi muutnud, kuigi ta on kujutlenud niisuguse muutmise võimalikkust.

«Ah, tühi sõnamäng!» ütleb ta veel ja lööb tüdinult käega just hetk enne, kui ta sureb...

Kuni selle päevani oleks see just nagu alati niiviisi olnud. See on üpris isikupäratu päev, millest Kanutile hiljem ei meenu ühtegi eriilmelist ilmastikunähtust. Ta mäletab vaid, et mattis oma vanaema, ent sedagi ebamääraselt, sest matus oli tagasihoidlik ja midagi tähelepanuväärset ei juhtunud: leinaline vaikus ja ilmaliku jutlustaja sõnad olid igati traditsioonilised. Ainult kabeli kellal näis olevat isemoodi sume kõla, aga see oli ka kõik.

Nad seisid ja kuulasid jutlustaja sõnu, viskasid igaüks hauda kolm rituaalset peotäit liiva ja seisid jälle: tema, Kanut, ta isa, ta ema ja ta naine Frigg, kes kõik olid ta mõtteis surnud, kelle ta oli oma mõtteis tapnud, oma kujutlustes, oma eluga, mis vanaema arvates oleks pidanud kulgema kuidagi teistmoodi.

Peale seda päeva on vanaema tuba tühi.

Kanut uitab rannas vana ruunikivi ümbruses, kus Eyrikr Askeirson tappis oma kaksikvenna. Ühel päeval tabab Kanutit järjekordne astmahoog ja ta tunneb end lämbuvat..Või kujutleb vaid? Lained loksuvad randa ja nilpsavad ta juukseid. Otsekui loksuks vastu paadi külgi. Siis kuuleb ta seda päris selgesti — kuidas aerud sulpsatavad vette. Kuuleb tullide kriuksumist.

Või ikkagi ainult «kuuleb»?

Ta ei tõuse, et vaadata. Saagu mis saab.

Juuni 1985 — veebruar 1986.

Mattheus, Ü.
M 25 Kuma. — Tln.: Eesti Raamat, 1989. — 168 lk.
ISBN 5—450—00612—8

Autor jälgib oma esimeses romaanis ühe perekonna liikmete hingeelu. Peamine tähelepanu on koondatud perepoeg Kanutile ja tema vanaemale Sigridile. Sündmused hargnevad Kanuti kodus ja Filmistuudios, kus Kanut režissöörina töötab.

M $\frac{4702770201-161}{901(15)-89}$ 200—89 84.3E

Литературно-художественное издание
Юло Маттхеус
СВЕТ. Роман
На эстонском языке. Художник-оформитель
Ю. Каарма
Таллинн, изд-во «Ээсти раамат»
Toimetaja J. Hallas
Kunstiline toimetaja M. Raid
Tehniline toimetaja R. Lillema
Korrektor U. Ritsbek
ИБ № 6845. Laduda antud 19. 07. 88
Trükkida antud 10. 01. 89. MB-00052
Formaat 84×108/32. Trükipaber nr. 1
Kiri: literaturnaja. Kõrgtrükk
Trükipoognaid 5,25. Tingtrükipoognaid 8,82
Tingvärvitõmmiseid 9,22. Arvestuspoognaid 9,25
Trükiarv 30 000. Tellimus nr. 1993. Hind 70 kop.
Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10
Trükikoda «Ühiselu», 200001, Tallinn, Pikk 40/42